

Zulxumor UMAROVA

**JISMONIY
MADANIYAT
VA SPORTNI
BOSHQARISH**

75.1

U-47

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
MUQIMIY NOMIDAGI QO'QON DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI

Zulxumor UMAROVA

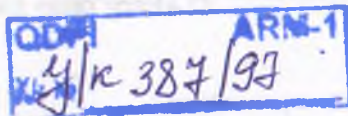
**JISMONIY MADANIYAT
VA SPORTNI BOSHQARISH**

*(5112000 – Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishida tahsil
olayotgan talabalar uchun o'quv qo'llanma)*

20683.

«Farg'ona» nashriyoti, 2020-yil

UO'K: 796(075)

KBK: 75я72

U 47

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi qoshidagi
Muvofiqlashtiruvchi kengashning 2020-yil 4-maydagi
285-sonli buyrug'i bilan nashrga tavsiya etilgan.*

Taqrizchilar:

A.Abdullayev, *FarDU professori*;

A.Umarov, *Qo'qon DPI dotsenti, p.f.n*;

N.Erkaboyeva, *Qo'qon DPI p.f.d.*

Zulxumor UMAROVA

U47 JISMONIY MADANIYAT VA SPORTNI BOSH-

QARISH: o'quv qo'llanma; o'quv-uslubiy nashr; lotin yozu-
vida; Z.Umarova. – Farg'ona: «Farg'ona» nashriyoti, 2020. –
224 bet.

Mazkur o'quv qo'llanmada O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport ishlarini boshqarish, yurtimizda Jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, Xalqaro hamda Milliy Olimpiya qo'mitalarining tashkil etilishi, mamlakatimizda, ayniqsa, mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qaratilayotgan yuksak e'tibor, olib borilayotgan keng ko'lamli ishlar singari mavzular o'z aksini topgan.

ISBN: 978-9943-6376-1-0

© Z.Umarova – 2020

© «Farg'ona» nashriyoti – 2020

KIRISH

O'zbekistonda barcha sohalaridagi yutuqlarni ta'minlash mutaxassis kadrlarga bog'liq ekanligi e'tirof etildi. Shu sababdan «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilindi. Jismoniy tarbiya hamda sportni tashkil qilish va boshqarishda uning ahamiyati beqiyosdir.

Muhim tomonlaridan yana biri shundaki, Respublika hukumati va mutasaddi vazirliklar, davlat hamda jamoat tashkilotlarining maxsus qarori bilan «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari ishlab chiqildi, uni amalda qo'llash joriy etildi. Buning mazmuni va tashkiliy jihatlari asosan sport tashkilotlari hamda jamiyatlari zimmasida bo'lganligi uchun o'zining muhim manbai sifatida tan oladi.

Barcha o'quv yurtlaridagi ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilayotgan fanlar kabi jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fani eng avvalo O'zbekiston qonunlari, Prezident farmonlari va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlariga tayyanadi. Shu bilan birga, sog'lom avlodni tarbiyalashda xizmat qiluvchi milliy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy qadriyatlar hamda xalq pedagogikasiga asoslanadi.

Bu fanning asosiy huquqiy tayanchi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hisoblanadi. Unda fuqarolarning o'z sog'liklarini yaxshilash, bilim va madaniy saviyalarini oshirish, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlari kafolatlangan. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni jismoniy tarbiya va sport harakatini yuritish, unga rahbarlik qiluvchi davlat hamda jamoat idoralarining vazifalari, burchlari va huquqlarini belgilab bergan. Bu jarayonlar fanni o'rganish va mutaxassislar tayyorlash faoliyatida muhim omil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni barcha turdagi o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya darslari, darsdan tashqari ommaviy-sog'lomlashtirish sport tadbirlarini tashkil qi-

lishga yo'l ochib beradi. Bu jarayonlar ham tashkilotchilik va boshqaruv faoliyatlarining eng muhim tarmog'i sifatida o'z o'rniga egadir. O'zbekistonda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni amalga oshirish bo'yicha jismoniy tarbiya va sport sohasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport to'g'risida ko'plab qarorlar chiqdi ulardan 2019-2023 yillarda O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari dasturi ishlab chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yoshlarni tarbiyalashdagi muhim 5 ta tashabbus ilgari surilmoqda.

Bo'lajak mutaxassis kadrlarni nazariy bilim, amaliy malaka hamda ko'nikmalar bilan qurollantirishda «Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish» fanining ahamiyati katta bo'lmoqda. Uning mazmuni va mohiyati, xususan, talabalarga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunarlarining turli usullari bilan tanishtirish, ayniqsa, respublika, viloyat, shahar sport qo'mitalari, ularning quyi tarmoqlaridagi tashkiliy ishlar, ularga rahbarlik qilish yo'llarini o'rgatish yangi talablar darajasida amalga oshirilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, talabalarining ijodkorlik faoliyati hamda o'z vazifalarini puxta bilish mas'uliyatlarini oshirmoqda.

Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tarbiyalashda sohaga doir qonunlar, farmonlar va qarorlarni o'rganish, ularning ijrosini tahlil qilish, talabalarining o'quv amaliyotlarida ularga amal qilish yo'llarini singdirish o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismidir.

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fanini o'zlashtirishda o'quv rejasidagi boshqa nazariy va amaliy mutaxassislik fanlari mazmunini bog'lash, ularni taqqoslash ishlari talabalarining mustaqil hamda ijodkorlik bilan o'z kasbiga yondashishini taqozo etmoqda.

Eng muhimi shundaki, jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fanining asosiy tayanchlaridan hisoblangan milliy qadriyatlar, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy mazmundagi xalq milliy o'yinlarining mohiyatini chuqur o'rganish, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablarini hayotga tatbiq etish usullarini bilish kabi faoliyatlar o'quv jarayonida boshqarish bilan bevosita bog'langan. Keyingi yillarda jismoniy tarbiya texnikumlari, pedagogika bilim yurtlari talabalari uchun «Istoriya i organizasiya fizicheskoy kulturi i sporta» (Stolbov V.V., Moskva, 1984) darsligi, ommabop xususiyatga ega bo'lgan «Fizkultura harakatini kengaytirish yo'llari» (Abdumalikov R., Yunusov T.T., Akramov A.K. Toshkent, 1988), «Sportivnaya postup Sovetskogo Uzbekistana» (Ibragimov M.I., Balakin S.S., 1985) o'quv qo'llanmalari tayyorlandi. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti tomonidan «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni boshqarishni tashkil etish yo'llari» (Yunusov T.T., Abdumalikov R.) o'quv qo'llanmasi chiqarildi. Bular orasida dotsent R.Abdumalikovning jismoniy tarbiya institutlari hamda oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya fakultetlarining talabalari uchun eng qulay, tushunish oson bo'lgan o'quv qo'llanmalari 1965-yilda nashrdan chiqqan «Organizasiya fizicheskoy kulturi» va 1972-yilda Bunchuk M.B. (Ukraina) tomonidan tayyorlangan «Organizasiya fizicheskoy kulturi» o'quv qo'llanmalari hisoblanadi. Keyingi yillarda jismoniy tarbiya texnikumlari, pedagogika bilim yurtlari talabalari uchun «Istoriya i organizasiya fizicheskoy kulturi i sporta» (Stolbov V.V., Moskva, 1984) darsligi ommabop xususiyatga ega. Bular orasida dotsent R.Abdumalikovning «Jismoniy madaniyat va sport ixtisosligidagi talabalarni boshqaruvchilik faoliyatlariga tayyorlashning nazariy va amaliy asoslari» monografiyasi (1994) va «Jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning nazariy asoslari» o'quv qo'llanmasi (1995) muhim ahamiyat kasb etadi. Bular talabalarning boshqaruvchilikdagi nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarini oshirishda katta xizmat qilmoqda. E'tirof etish kerakki, boshqarish jarayonlarida

avvalgi ish tajribalari, erishilgan yutuqlar hamda ilmiy-nazariy tadqiqotlar natijalari muhim ahamiyat kasb etish bilan fanning asosiy omili sifatida xizmat qiladi. Bularni o'rganish va tanqidiy yondoshish zarur bo'ladi.

O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT ISHLARI.

O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT ISHLARINI TASHKIL QILISH

1. JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish maxsus o'quv hamda ilmiy fan sifatida ijtimoiy-pedagogika fanlarining tarkibiy qismi hisoblanadi. U aholi o'rtasida tashkil qilinadigan ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining yo'llarini o'rganadi, shu sohadagi mutaxassislarni tarbiyalashga bevosita xizmat qiladi. Shu sababdan bu fan O'zDJTI va Respublika oliy o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya fakultetlari, Olimpiya o'rinbosarlari kollejlari hamda pedagogika bilim yurtlari tarkibidagi jismoniy tarbiya bo'limlarining o'quv rejasida o'z o'rnini va mavqeiga ega bo'lmog'i lozim.

Fanning asosiy maqsadi bo'lajak mutaxassislarni jismoniy tarbiya va sport harakatining barcha faoliyatlarini tashkil etish va ularga rahbarlik qilish yo'llari bilan qurollantirishdan iboratdir.

Shu maqsadda u o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- fan asoslari va mazmuni bilan tanishtirish;
- davlat va jamoat tashkilotlari, ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi faoliyatlarini o'rganish;
- yuqori va quyi sport tashkilotlarining ish mazmunlari hamda ularning usullarini o'zlashtirishni ta'minlash;
- egallangan nazariy bilim, amaliy ko'nikma hamda malakalarni o'quv amaliyoti jarayonida tajribadan o'tkazish;
- ilmiy-nazariy tadqiqotlar o'tkazishga davat etish;
- reyting tizimi talablari asosida talabalarning bilimlarini baholash;

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fani o'quv rejasidagi «Jismoniy tarbiya va sport tarixi», «Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati» fanlari pedagogika, psixologiya, iqtisod nazariyasi hamda barcha mutaxassislik fanlari bilan chambarchas bog'liqdir. Chunki boshqarishda doimiy ravishda ta'kidlanib turiladigan sport taraqqiyoti, aholini jismoniy tarbiya vositalari yordamida tarbiyalash usullari, sportchilarning ruhiy holatlari hamda barcha sport tadbirlarini uyushtirishda moddiy-texnik ta'minot sohasidagi bilimlar amaliy tajribalar bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababdan ham fanlar erishgan yutuqlardan foydalanish zaruriyati tug'iladi.

Fanning asosiy mazmunini quyidagi yo'nalishlar tashkil etadi:

- jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishning nazariy asoslari;
- boshqarishning davlat va jamoat tizimlari;
- boshqarishdagi asosiy vazifalar, usullar;
- jismoniy tarbiya va sport harakatidagi asosiy tarmoqlar;
- xorijiy mamalakatlarda jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish, xalqaro sport va Olimpiya harakatlari.

Bularning negizida jismoniy tarbiya va sport sohasidagi bo'lajak mutaxassislarni tayyorlab etishtirishdagi barcha yo'l-yo'riqlar o'z ifodasini topadi. Eng muhimi, O'zbekistonda olib borilayotgan turli islohotlar, ularning ijobiy natijalari sifatida o'tkazilayotgan turli xil sport tadbirlari, sport inshootlarini qurish va boshqalarning o'z aksini topishi ifodalab beriladi.

«Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish» fani o'zining tarixiga ega. Bu haqida quyidagi ma'lumotlarni keltirish mumkin.

Bu fan avvallari jismoniy tarbiya va sport tarixi fanining tarkibida bo'lib, 1948-yildan boshlab mustaqil fan sifatida ajralib chiqdi va taraqqiy qila boshladi.

1954-1958-yillarda «Organizasiya fizicheskoy kul'turi» degan nom bilan birinchi o'quv qo'llanmasi vujudga keldi. 1961-yilda professorlar Nikiforov I.M. va Polshanskiy V.S. (Moskva) tahririda «Organizasiya fizicheskoy kulturi v SSSR» nomli qo'llanma jismoniy tarbiya o'quv yurtlari talabalari uchun nashr qilindi.

1965-yilda yana shu olimlar taqirida «Organizasiya fizicheskoy kulturi» o'quv qo'llanmasi to'ldirilgan holda nashr etildi.

1977-yilda «Upravlenie fizkulturnim dvizheniem» nomi bilan birinchi marotaba darslik tayyorlandi. Darslikni tayyorlashda pedagogika fanlari doktori, professor Kulunkovich K.A. (Belorussiya Davlat jismoniy tarbiya instituti) rahbarligidagi Belorussiya, Moskva, Kiyev va boshqa bir qator institutlarning olimlari hamda mutaxassislari ishtirok etdilar.

Keyingi yillardagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar, davlatni idora qilish, sport va jamoat tashkilotlarining tashkiliy tuzilishi hamda taraqqiyot jarayonlari bu darslikning yangilanishini va takomillashishini taqozo qildi. Shu sababdan 1987-yilda professor Pereverzin I.I. (Markaziy jismoniy tarbiya instituti) boshchiligidagi «Upravlenie fizicheskoy kulturoy i sportom» degan yangi darslik vujudga keldi. Bu darslik o'zining mazmuni, tuzilishi jihatidan avvalgi darslik va o'quv qo'llanmalaridan tubdan farq qilsada, jismoniy tarbiya harakatining barcha sohalarida erishilgan ilmiy-uslubiy xulosalarga tayangan bo'lsa-da, sobiq Ittifoq miqyosidagi ko'pgina jismoniy tarbiya tizimi olimlari, professor-o'qituvchilari tomonidan yaxshi baho olmadi. Buning sababi shundaki, darslikda boshqarish tizimlari, vazifalari (funktsiyalar) va turli tarmoqlardagi jismoniy tarbiya va sport ishlarini rejalashtirish, ish yuritish, musobaqalar o'tkazish kabi muhim faoliyatlarga e'tibor berilmagan yoki alohida hududlargina nazarda tutilgan edi.

Jismoniy tarbiya institutlari hamda oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya fakultetlarining talabalari uchun eng qulay, tushunish oson bo'lgan o'quv qo'llanmalari 1965-yilda nashrdan chiqqan «Organizasiya fizicheskoy kulturi» va 1972 yilda Bunchuk M.B. (Ukraina) tomonidan tayyorlangan «Organizasiya fizicheskoy kulturi» o'quv qo'llanmasi hisoblanadi.

Keyingi yillarda jismoniy tarbiya texnikumlari, pedagogika bilim yurtlari talabalari uchun «Istoriya i organizasiya fizicheskoy kulturi i sporta» (Stolbov V.V., Moskva, 1984) darsligi ommabop

xususiyatga ega bo'lgan «Fizkultura harakatini kengaytirish yo'llari» Abdumalikov R., Yunusov T.T., Akramov A.K. (Toshkent, 1988), «Sportivnaya postup Sovetskogo Uzbekistana» (Ibragimov M.I., Balakin S.S., 1985) o'quv qo'llanmalari tayyorlandi. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti tomonidan «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni boshqarishni tashkil etish yo'llari» (Yunusov T.T., Abdumalikov R.) o'quv qo'llanmasi chiqarildi. Bular orasida dotsent R.Abdumalikovning «Jismoniy madaniyat va sport ixtisosligidagi talabalarni boshqaruvchilik faoliyatlariga tayyorlashning nazariy va amaliy asoslari» monografiyasi (1994), «Jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning nazariy asoslari» o'quv qo'llanmasi (1995) muhim ahamiyat kasb etdi. Bular talabalarning boshqaruvchilikdagi nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarini oshirishda katta xizmat qilmoqda. E'tirof etish kerakki, boshqarish jarayonlarida avvalgi ish tajribalari, erishilgan yutuqlar hamda ilmiy-nazariy tadqiqotlar natijalari muhim ahamiyat kasb etish bilan fanning asosiy omili sifatida xizmat qiladi. Bularni o'rganish va tanqidiy yondoshish zarur bo'ladi.

Barcha o'quv yurtlaridagi ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilayotgan fanlar kabi jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fani eng avvalo O'zbekiston qonunlari, Prezident farmonlari va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlariga tayanadi. Shu bilan birga, sog'lom avlodni tarbiyalashda xizmat qiluvchi milliy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy qadriyatlar hamda xalq pedagogikasiga asoslanadi.

Bu fanning asosiy huquqiy tayanchi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hisoblanadi. Unda fuqarolarning o'z sog'liklarini yaxshilash, bilim va madaniy saviyalarini oshirish, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlari kafolatlangan. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni jismoniy tarbiya va sport harakatini yuritish, unga rahbarlik qiluvchi davlat hamda jamoat idoralarining vazifalari, burchlari va

huquqlarini belgilab bergan. Bu jarayonlar fanni o'rganish va mutaxassislar tayyorlash faoliyatida muhim omil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni barcha turdagi o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya darslari, darsdan tashqari ommaviy-sog'lomlashtirish sport tadbirlarini tashkil qilishga yo'l ochib beradi. Bu jarayonlar ham tashkilotchilik va boshqaruv faoliyatlarining eng muhim tarmog'i sifatida o'z o'rniga egadir.

1993-yilning mart oyida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoniga asosan «Sog'lom avlod uchun» ordeni ta'sis etildi. Uning Nizomiga ko'ra sog'lom avlodni tarbiyalab etishtirish mas'uliyati maktab, tarbiya muassasalari kabi sport tashkilotlari zimmasiga ham yuklangan. Bu yo'lda qilinadigan ishlarining mazmuni va rahbarlik usullari jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fani tarkibining asoslaridan biriga aylandi.

O'zbekistonda barcha sohalardagi yutuqlarni ta'minlash mutaxassis kadrlarga bog'liq ekanligi e'tirof etildi. Shu sababdan «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» kabul qilindi. Jismoniy tarbiya hamda sportni tashkil qilish va boshqarishda uning ahamiyati beqiyosdir.

Muhim tomonlaridan yana biri shundaki, Respublika hukumati va mutasaddi vazirliklar, davlat hamda jamoat tashkilotlarining maxsus qarori bilan «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari ishlab chiqildi va uni amalda qo'llash joriy etildi. Buning mazmuni va tashkiliy jihatlari asosan sport tashkilotlari hamda jamiyatlari zimmasida bo'lganligi uchun o'zining muhim manbai sifatida tan oladi.

O'zbekiston Davlat sport qo'mitasining rasmiy ma'lumotlariga qaraganda, 1991-yilda 38 kishiga xalqaro toifadagi sport ustasi unvoni berilgan, 350 kishi esa sport ustasi unvoniga sazovor bo'lgan.

Ma'lumki, 1992-yilning yozida Barselonada (Ispaniya) bo'lib o'tgan yozgi XXV Olimpiya o'yinlarida O'zbekistonning 17 nafar

sportchisi sobiq SSSR tarkibida so'nggi bor qatnashdilar. Ular orasida Galieva R., Chusovitina O. /gimnastika/, Shmonina M. /yengil atletika/ oltin medal, Sirsov S. /og'ir atletika/, Asrabaev /o'q otish/ kumush medal va Zaxarevich V. /qilichbozlik/ bronza medali sovrindorlari bo'lishdi. 1996-yil Atlanta (AQSH)da o'tkazilgan XXVI Olimpiya o'yinlarida A.Bagdasarov (dzyu-do) kumush, K.To'laganov (boks) bronza medaliga sazovor bo'lishdi. 2000-yil Sidneydagi (Avstraliya) XXVII Olimpiya o'yinlarida M.Abdullayev boks bo'yicha oltin; Artur Taymazov (kurash) kumush, Rustam Saidov, Sergey Mixaylov (boks) bronza medallarini qo'lga kiritdilar. O'zbek kurashi bo'yicha Xalqaro kurash assosiatsiyasi tuzildi va 3 marta jahon chempionati o'tkazildi. Umuman, Respublika sporta taraqqiyotning yangi bosqichga ko'tarildi.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jihatdan tobora rivoj topmoqda. Bu esa jismoniy tarbiya va sport rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunga faqat mustaqillik yillarida (1991-2001) erishildi. Boshqa sohalar qatori jismoniy tarbiya va sport sohasi ham faqat shu yillarda rivoj topdi. Buni quyidagi ko'rsatkichlarga qarab ham bilsa bo'ladi (1-23 jadval).

Sobiq Ittifoqning inqirozi uning tarkibida bo'lgan barcha respublikalarning, jumladan O'zbekistonning mustaqil davlat bo'lishiga olib keldi va birinchi bo'lib O'zbekistonda Prezidentlik boshqaruvi joriy qilindi.

Qonun qabul qiluvchi organ – O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi shakllandi. U qonunlarni ishlab chiqish va tasdiqlash huquqiga egadir. Uning tarkibida boshqa sohalar kabi fan, ta'lim, madaniyat va sport masalalari bo'yicha qo'mita mavjud. Bu qo'mita o'z nufuzidagi sohalar bo'yicha qonunlarni tayyorlab, Oliy Majlis sessiyasiga tavsiya etadi. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni ham shu qo'mita tomonidan ishlab chiqilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlarini, Oliy Majlis qabul qilgan qonunlarni amalda ijro etuvchi organ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi hisoblanadi. U o'z faoliyatida eng muhim muammolarni hal etish uchun qarorlar qabul qiladi va ularning bajarilishini nazorat qiladi.

O'zbekiston mustaqilligi yillarida jismoniy tarbiya va sport sohasiga oid 10 dan ortiq muhim qarorlar qabul qilindi va ular hayotga tatbiq etib kelinmoqda.

Yuqorida nomlari qayd etilgan davlat tashkilotlari bilan bir qatorda uning faoliyatiga yordam beruvchi jamoatchi tashkilotlar ham mavjud. Ular orasida O'zbekiston Kasaba uyushmalari federatsiyasi markaziy kengashi, Xalq demokratik partiyasi, «Milliy tiklanish», «Adolat» sotsial-demokratik partiyalari, «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati, «Navro'z», «Mahalla», «Ekosan» va boshqa jamg'arma hamda uyushmalar mavjud.

Boshqarishda bir qator tamoyillar (prinsiplar) mavjud bo'lib, u O'zbekistonda olib borilayotgan siyosat hamda turli islohotlardan kelib chiqqan holda amal qiladi. «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonunning 3-moddasida «Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari» quyidagicha belgilangan.

- insonparvarlik;
- demokratizm;
- fuqarolar jismoniy tarbiyasining uzluksizligi va davomiyligi;
- jismoniy tarbiya va sport tizimida davlat va jamoat boshqaruvining ustunligi.

Bu tamoyilida negizida jismoniy tarbiya va sportning omma-viyligi, sport mahoratini oshirish, faoliyatlarni ilmiy jihatdan tashkil qilish, har bir tadbir natijalariga xolisona (obyektiv) yondoshish kabi muhim talablar ham mavjuddir.

Insonparvarlik prinsipida jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari hamda boshqa mutasaddi tashkilotlar, shuningdek rahbarlarning sport tadbirlarini tashkil qilish va o'tkazishda sportchilar, ularning

murabbiylari, hakamlar hamda tomoshabinlarga nisbatan g'am-xo'rliigi, sharoitlar yaratib berishga intilishi, jismoniy tarbiya va sport bilan aholining tobora ko'proq qismi shug'ullanishini ta'minlash kabi ishlar ko'zda tutilgan.

Demokratizm prinsipi jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish faoliyatidagi xalqchillik, ko'pchilikning xohishiga rioya etish, tizimdagi rahbar organ va rahbarlarni saylash, shuningdek ularning o'z jamoalari oldida muntazam hisobot berib borishlaridan iborat.

Fuqarolar jismoniy tarbiyasining uzluksizligi va davomiyligi prinsipi asosan o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya darslari, sport to'garaklari mashg'ulotlarining doimiy tashkil qilinishini ko'zda tutadi. Shuningdek, mehnatkash aholi va keksa kishilarni ham jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga jalb etishdir. Bunda turli musobaqalarni muntazam o'tkazish, sog'lomlashtirish markazlarining ish faoliyatini yaxshilash maqsad qilib quyilgan. Bu prinsiplarning yana bir jihati shundaki, aholini jismoniy tarbiya va sport, xalq milliy o'yinlariga jalb etish, ayniqsa, iqtidorli sportchilarning mahoratlarini oshirib borish, shuningdek sog'lom avlod tarbiyasini yaxshilashga qaratilgandir. Sport mashg'ulotlarini tashkil qilish, ularni rejalashtirish, musobaqalar o'tkazish, mutaxassis xodimlarni tayyorlash va boshqa faoliyatlarda tadqiqotlarning natijalariga tayanish, faoliyatlarni ilmiy ravishda boshqarish muhim ahamiyatga ega ekanligi bayon qilinadi. Ayniqsa, sport musobaqalarini o'tkazish, turli natijalar, hisob-kitob, nazorat qilish kabi faoliyatlarda xolisona (obyektiv) yondoshish masalalari ishning taraqqiyotiga ko'maklashishi hisobga olingan.

Jismoniy tarbiya va sport harakatida juda ko'p maxsus atamalar ishlatiladi va ularning mazmunida o'ziga xos boshqaruvchilik faoliyatlarini talab etuvchi ma'nolar mavjud. «Jismoniy tarbiya», «Jismoniy madaniyat», «Sport» kabi tushunchalarning mazmuni va mohiyati «Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati» fanida etarli darajada bayon kilingan. Shu sababdan

ularga alohida to'xtalish zaruriyati yo'q. Shunday bo'lsa-da, qisqacha tavsif berish joizdir. Ya'ni:

– **jismoniy tarbiya** pedagogik jarayon sifatida inson kamolotini takomillashtiruvchi vosita va usuldur.

– **jismoniy madaniyat** umumtarbiyaning muhim tarki-biy qismi sifatida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish, unda asbob-uskuna, kiyim-bosh, inshootlardan foydalanish, tozalikka rioya etish, gavdaning to'g'ri hamda chiroyli o'sishini ta'minlovchi tarbiyaviy jarayondir.

Ko'rinib turibdiki, bu ikki atama bir-birini to'ldiradi. Jismoniy tarbiya va jismoniy madaniyat bilan uzluksiz hamda ommaviy shug'ullanish esa jismoniy madaniyat harakati demakdir.

Sport murakkab mashqlar majmuasidan tarkib topib, texnik-taktik jihatdan baxslashish mashqidir. Bunda maxsus qoida va talablarga rioya etish zarur, g'oliblar esa musobaqa shaklida aniqlanadi.

«**Boshqarish**» atamasi barcha sohaga tegishli bo'lgan umumiy ma'nodagi so'z bo'lib, u bevosita faoliyatlarga rahbarlik qilishni anglatadi. Jismoniy tarbiya va sport harakatida «boshqarish» muhim ahamiyat kasb etuvchi faoliyatni ifodalab, sport tashkilotlari, sport klublari, jamoalar (kollektiv) orasida musobaqalar, yig'in-anjumanlarni o'tkazishga, yo'lboshchilik qilish ma'nosida ishlatiladigan atamadir.

Boshqarish tizimlari /sistema/ o'z navbatida jismoniy tarbiya va sport harakatining sertarmoqligini bildiradi. Masalan, o'quv yurtlari, ishlab chiqarish mehnat jamoalari, muassasalar, sport inshootlari va hokazo. Ular o'z navbatida, yana bir qator tizimlardan tarkib topgandir. Ya'ni, o'quv yurtlari tizimiga: maktab, akademik litsey, o'rta maxsus, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlari kiradi.

Ilmiy boshqarish tushunchasiga, eng avvalo, ilmiy tadqiqotlar, ilg'or tajribalarning natijalarini qo'llash kiradi.

Jamoalarni boshqarishda qo'llaniladigan sinov-tajriba jarayonlar monitoringa ishlarni ilmiy ravishda boshqarish asoslaridir.

Boshqarish usullari. Bu jismoniy tarbiya va sport harakatida ko'p qo'llaniladigan va mazmun hamda shakl jihatdan bir-biridan farq qiluvchi faoliyatlardir. Chunki barcha soha yoki jamoalarda birdek ish tutish mumkin emas. Masalan, sport inshootlari va murabbiylarga yaratilgan imkoniyatlar bir xil bo'lgan futbol jamoalarining ish faoliyatida o'xshashlik, talablar yagonadek tuyulsada, ular bir-biridan tubdan farq qiladi. Shuning uchun o'yinlardagi natijalar va jadvallardagi o'rinlar har xil bo'ladi. Shu sababdan sport tashkilotlari va jamoalarida eng ilg'or, samarali usullardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining xalqaro aloqalari jahon sporti faoliyatida keng qo'llanib kelinayotgan ba'zi bir yangiliklarni vujudga keltirdi. Bu o'z navbatida menejment, marketing, tadbirkorlik kabi tushunchalarni keltirib chiqardi va ular amaliy faoliyatga tobora chuqur singib bormoqda. Ularning batafsil mazmunlari shu nomdagi mavzularda bayon etiladi.

Xulosa. O'zbekistonda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni amalga oshirish bo'yicha jismoniy tarbiya va sport sohasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda.

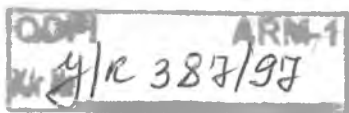
Bo'lajak mutaxassis kadrlarni nazariy bilim, amaliy malaka hamda ko'nikmalar bilan qurollantirishda «Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish» fanining ahamiyati katta bo'lmoqda. Uning mazmuni va mohiyati, xususan, talabalarga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunarlarining turli usullari bilan tanishtirish, ayniqsa, respublika, viloyat, shahar sport qo'mitalari, ularning quyi tarmoqlaridagi tashkiliy ishlar, ularga rahbarlik qilish yo'llarini o'rgatish yangi talablar darajasida amalga oshirilmoqda. Bu esa, o'z navbatida talabalarining ijodkorlik faoliyatlari hamda o'z vazifalarini puxta bilish mas'uliyatlarini oshirmoqda.

Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tarbiyalashda sohaga doir qonunlar, farmonlar va qarorlarni o'rganish, ularning

ijrosini tahlil qilish, talabalarning o'quv amaliyotlarida ularga amal qilish yo'llarini singdirish o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fanini o'zlashtirishda o'quv rejasidagi boshqa nazariy va amaliy mutaxassislik fanlari mazmunini bog'lash, ularni taqqoslash ishlari talabalarning mustaqil hamda ijodkorlik bilan o'z kasbiga yondoshishini taqozo etmoqda.

Eng muhimi shundaki, jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fanining asosiy tayanchlaridan hisoblangan milliy qadriyatlar, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy mazmundagi xalq milliy o'yinlarining mohiyatini chuqur o'rganish, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablarini hayotga tatbiq etish usullarini bilish kabi faoliyatlar o'quv jarayonida boshqarish bilan bevosita bog'lanmoqda.

II. BOSHQARISH TIZIMLARI

2.1. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLATNI IDORA QILISH

Jahondagi davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy turmush sharoitlarini aks ettirgan o'z milliy xususiyatlari mavjud. Qaerda va qanday davlat bo'lmasin, uning maqsadi va vazifasi aholini ijtimoiy jihatdan ta'minlash, uning milliy urf-odatlarini va madaniyatini rivojlantirish, Vatanni tashqi hujumlardan himoya qilish kabilarga qaratiladi. Jamiyat taraqqiyotining o'ziga xos qonunlari bor. Shunga ko'ra u yoki bu davlat iqtisodiy, madaniy, texnik, fan va nihoyat, harbiy jihatdan o'z imkoniyatlarining boshqa davlatlardan ustun bo'lishiga harakat qiladi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida o'tkaziladigan jahon birinchiliklari, kuboklari, Olimpiya o'yinlarida har bir mamlakat xalqlari o'zining sportchilari g'olib chiqishlarini, ularning sha'niga o'z madhiyalariini yangrashi va bayroqlari baland ko'tarilishini xohlaydilar. Har bir sohadagi kabi jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari ham davlat tashkilotlari, ularning ish faoliyatlari bilan yaxshi tanish bo'lishi lozim. Chunki ish jarayonida ular bilan bog'liq masalalarga duch kelinadi. Ta'kidlash joizki, O'zbekiston sobiq Ittifoq davrida davlat sifatida tarkib topgan bo'lsada, uni idora qilish, rahbarlarni tanlash va joy-joyiga qo'yish faqat Markazning xohish va buyrug'i bilan amalga oshirib kelindi.

O'zbekiston mustaqil davlat sifatida xalqaro andoza-larga tayangan holda o'z Konstitutsiyasini ishlab chiqdi va u 1992-yil 8-dekabrda tasdiqlandi. Konstitutsiyada takidlanishicha, O'zbekiston – suveren demokratik Respublika. Davlatning «O'zbekiston Respublikasi» va «O'zbekiston» degan nomlari bir ma'noni anglatadi /1-modda/. Shuning uchun davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi, deyiladi /2-modda/.

Davlatni idora qilish borasida Konstitutsiyada qayd etilishicha, O'zbekiston Respublikasida Davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko'zlab va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidagina amalga oshiriladi /7-modda/.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidagi «Davlat hokimiyatining tashkil etilishi» bo'limidagi XVIII bobi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga bag'ishlangan. Bu yerda qayd etilishicha, O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi oliy davlat vakillik organi bo'lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi /76-modda/.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining mutloq vakolatlariga Konstitutsiyani qabul qilish, unga o'zgartirishlar kiritish, O'zbekiston Respublikasi qonunlarini qabul qilish, O'zbekiston Respublikasi ichki va tashki siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilash va davlat strategik dasturlarini qabul qilish va eng muhimi, O'zbekiston Respublikasining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari tizimini va vakolatlarini belgilash kabi muhim amallar kiritilgan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Raisi va uning o'rinbosarlari deputatlar tomonidan yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanadi. Oliy Majlisning tarmoqlari Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar, shahar-tuman hokimiyatlari hamda qishloq-mahalla oqsoqollari kengashlaridan iboratdir.

Oliy Majlis tarkibida turli qo'mitalar va komissiyalar faoliyat ko'rsatadi.

Fan, ta'lim, madaniyat va sport masalalari qo'mitasi hamda uning komissiyalari tarkibida jismoniy tarbiya va sport o'z o'rnini hamda xususiyatlariga egadir. Ya'ni jismoniy tarbiya va sportga doir davlat vakolatidagi barcha masalalar shu qo'mita tomonidan amalga oshiriladi. Bunday komissiyalar barcha davlat idoralari va jamoat tashkilotlarining amaliy faoliyatlarini o'rganib boradi va zarur masalalarni to'la ishlab chiqib, ularni Oliy Majlisga olib

chiqadi. Bu qo'mitaning tarmoqlari viloyatlar, shahar-tumanlarning hokimiyatida ham mavjuddir.

Prezidentlik. Ma'lumki, ko'pgina davlatlarda idora qilish va boshqarishda Prezidentlik tizimi mavjud. Ularning tashkiliy tuzilishi, mohiyatlari va eng demokratik tajribalarini o'rgangan holda Prezidentlik O'zbekiston Respublikasida hayotga tatbiq etildi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIX bobida «O'zbekiston Respublikasining Prezidenti» bobi alohida berilgan. Shunga ko'ra, O'zbekiston Respublikasining Prezidenti O'zbekiston Respublikasida davlat va ijro etuvchi hokimiyat boshlig'idir. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ayni vaqtda Vazirlar Mahkamasining Raisi hisoblanadi, deyilgan. Bu vazifani yurtimizda Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov 1991-yildan 2016-yil sentyabrgacha bajarib keldi. Ularning olib borayotgan siyosatleri, rahbarlik faoliyatlari faqat mamlakatimizdagina emas, hatto jahon hamjamiyati davlatlari orasida ham alohida e'tiborga molikdir.

Vazirlar Mahkamasi. Yuqorida qayd etilganidek, Oliy Majlis qabul qilgan qonunlarning ijrochisi Vazirlar Mahkamasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tarkibini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tuzadi va uning Oliy Majlis tomonidan tasdiqlanishi O'zbekiston Respublikasi Kontitusiyasi bilan kafolatlangan.

Vazirlar Mahkamasi xalq xo'jaligida barcha sohaning samarali faoliyatiga rahbarlikni, qonunlar, Oliy Majlisning boshqa qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari asosida ta'minlaydi. Shuningdek, u amaldagi qonunlarga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududidagi barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan qatorlar va farmoyishlar chiqaradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi bu vazifalarni amalga oshirishda barcha vazirliklar, davlat qo'mitalari, konsernlar, jamoat tashkilotlarining faoliyatiga tayanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi o'z ish faoliyatida viloyatlar, shahar-tuman hokimiyatlari, qishloq-mahalla xalq deputatlari kengashlarining faoliyatiga suyanadi, ularning barcha faoliyatlariga rahbarlik qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi asosida davlatni idora qilishda huquqiy organlar sifatida yoki davlat hokimiyati organlari tarkibida sud, prokuratura, huquq-tartibot, harbiy kuchlar mavjud. Ular qonunlarni amalga oshirish, jinoyatchilikka qarshi va mudofaa hamda xavfsizlik ishlarini bajarish bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport ishlarida ham ma'lum darajada ishtirok etadilar.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida tasdiqlangan jurnalistlar faoliyati bilan bog'liq bo'lgan qonunlarda davlatning to'rtinchi hokimiyati deb tan olingan matbuot organlari ham davlatni idora qilish, ular bilan bog'liq barcha faoliyatlarda, shuningdek, jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilishda bevosita faoliyat ko'rsatadi.

Shuni ham e'tirof etish kerakki, mamlakatda mutaxassis kadr-lar tayyorlash, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni amalga oshirishda o'quv yurtlariga ega bo'lgan vazirliklar, davlat qo'mitalari, boshqarmalar davlat idoralari sifatida faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Tabiiyki, barcha turdagi umumta'lim, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya o'quv jarayonining tarkibiy qismidir. Shuningdek, ularda ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya, sport, sayohat va xalq milliy o'yinlari o'quvchi yoshlarning jismoniy va ma'naviy kamolotini taraqqiy ettiruvchi vositalar sifatida xizmat qiladi. Bunday ijtimoiy-pedagogik jarayonlarni tashkil qilish, ularni moddiy va texnik jihatdan ta'minlashda davlat idoralari faoliyat ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, mustaqil O'zbekistonda aholining ijtimoiy-madaniy turmush farovonligini yanada yaxshilash, ularning ma'naviy yyetuk, jismonan baquvvat bo'lib kamolotga etishishlarida davlat idoralarining faoliyatlari muhim ahamiyatga ega. Bunda «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi, «Ta'lim to'g'risida»gi va boshqa qonunlar, Respublika Prezidentining «Sog'lom avlod uchun» ordenini ta'sis etish to'g'risidagi /1993-yil/ farmoni hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan qator /1993-yil, 1996-yil, 1999-yil, 2000-yil/ qarorlari muhim ahamiyatga egadir. Bular, o'z navbatida, mamlakatimizda davlatni boshqarishdagi Oliy Majlis, Prezidentlik, Vazirlar Mahkamasi, sud va ma'muriy idoralar tizimining afzalligidan dalolatdir.

2.2. Davlat idoralari

O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlash hamda aholini ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jihatdan muhofaza qilishda davlat hokimiyatining afzalliklari qayd etildi. Bu faoliyatlarda bevosita ishtirok etuvchi hamda mas'uliyat yuklatilgan turli davlat idoralari haqida ham muayyan ma'lumotlar berildi. Shunga ko'ra, ularning izchillik bilan olib boradigan ish jarayonlari, jumladan, aholining barcha qatlamlari salomatligini yaxshilash bilan bog'liq ish tajribalarida jismoniy tarbiya, sport, sayohat va xalq milliy o'yinlarining ham katta ahamiyatga ega ekanligini e'tirof etish zarur bo'ladi.

Yana shuni ham qayd etish kerakki, davlat idoralari hozirgi kun sharoiti va jahondagi ilg'or davlatlarning tajribalaridan kelib chiqqan holda sohalar, tarmoqlar, ishlab chiqarish jarayonlarining xususiyatlari hamda muassasalarning turlariga qarab vazirliklar, davlat qo'mitalari, konsernlar, kompaniyalar va shunga o'xshash

rahbarlik organlaridan tarkib topgan. Bularga misol tariqasida quyidagilarni qayd etish kifoya, Ya'ni:

- maktabgacha tarbiya muassasalari, umumta'lim maktablari, maxsus maktablar (nogironlar uchun), akademik litsey, o'rta maxsus, kasb-hunar kollejlari, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari, ilmiy-tekshirish institutlari, o'qituvchilar va tarbiyachilar malakasini oshirish institutlari hamda shunga o'xshash muassasalarga O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi rahbarlik qiladi;

- o'rta va oliy tibbiyot o'quv yurtlari, shifoxonalar, poliklinikalar, dorixonalar va turli davolovchi muassasalar O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan boshqariladi;

- qishloq mehnatkashlarining faoliyati, dehqon xo'jaligi va ular bilan bog'liq bo'lgan barcha faoliyatlar O'zbekiston Respublikasi qishloq va suv xo'jaligi vazirligi zimmasidadir;

- konsernlar va shunga o'xshash yirik korxonalarga ega bo'lgan davlat idoralari mazmunan tizim va tartibdagi sohalardir.

Mamlakatimizning geografik va demofafik tuzilishi jarayonidan kelib chiqqan holda sanoat va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish /paxta, yog', don, meva va hokazolar/, savdo va boshqa sohalar bo'yicha davlat-kooperativ /shirkat/ xo'jalik, fermerlik idoralarining faoliyatlarini boshqarish tizimiga chuqur singib bormoqda. Ular o'z ixtisosliklaridagi barcha ish turlari bilan birgalikda aholining ijtimoiy-madaniy turmushida ham faol ishtirok etadi. Bunda jismoniy tarbiya va sport ishlariga ham alohida e'tibor berib kelinmoqda. Ayniqsa, sport maydonlarini qurish, kerakli jihozlar bilan ta'minlash ishlarida hamkorlik kuchaymoqda.

2.3. Sport tashkilotlari

O'zbekistonda sport tashkilotlari va sport jamiyatlari /kasaba uyushmalari jismoniy tarbiya – sport jamiyati «O'zbekiston»,

«Dinamo», «Mehnat o‘rinbosarlari» va hokazo/ sobiq Ittifoq davridan buyon faoliyat ko‘rsatib kelmoqda. Ijtimoiy-madaniy va aholining ishlab chiqarishdagi faoliyatlariga asoslangan holda sport jamiyatlarining nomlari /«Spartak», «Burevestnik», «Mehnat», «Paxtakor», «Yosh kuch» va boshqalar/ turli davrlarda /1936-1940, 1950-1957, 1987/ o‘zgartirildi va ular birlashtirildi. Ular o‘z taraqqiyoti tarixiga zgadir. Bu haqda to‘la ma’lumotlarga ega bo‘lish uchun esa R.Abdumalikov, T.T.Yunusov, A.K.Akramov va boshqalarning o‘quv-uslubiy qo‘llanmalariga murojaat qilish kerak.

O‘zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo‘mitasi davlat organi sifatida respublikada jismoniy tarbiya, sport, xalq milliy o‘yinlarini aholining kundalik turmushiga singdirish va ularga bevosita bog‘liq bo‘lgan qator tadbirlarni olib borish bilan shug‘ullangan. Uning asosiy maqsadi va vazifalari alohida Nizomda qayd etilgan. Respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo‘yicha jamoatchilik asosida faoliyat ko‘rsatuvchi sport jamiyatlari mavjuddir. Ular tarkibiga quyidagilar kiradi:

1. Respublika Kasaba uyushmalari federatsiyasi qoshidagi «O‘zbekiston» sport jamiyati. Bu jamiyat, asosan mehnat jamoalarida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish bilan faoliyat ko‘rsatadi. Shuningdek, uning tarkibida terma sport jamoalari, bolalar va o‘smirlar sport maktablari mavjuddir.

2. «Dinamo» sport jamiyati. Bu jamiyat, asosan, ichki ishlar idoralari xodimlari va ular bilan bog‘liq korxonalar, muassasalarda mehnat qiluvchilar bilan jismoniy tarbiya ishlari olib boradigan tashkilotdir.

3. «Yoshlik» /sobiq «Mehnat rezervlari» va «Yosh kuch» sport jamiyatlari uyushmasi/ sport jamiyati o‘z faoliyatini maktab o‘quvchilari, «Talaba» sport uyushmasi, o‘rta maxsus va oliy o‘quv yurtlari talabalari bilan ommaviy sport tadbirlarini o‘tkazishda namoyon etadi.

4. «Vatanparvar» tashkiloti O'zbekiston mudofaasiga ko'maklashuvchi tashkilot sifatida o'quvchi-yoshlar va ishchilar orasida sportning harbiy-texnika bilan bog'liq turlarini tashkil etadi /parashyut, avto-motoklub, radio-texnika va hokazo/.

5. Markaziy harbiy sport klubi — maxsus sport klub sifatida faoliyat ko'rsatib, u asosan harbiy tashkilotlarda sport ishlarini uyushtirish bilan faoliyat ko'rsatadi.

Keyingi yillarda o'z maqomiga ega bo'lgan futbol, karate, taekvondo, dzyu-do, kurash, turon kabi sport turlari bo'yicha maxsus sport uyushma (federatsiya)lari tashkil etildi.

Yuqorida qayd etilgan sport tashkilotlari va klublarning maxsus nizomlari, ustavlari mavjud bo'lib, ularda xaq-huquqlari to'la aks ettirilgan. Bu haqda keyingi boblarda batafsil so'z yuritiladi.

2.4. Jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishda jamg'arma uyushmalarining faoliyatlari

Mustaqillik davrida aholining ijtimoiy turmush darajasini tobora oshirish milliy qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviy-ma'rifiy madaniyatimizni jahon xalqlarining ilg'or madaniyati bilan boyitish «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish va boshqa sohalarida ko'maklashuvchi jamg'arma uyushmalari tashkil qilindi. Ularning qisqacha faoliyatlari bilan quyida tanishish mumkin.

«Navro'z» xayriya jamg'arma uyushmasi mustaqillik sharofati bilan yuzaga kelgan ilk tashkilotlardan hisoblanadi. U asosan har yili o'tkaziladigan bahor bayrami — «Navro'z»ni tashkil qilish, ko'pgina sohalar kabi jismoniy tarbiya va sportga ham moddiy yordam berish faoliyatlarini amalga oshirib kelmoqda.

«Mahalla» xayriya jamg'armasi mahalla oqsoqollari jamoalarini birlashtiruvchi tashkilotdir. Jamg'arilgan mablag'larni kam ta'minlangan oilalar, nogironlarga, faxriylarni moddiy rag'bat-

lantirishga, shuningdek, mahallalarda o'tkaziladigan madaniy va ommaviy sport tadbirlariga sarflaydi.

«Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazining xayriya jamg'armasi ham shu nom bilan yuritiladi. Yurtimizda milliy qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviy-ma'rifiy madaniyatimizni kengaytirish va boyitish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan /1993 yil, aprel/ bu markaz tashkil etildi. Bu markaz Davlat sport qo'mitasi bilan hamkorlikda ilmiy-amaliy anjumanlar, ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish hamda jamg'arma hisobidan sportga moddiy yordam berishda faol ishtirok etmoqda.

«Sog'lom avlod uchun» jamg'arma uyushmasi O'zbekiston Prezidentining 1993-yil 4-martdagi «Sog'lom avlod uchun» ordenini ta'sis etish to'g'risidagi farmoni asosida vujudga kelgan hukumatga qarashli bo'lmagan tashkilotdir. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish, ayniqsa o'quvchi-yoshlarning ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish, ularga moddiy yordam ko'rsatishda xizmatlari g'oyat kattadir.

«Ekosan» xalqaro jamg'arma uyushmasi sifatida jahondagi ko'pgina nufuzli tashkilotlar qatoriga ko'tarildi. Uning asosiy maqsad va vazifalari atrof-muhitni kuzatish, nazorat qilish, tozalikni saqlash va tabiatni muhofaza qilishdir. Bu yo'lda Orol dengizi muammolari va shunga o'xshash o'ta muhim ishlar bilan shug'ullanib keldi. O'z navbatida sayohatchilar, o'quvchi-yoshlarning ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlariga ham ma'lum darajada o'z hissalarini qo'shmoqda.

«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati o'quvchi-yoshlar, talabalarining ta'lim-tarbiya, kasb-hunar, texnikani egallash, salomatlik, sport, madaniyat sohalaridagi faoliyatlarida amaliy jihatdan ko'maklashadi. U Xalqaro Kurash Assosiatseyasi faoliyatida ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan tashkiliy, moddiy yordam berish ishlarida bevosita ishtirok etadi. Respublikamizda «Bolalar» xayriya jamg'armasi, «Nuroni» xayriya jamg'armasi va shunga

o'xshash ko'pgina xayriya jamg'armalar mavjuddir. Ular o'z sohalarida o'tkaziladigan madaniy tadbirlarda ko'maklashadi va belgilangan tartibda moddiy yordam beradi.

Shuni ham ta'kidlash zarurki, yuqorida nomlari qayd etilgan jamg'arma uyushmalarining viloyat, tuman-shahar bo'limlari, ularning ko'pgina jamoalarda boshlang'ich tashkilotdari amaliy jihatdan faoliyat ko'rsatib, yaxshi samaralarga erishmoqda. Ular faoliyatida ommaviy sport tadbirlari va xalq milliy o'yinlarini tashkil qilishda amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etmoqda.

III. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT QO'MITASI

3.1. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining tuzilishi va taraqqiyoti

O'zbekiston sharoitida oila, bolalar bog'chalari va barcha toifadagi o'quv yurtlarida jismoniy tarbiyani tashkil qilish, aholi o'rtasida ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlarini uyushtirish hamda iqtidorli sportchilar mahoratini oshirish kabi turli-tuman faoliyatlarni tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari bor. Boshqacha qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport harakati keng qamrovli tashkiliy-pedagogik jarayon bo'lib, uni boshqarish maxsus davlat va jamoat sport tashkilotlarining faoliyatini talab etadi. Shu sababdan, mamlakatimizda Davlat organi huquqiga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi mavjud. U o'zining tashkiliy va rivojlanish tarixiga egadir.

O'zbekiston o'z mustaqilligiga ega bo'lgach, barcha sohalar kabi jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish, ularni bajarishning tartib-qoidalari ishlab chiqildi va respublika sharoiti hamda davr talablariga moslashtirildi.

O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonunida ta'kidlanishicha, «Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish vakolatli davlat organi tomonidan boshqariladi» deb /5-modda/ belgilangan. Shunga asosan, «O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning vakolatli davlat organi hisoblanadi», – deyilgan.

Qonunda Respublika sport qo'mitasiga quyidagi vakolatlar berilgan:

- jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning aniq maqsadga qaratilgan dasturini ishlab chiqadi va ro'yobga chiqaradi;

- jismoniy tarbiya - sport jamoat birlashmalari bilan birgalikda O'zbekiston sportchilarini Olimpiya o'yinlari va boshqa xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashning aniq maqsadga qaratilgan dasturini ishlab chiqadi va ularning bajarilishini ta'minlaydi;

- sport turlari bo'yicha mamlakat terma komandalari tarkiblarini tasdiqlaydi va ularning xalqaro sport musobaqalarida ishtirok etishga tayyorgarlik ko'rishlarini ta'minlaydi;

- aholi turli qatlamlarining jismoniy kamolot darajasini aniqlash uchun sport me'yorlarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

- jismoniy tarbiya - sport kadrlarini tayyorlash, malakasini oshirish va attestasiyadan o'tkazishni tashkil etadi;

- sport tayyorgarligi markazlarini, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ta'lim muassasalari va ilmiy tashkilotlarini tuzadi;

- jismoniy tarbiya va sport muammolari bo'yicha ilmiy, uslubiy va ommabop adabiyotlar yaratilishi va nashr etilishini tashkil qiladi;

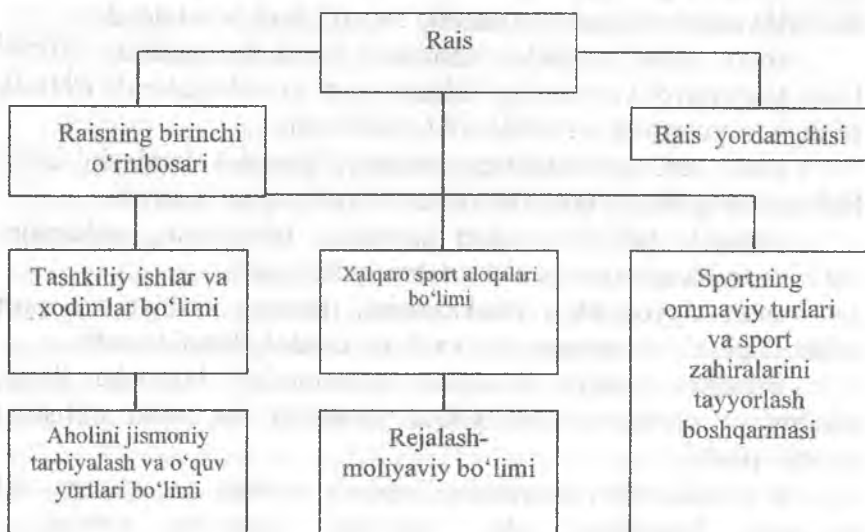
- o'z vakolatlari doirasida jismoniy tarbiya va sportga oid me'yoriy hujjatlarni, shu jumladan, jismoniy tarbiya - sog'lomlashtirish va sport inshootlaridan foydalanish me'yorlari hamda qoidalarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

- jismoniy tarbiya va sportning ilmiy-axborot ta'minoti tizimini tashkil etadi;

- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

Yuqorida qayd etilgan ishlarni tashkil etish va ularni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi o'zining quyi tarmoqlari, Ya'ni viloyat, shahar va tuman sport qo'mitalariga bevosita tayanadi. Shu bilan birgalikda, qonun acosida boshqa davlat hamda jamoat tashkilotlari, sport jamiyatlari bilan hamkorlik qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat sport qo'mitasi apparatining tuzilishi

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining nizomi va uning asosiy mazmuni

3.2.1. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining Nizomi haqida

O'zbekistonning mustaqillik sari dastlabki qadam tashlash paytlari Respublika sport qo'mitasining Nizomi qayta ko'rib chiqildi. «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun qabul qilinib, u kuchga kirgach, sport qo'mitasining Nizomi qayta ishlab chiqildi bunda avvalgi Nizomdan ham foydalanildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1996-yil 21-maydagi 185-sonli qaroriga asosan, «O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy

tarbiya va sport qo'mitasi haqidagi Nizom» tasdiqlandi. Unda qayd etilishicha:

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi /Davlat sport qo'mitasi/ jismoniy tarbiya va sport sohasidagi maxsus davlat idorasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga bo'ysunadi.

2. O'zbekiston Davlat sport qo'mitasi O'zbekiston Konstitutsiyasi, respublika qonunlari va hukumat qarorlariga tayanadi. Qonunlar, qarorlar va O'zbekiston Prezidentining farmonlarini amalga oshirishda o'ziga berilgan vakolatlar doirasida o'z faoliyatini tashkil etadi.

3. O'zbekiston Davlat sport qo'mitasi jismoniy tarbiya va sport bilan bog'liq barcha masalalarni hal etadi va o'z huquqlari doirasida boshqa idoralarga topshiriq berishi mumkin. Respublikada ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlariga rahbarlik qilishda Davlat sport qo'mitasi Kasaba uyushmalari federatsiyasi va boshqa jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qiladi.

4. O'zbekiston Davlat sport qo'mitasi o'zining moliyaviy munosabatlarini Qoraqalpog'iston respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar va shahar-tuman sport qo'mitalari bilan hamkorlikda olib boradi.

5. Davlat sport qo'mitasi tasarrufidagi o'quv yurtlari, uyushmalar, muassasalar, tashkilotlarda davlat byudjeti asosida moliyaviy ishlarni boshqaradi. Nizomda ta'kidlanishicha, eng zarur masalalarni hal etish uchun o'zining taklif va mulohazalarini ishlab chiqadi, uni tasdiqlash uchun tegishli idoralarga taqdim etadi.

O'zbekiston Davlat sport qo'mitasi o'zining Respublika Gerbi aks ettirilgan muhri, blankalari va banklarda mustaqil hisob raqamiga ega. O'zbekiston Davlat sport qo'mitasiga quyidagi vazifalar yuklatilgan:

- O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishni muvofiqlashtirish, har yilgi prognozlarni /bashorat/

shakllantirish, ilmiy asoslangan jismoniy tarbiya tizimini amalda yuritish va shu sohada ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi eng ilg'or yo'nalishlarni belgilash, moliyaviy, moddiy-texnik va boshqa boyliklarni /resurs/ konsentratsiyalash;

- aholi o'rtasida sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va ommaviy sport tadbirlarini uyushtirish, fuqarolarni sog'lomlashtirish va jismoniy kamolotga etkazish, yoshlarni mehnatga va respublika qurolli kuchlari saflarida xizmat qilishga tayyorlash, sog'liqni saqlash va mustahkamlash, kasalliklarning oldini olish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, dam olish, xordiq chiqarishni tashkil qilish;

- aholi istiqomat joylari va mahallalarda sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini aniqlashda quyi sport qo'mitalari va jismoniy tarbiya hamda sport sohasidagi jamoat tashkilotlarining faoliyatlarini muvofiqlashtirish;

- milliy sport turlari va xalq o'yinlari bo'yicha musobaqalar o'tkazishni tashkil qilish;

- jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash va ishga joylashtirish, ularni qayta tayyorlash, malakasini oshirish;

- sport jamoalariga o'rinbosarlarni tayyorlash ishlarini tashkil qilish, xalqaro va respublika sport musobaqalarini o'tkazish, o'quv-mashg'ulotlar yig'inlarini tashkil qilish;

- aholini sport inshootlari, asbob-uskunolari va buyumlari bilan ta'minlash. Nizom asosida O'zbekiston Davlat sport qo'mitasiga quyidagi faoliyatlar /funktsiyalar/ yuklatilgan;

- O'zbekiston Respublikasi Makroiqtisodiyot va statistika vazirligi, Qoraqalpog'iston Jo'qorig'i Kengesi, viloyatlar hokimliklari, davlat idoralari bilan birgalikda uzoq mudlatli prognozlar ishlab chiqish, foydali ishlab chiqaruvchi muassasalar va firmalarning sport buyumlarini tashkil qilish, bu bilan ommaviy jismoniy tarbiyani rivojlantirishga erishish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida boshqarishni tashkil qilishda iqtisodiy usullardan foydalanishni joriy etish, bozor iqtisodiyoti va munosabatlari qoidalaridan maqsadli foydalanish;

- ommaviy jismoniy tarbiya, milliy sport turlari, xalq o'yinlari, nogironlar sporti va oliy sport mahoratini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari loyihasini ishlab chiqish;

- sport o'rinbosarlarini tayyorlash ishini olib borish, qaysi idoraga mansub bo'lishidan qat'iy nazar, sport maktablari, tarmoqlar va ixtisosliklar, olimpiadachilarni tayyorlash markazlarini rivojlantirishni muvofiqlashtirish, ulardagi o'quv-yig'in mashg'ulotlarini nazorat qilish;

- jismoniy tarbiya va sport ishlarini tahlil qilish, hisobga olish, hisobot tuzish, nazorat qilish va boshqarish faoliyatlarida hisoblash texnikasi hamda ilmiy texnologiyalardan foydalanishni ta'minlash;

- jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha jahon sportida erishilgan ilmiy-texnika taraqqiyoti, chet mamlakatlarda qo'lga kiritilgan ilg'or tajribalarni ommalashtirish;

- sport musobaqalarini o'tkazish qoidalari, yagona sport klassifikasiyasi, dasturiy-qo'llanmalar va boshqa normativ hujjatlarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

- O'zbekiston milliy terma jamoalarini tayyorlash, ularning Osiyo, Jahon, Olimpiya o'yinlari, chempionatlar, birinchiliklarda qatnashishini ta'minlash;

- sport turlari bo'yicha respublika rekordlarini tasdiqlash, sport unvonlarini berish;

- Oliy va o'rta maxsus ta'lim va Xalq ta'limi vazirliklari bilan birgalikda jismoniy tarbiya mutaxassislari va murabbiylarga bo'lgan talab hamda ehtiyojlarni o'rganish, ularni tayyorlash, o'quv dasturlari, darsliklar va qo'llanmalarni ishlab chiqish;

- jismoniy tarbiya va sport hamda xalq milliy o'yinlarini ommaviy axborot vositalari, teleradio orqali targ'ib qilish.

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirish uchun O'zbekiston Davlat sport qo'mitasiga bir qator huquq va vakolatlar berilgan, Ya'ni:

- Vazirliklar, idoralar, konsernlar, assosiatsiyalar va jamoat tashkilotlaridan ko'zda tutilgan hisobotlarni olish;

- barcha idoralar tashkilotlar, muassasalar, o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya va sport bo'yicha axborotlarini eshitish, ular faoliyatini tekshirish;

- eng muhim hujjatlar, loyihalarni ishlab chiqish va tekshiruv ishlariga turli idoralarning mutaxassislari, xodimlari, olimlarini jalb etish;

- ilmiy tekshirish ishlari, Olimpiya o'yinlari va boshqa xalqaro sport musobaqalarida qatnashish uchun moliyaviy ta'minot masalasini hal etish.

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi faoliyatini uning raisi boshqarib boradi. U O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Kengashida tasdiqlanadi.

Qo'mita raisining birinchi o'rinbosari, o'rinbosarlarini tayinlash va ishdan bo'shatish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan amalga oshiriladi.

3.2.2. O'zbekiston Respublikasi Davlat sport qo'mitasining ichki tuzilishi. Kollegiya

«O'zbekiston Respublikasi Davlat sport qo'mitasi haqidagi Nizom»da Davlat sport qo'mitasining ichki tuzilishi batafsil bayon etilgan. Uning ba'zi bir jihatlarini quyidagicha ifodalash mumkin.

Yuqorida ta'kidlanganidek, Davlat sport qo'mitasi faoliyati uning raisi tomonidan boshqariladi.

Rais o'z navbatida:

- Davlat sport qo'mitasiga yuklangan vazifalarni bajarish va belgilangan vazifalarni amalga oshirishda shaxsan javobgardir;

- o'rinbosarlarning vazifalarini belgilaydi va ular faoliyatini muvofiqlashtiradi;

- belgilangan mehnat haqi va uni taqsimlash, shtatlarni belgilaydi;

- boshqarma va bo'lim boshliqlarining asosiy ish vazifalarini taqsimlaydi.

Davlat sport qo'mitasi umumiy rahbarlik uchun kollegiya /hay'at/ tashkil etadi. Uning tarkibi sport qo'mitasi raisi /kollegiya raisi/, rais o'rinbosarlari, sport qo'mitasi tizimidagi boshqa rahbar xodimlar, shuningdek vazirliklar, idoralar, konsernlar, assosiatsiyalar va jamoat tashkilotlarning xodimlaridan iborat bo'ladi. Kollegiya tarkibini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tasdiqlaydi.

Kollegiya o'z yig'ilishlarida O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish masalalarini ko'rib chiqadi va hal etadi. Ushuningdek, normativ va boshqa muhim hujjatlarning loyihalarini muhokama qiladi, ularni yuqori idoralarga taqdim etadi. Sport qo'mitasining qarorlari, buyruqlari, yo'l-yo'riqlari /instruksiya/, tekshiruv savollari, kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirishga doir hujjatlarning loyihalarini tasdiqlaydi.

Kollegiya o'z yig'ilishlarida viloyatlar sport qo'mitalari raislari, sport qo'mita markaziy apparata xodimlari, uyushmalar, muassasalar, o'quv yurtlari rahbarlarining ma'ruzalarini eshitadi.

Kollegiya qarorlarini hayotga tatbiq etish uchun maxsus qaror yoki buyruqlar chiqariladi.

Kollegiya qabul qilgan qaror rais uchun tavsiya xarakteriga ega bo'ladi.

Kollegiya a'zolarining fikr-mulohazalari har xil bo'lib qolsa, uni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi hal etadi.

Kollegiya umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan barcha masalalar yuzasidan javobgar hisoblanadi.

3.3. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining tarkibiy tarmoqlari

3.3.1. Davlat sport qo'mitasi tarmoqlari

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi tuzilishi va boshqarish jihatdan asosan ikki yo'nalishga egadir. Birinchi yo'nalish sport qo'mitalarining quyi tarmoqlari hisoblanadi. Ikkinchisi esa, mustaqil tashkilotlar sifatida sport qo'mitalari faoliyatida ishtirok etuvchilardir.

Birinchi yo'nalish: O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining uzviy tarmoqlari, asosan, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar hamda Toshkent shahar sport qo'mitalari hisoblanadi. Bunday quyi tarmoqlardagi sport qo'mitalari joylardagi hokimliklar mahkamasi tarkibida bo'lib, hokimlar rahbarligida ish olib boradilar. Har bir viloyat, shahar va tumanlardagi sport qo'mitalari raislari hokimlar tomonidan tasdiqlanadi. Barcha tarmoqlardagi sport qo'mitalarining maxsus Nizomlari mavjuddir. Shu Nizomga asosan ular o'zlariga tegishli hududda hokimiyatlar va Davlat sport qo'mitasi tomonidan belgilangan vazifalarni amalga oshiradilar. Ularning tashkiliy tuzilishida ommaviy-tashkiliy ishlar, sport, moliya-xo'jalik, sportni targ'ib qilish, o'quvchi-yoshlar bilan ishlash va boshqa sohalar bo'yicha bo'limlari bo'ladi. Belgilangan shtatlardagi xodimlar o'z faoliyatlarini yuritadilar.

Ikkinchi yo'nalish: Davlat sport qo'mitasi va uning tarmoqlari faoliyatida bevosita ishtirok etuvchi va unga ko'maklashuvchi quyidagi tashkilotlar, komissiyalar mavjuddir, Ya'ni:

1. Sport turlari bo'yicha federatsiyalar, murabbiylar kengashi, hakamlar uyushmasi.

2. Xalqaro sport assosiatsiyalari.

3. Ilmiy-uslubiy kengashlar.

4. Milliy sport va xalq milliy o'yinalari uyushmalari.

5. Tibbiy nazorat muassasalari va h.k.

3.3.2. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti

O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti /O'zDJTI/ 1955 yil sentyabrda tashkil etildi. Mutaxassis kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirishda O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining tarkibiy tarmog'idir. Institutning dastlabki faoliyati paytlarida atigi 2-3 ta kafedra mavjud bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda ularning soni 18 ta.

O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutida sport o'yinlari, yakkakurash sport turlari, sirtqi ta'lim va malaka oshirish fakultetlari mavjud.

Mustaqillik yillari davrida institutda ilmiy-pedagogik soha bo'yicha mutaxassis xodimlarni tayyorlashda katta yutuqlarga erishildi. Ya'ni aspirantura va doktorantura tashkil etildi. Himoya bo'yicha ixtisoslashtirilgan ilmiy kengash ochildi va 10 dan ortiq yosh mutaxassislar fan nomzodligi dissertasiyalarini yoqladilar.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish ishida O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti jamoasi ijodiy yondashgan holda katta hissa qo'shib kelmoqda. Ayniqsa, yuqori malakali sportchilar tayyorlash, bo'lajak mutaxassislarni sport menejmenti hamda marketinga asoslari bilan qurollantirish, maktab yoshigacha bolalar muassasalar faoliyatlari bilan tanishtirish, aholi o'rtasida ommaviy-sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya, sport, sayohat hamda xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish yo'llarini o'rgatishda davr talablariga rioya qilinmoqda.

3.4. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi davlat idoralari va jamoat tashkilotlarining faoliyatini muvofiqlashtiruvchi maxsus tashkilot

Mamlakatimizda kechayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar tufayli aholining turmush darajasi o'sib bormoqda, umumiy

madaniyati yuksalmoqda. Mehnatkash aholi va o'quvchi-yoshlarning jismoniy tayyorgarligi, sog'lig'i va kamoloti yo'lida davlat idoralari hamda jamoat tashkilotlarining faoliyati takomillashtirilmoqda.

Jismoniy tarbiya tizimi kabi keng tarmoqli sohaning barcha tashkilotlarida yagona tartiblarni joriy etish uchun muvofiqlashtiruvchi markaz yoki maxsus tashkilot sifatida O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining o'rni alohidadir.

O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonunida «Mahalliy davlat hokimiyati organlarining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari» /6-modda/, «Jismoniy tarbiya-sport jamoat birlashmalari» /7-modda/. «O'zbekiston Respublikasidagi Olimpiya harakati» /8-modda/ masalalari alohida o'rin egallagan. Bu sohalaridagi jarayonlarning mukammal va maqsaddagidek olib borilishini nazorat qilish, yo'l-yo'riqlar ko'rsatish va amaliy yordam berish lozim bo'ladi. Bu faoliyatlar sport qo'mitalari tomonidan chukur va izchil o'rganiladi hamda o'zaro bog'liklik tamoyillari asosida ish tutiladi.

Qonunda ta'kidlanishicha, «Jismoniy tarbiya va sportni, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish» /9-modda/, «Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya» /10-modda/, «Korxonalar, muassasalar, tashkilotlarning hamda fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishdagi ishtiroki» /11-modda/, «Nogironlar uchun jismoniy tarbiya va sport» /13-modda/ hamda turli tarmoqlarda tashkil qilinishi zarur bo'lgan ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini birgalikda tashkil qilishni doimiy ravishda muvofiqlashtirish faoliyatlari sport qo'mitalari zimmasidadir.

O'zbekiston Davlat sport qo'mitasi va uning tarmoqlari, turli davlat idoralari, jamoat tashkilotlarining jismoniy tarbiya va sportdagi barcha faoliyatlarini qonunlar, farmonlar, qarorlar asosida olib borishiga yo'l-yo'riq ko'rsatishini muvofiqlashtirish usulining asosi hisoblanadi. Shu sababdan «Jismoniy tarbiya va sport

to'g'risida»gi qonunda «Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini tashkil qilish» bilan bog'liq faoliyatlar /15-modda/, «Sportda qo'llanishi man etilgan vositalar» /16-modda/, «Havaskorlik sporti va professional sport» /17-modda/, «Yuqori malakali sportchilarni tayyorlash» /18-modda/ sohalarini muvofiqlashtirish /o'zaro kelishish/ talab qilinadi.

Jismoniy tarbiya va sport harakatida sport qo'mitalarining muvofiqlashtiruvchi faoliyatlari qonunda yaqqol bayon etilgan. Ular asosan «Jismoniy tarbiya va sportni moliyaviy ta'minlash» /19-modda/, «Jismoniy tarbiya – sog'lomlashtirish va sport inshootlari» /20-modda/, «Aholiga pulli xizmatlar ko'rsatish» /22-modda/, «Xalqaro hamkorlik» /25-modda/ kabilar bilan ifodalanib, bu faoliyatlarda juda ko'p idoralar va tashkilotlar rasmiy ravishda ishtirok etadi. Shu sababdan barcha faoliyatlarni maqsadli amalga oshirish, yaxshi natijalarga erishishni ta'minlashda O'zbekiston Davlat sport qo'mitasi muvofiqlashtiruvchi maxsus tashkilot sifatida katta rol o'ynaydi.

Shuni e'tiborga olish zarurki, O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi va uning quyi tarmoqlarida ayrim sohalar yoki umumahamiyatga molik bo'lgan muammolarni muhokama qilish, tasdiqlash va amalga oshirish jarayonlarida masalaga tanqidiy qarash, ijodkorlik va ilg'or tajribalarga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu sohalarini amaliy jihatdan o'rganish, sport qo'mitalari ish faoliyatini bevosita kuzatish talabalarning mustaqil ish jarayonlarida amalga oshiriladi.

3.5. Jismoniy tarbiya va sport qo'mitalarining eng muhim faoliyatlari. Mutaxassis xodimlar, sport jamoalari /komandalar/, uyushmalar bilan ishlash

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassis xodimlar bilan ishlash – sport qo'mitalari rahbarlari va mas'ul xodimlarning eng muhim vazifalaridan biri.

O'zbekiston Davlat sport qo'mitasidagi rahbarlar va bo'lim boshliqlari, mutaxassis xodimlar bilan bevosita ichki ishlardagi faoliyatlar to'g'risida muloqotda bo'ladilar. Shuningdek, musobaqalarni tashkil qilish, ularni o'tkazish bilan bog'liq masalalarda murabbiylar, hakamlar, mutasaddi tashkilotlarning shu sohaga mas'ul xodimlari bilan ish olib boradilar.

Viloyat, tuman, shahar sport qo'mitalarining rahbarlari va xodimlari ham murabbiylar, hakamlar, o'qituvchilar, sportchilar bilan doimiy munosabatda bo'ladilar. Bunday faoliyatlarda sport mashg'ulotlarini tashkil qilish, sport inshootlari, jihozlar, buyumlar, kiyimlar bilan bog'liq masalalar hal qilinadi.

Jismoniy tarbiya va sportga aloqador tashkilotlar, idoralar, sport tashkilotlari, sport markazlari xodimlari yuqorida ta'kidlangan masalalarga doir ishlarni hal qilishda yaqindan munosabatda bo'lishni taqozo etadi.

Tajribalarning ko'rsatishicha, sport tashkilotlari xodimlari orasida murakkab bahslar, muammolar ko'p uchraydi. Shu sababdan kuyidagilarga e'tibor berish lozim:

- qonunlar, qarorlar, qoidalar, Nizomlarda qayd etilgan jihatlarni eslash, eslatish;

- og'ir, vazmin bo'lish va o'zini tuta bilish;

- jaxd va ehtirolarga berilib ketmaslik;

- ish yuzasidan kelgan xodimlarning barcha savollari va mulohazalarini diqqat bilan eshitish, ularga to'g'ri baho berish va hal qilish;

- amalga oshirib bo'lmaydigan ishlarni hal qilishga va'da bermaslik;

- eng tajribali va yutuqlarni qo'lga kiritgan murabbiylar, mutaxassislarni ma'naviy hamda moddiy jihatdan rag'batlantirib turish;

- sport jamoalari /komanda/ a'zolari va ularning murabbiy hamda boshqa rahbarlari bilan ochiq muloqotda bo'lish;

- sport jamiyatlari, sport federatsiyalari /uyushmalari/ xodimlari bilan mas'ul vazifalar, eng zarur tadbirlarni o'tkazish haqida

bo'ladigan rasmiy muloqot, suhbatlar jarayonida ularning mustaqil tashkilotlar hamda o'z maqomiga ega ekanligini nazarda tutish.

Jismoniy tarbiya va sport sohasini ilmiy asosda ta'minlash boshqaruvchilikda katta muammolardan biridir. Bu asosan ikki yo'nalishga bo'linadi:

1. Terma jamoalarning mashg'ulotlarini ilmiy-uslubiy jihatdan ta'minlash.

2. Aholining barcha tabaqalari, ayniqsa, o'quvchi yoshlar, sport maktablarida shug'ullanuvchilarning mashg'ulotlarini ilmiy tadqiqotlarning natijalari asosida tashkil etish.

Bu ikki yo'nalishda ham ilmiy tajribalar, sinov, nazorat, ko'rik ishlarini o'tkazish talab etiladi. Shu sababdan sport tashkilotlarining ish faoliyatida ilmiy-uslubiy ishlarni olib borish, ilmiy muassasalar. Oliy o'quv yurtlari jismoniy tarbiya kafedralari xodimlarining ilmiy-ijodiy faoliyatlariga tayanish lozim bo'ladi.

3.6. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining matbuot idoralari bilan aloqalari

3.6.1. O'zbekiston Respublikasi Teleradiokompaniyasi bilan O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi hamkorligi

O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi hamda uning quyi tarmoqlary tomonidan jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, uni targ'ib qilib borish vazifalarining amalga oshirilishi jarayonida radio hamda televidenie faoliyatidan maqsadli foydalanish katta ahamiyatga ega. Radioda sport xabarlari, murabbiylar va ilg'or sportchilarning faoliyatlari muntazam eshittirib boriladi. Bunda muxbirlar, jurnalistlar, havaskorlar sport tashkilotlarining ish faoliyatlarini jonlantirishga doir ma'lumotlar, eshittirish mavzulari va boshqalarni sport qo'mitalari xodimlari bilan maslahatlashgan holda efirga olib chiqadilar.

Televidenie targ'ibotning eng jonli, qulay va keng usulidir. Shu sababdan sport xabarlari, yangiliklarni, sport musobaqalarini bevosita to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatish yo'li bilan ma'lum qilish kun sayin keng qo'llanilmoqda. Jurnalistlar, muxbirlarning sport sohasidagi faoliyatlarini takomillashtirishda sport qo'mitalarining tavsiyalari, rejalari va takliflari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Sport ko'rsatuvlarining eng muhim vositalaridan hisoblangan videofilmlar, lavhalar, reportajlar keyingi yillarda ommalashib ketdi. Bu sohada havzskorlar, professional jurnalistlar tomonidan olinayotgan videotasvirlarning ko'payishi va ularning ijodiy mehnatlari ko'pchilikni quvontirmoqda.

Teleko'rsatuv va radio eshittirishlarining mavzularini yaxshilash, bunda, aholining ehtiyojlarini hisobga olish, xalq milliy o'yinlarini targ'ib qilishga e'tiborni kuchaytirish lozim bo'ladi.

3.6.2. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining ommaviy axborot vositalari bilan aloqalari

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, uning joylardagi tarmoqlari so'nggi yillarda ommaviy axborot vositalari xodimlari bilan aloqalarni tobora mustahkamlab bormoqdalar. Ya'ni sport qo'mitalari raislari, xodimlar, murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, sport faxriylari, sportchilar, havaskorlar, muxlislar va boshqalar bilan gazeta xodimlari tez-tez muloqotda bo'lishadi. Natijada, sport yangiliklari, turli mulohazalar mazmuni kengayib, minbarlarda tanqidiy mulohazalar, dalillar ko'paymoqda.

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi ta'sischi bo'lgan «Sport», «O'zbekiston futboli», «Tennis» gazetalarining ish faoliyati sport tashkiloti xodimlarining ijodiy mehnatlari bilan chambarchas bog'lanib ketgan.

O'zbekistonning «Xalq so'zi», «Turkiston», «Hurriyat» kabi yetakchi gazetalarida faqat futbol, tennis, kurash, boks, shaxmat

kabi sport turlari bo'yicha o'tkazilayotgan xalqaro turnirlar, yirik musobaqalar haqidagina emas, balki sport inshootlari, sport-klublari, murabbiylarning ilg'or tajribalari, bolalar sporti va boshqa targ'ibot mavzuidagi maqolalar ham berib borilayotir.

Xulosa qilib aytganda, sport qo'mitalarining nufuzi tobora oshib bormoqda. Ommaviy sport tadbirlari va xalq milliy o'yinlari ko'ngildagidek tashkil qilinmoqda. Sportchilar xalqaro sport musobaqalarida ulkan yutuqlarga erishmoqdalar. Kadrlar tayyorlash masalalarida jiddiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Davlat idoralari va jamoat tashkilotlari, sport jamiyatlari bilan o'zaro hamkorliklar kuchaytirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi qonunlari va hukumat qarorlarini amalga oshirish yulida katta mehnat qilinmoqda. Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalari xodimlari jismoniy tarbiya va sportni boshqarish, ommaviy o'yinlarni o'tkazish haqida ko'rsatuv hamda maqolalar tayyorlaydigan jurnalistlarning ixtisoslashib borishiga e'tibor bersalar, foydadan holi bo'lmasdi.

IV. JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI BOSHQARISHDA ISHTIROK ETUVCHI DAVLAT IDORALARI

4.1. O'quv yurtlariga ega bo'lgan davlat idoralari va ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vazifalari

Xalq xo'jaligining barcha sohaları bo'yicha mutaxassis xodimlarni tayyorlash ishlari jadallik bilan olib borilmoqda. Bunda taraqqiy etgan mamlakatlarning ish tajribalaridan maqsadli foydalanilmoqda. Hozirgi zamon texnika taraqqiyoti va davlatlararo qo'shma korxonalarining yurtimizda faoliyat ko'rsatishi zamon talablari asosida kadrlar tayyorlashni taqozo etmoqda.

Boshqa davlatlar kabi O'zbekistonda ham yangi asrda ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va sport taraqqiyoti uchun katta ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, buyuk kelajakning sog'lom avlodlarini tarbiyalab etishtirish, bo'lajak o'qituvchi, shifokor, muxandis, aktyor, rassom va barcha sohalaridagi mutaxassislarni jismoniy kamolot sari etaklash buguniing muhim vazifalaridan biridir. Jismoniy jihatdan barkamol mutaxassislarni tarbiyalab etishtirishda o'quv yurtlariga ega bo'lgan vazirliklar, davlat qo'mitalari, konsernlar, davlat kompaniyalari o'z hissalarini qo'shmoqdalar.

Ma'lumki, o'quv yurtlarining dasturlari hamda o'quv rejalari Xalq ta'limi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari tomonidan ishlab chiqilsada, ular boshqa sohalaridagi vazirliklar tarkibidagi barcha o'quv yurtlarida bevosita qo'llaniladi. Ular asosan o'quv yurtlarini moliyaviy, moddiy-texnik jihatdan ta'minlashda xizmat qiladi.

Shunga ko'ra, o'quv yurtlari uchun ishlab chiqilgan yagona «Jismoniy tarbiya» dasturi barcha turdagi o'quv yurtlarida qo'llaniladi.

O'quv yurtlarining asosiy qismi Xalq ta'limi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari tarkibida bo'lsada, tibbiyot, savdo, qishloq va suv xo'jaligi, texnika, qurilish va boshqa sohalaridagi

vazirliklar hamda qo'mitalar tarkibida ham o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari mavjuddir. Ularda jismoniy tarbiya darslari, sport turlari bo'yicha mashg'ulotlar, ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlari Davlat dasturi asosida olib boriladi. «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari asosida bo'lajak mutaxassislarning jismoniy kamolotini oshirish ishlari amalga oshiriladi.

O'quv yurtlariga eta bo'lgan barcha davlat idoralarida «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturi, davlat ta'lim standarti talablari amalga oshiriladi.

4.2. Xalq ta'limi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklarida jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish

Xalq ta'limi vazirligi tizimida barcha fanlar bilan bir qatorda jismoniy tarbiya darslari ham o'zining mazmunan va shaklan o'zni hamda mohiyatiga ega. Shu tufayli Xalq ta'limi vazirligi tizimidagi umumta'lim maktablari, maxsus maktablar, kollej, litseylar, o'rta va oliy pedagogika o'quv yurtlari, sport maktablari hamda maktabgacha bolalar muassasalarida jismoniy tarbiyaga alohida o'rin berilgan. O'quv yurtlari va turli muassasalarning ish mazmuniga qarab jismoniy tarbiyaning mazmuni, shakli va xususiyatlari ham o'ziga xosdir. Ularni tashkil qilish va boshqarishning ham alohida xususiyatlari mavjud. Shu tufayli Xalq ta'limi vazirligi tizimiga jismoniy tarbiya va sport ishlarini boshqarish bo'limlari, turli idoraviy va jamoat sport tashkilotlari ham kiradi.

Shu o'rinda aytish kerakki, «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun asosida hozirgi kunda respublikada xalq ta'limi tizimida keskin o'zgarishlar, islohotlar o'tkazilmoqda. Jismoniy tarbiya darslari davlat ta'lim standartlari asosida tashkil etilmoqda. Respublikadagi 9 mingdan ortiq maktablarda 6 mln.ga yaqin o'quvchilar ta'lim olmoqda. O'rta va oliy pedagogika o'quv yurtlaridagi talabalarning soni ham tobora o'sib bormoqda. Ularda 17 mingdan ortiq

o'qituvchilar jismoniy tarbiyadan mashg'ulotlar o'tkazmoqda. Deyarli barcha o'quv yurtlarida sport zallari, o'yin maydonlari, ba'zi birlarida suv havzalari mavjud. Sportning 20 dan ortiq turlari bo'yicha har yili «Quvnoq startlar», «Umid nihollari» musobaqalari o'tkazib kelinmoqda. Bu holatlar o'rta va oliy pedagogika o'quv yurtlarida birmuncha ko'proq va sifatliroq tashkil qilinadi. O'quvchi yoshlarning ko'pchiligi turli sport to'araklari, sayohatlar ommaviy sport musobaqalarida doimo ishtirok etadi. Xalq ta'limi vazirligi tizimida turli doirada va toifada tashkil qilingan bolalar va o'smirlar sport maktablari faoliyat ko'rsatadi, ularning o'ziga xos tashkiliy, moliyaviy-xo'jalik tadbirlari mavjud. Ana shularning hammasini uyushtirish va boshqarish uchun juda katta mehnat talab qilgandi.

O'quvchi yoshlarning darsdan tashqari sport va sog'lomlash-tirish mashg'ulotlarini tashkil qilish va sport musobaqalarini o'tkazishda ularning jamoatchi tashkilotlari, Ya'ni «Yoshlik», «Talaba», sport uyushmalari hamda ularning quyi tarmoqlari xizmat qiladi.

Yana shuni ham e'tirof etish kerakki, mustaqillik sharofati bilan milliy qadriyatlar, urf-odatlar tiklanmoqda. Bu juda ko'p ijo-biy tomonlarga ega bo'lish bilan birgalikda, maktab o'quvchilari, ayniqsa, mahalliy millat qizlarining jismoniy tarbiya, sport bilan shug'ullanishlari haqida turli fikr va mulohazalarni ham keltirib chiqarganligi sir emas. Ya'ni ularning murakkab mashqlarni bajarmasligi, hozirgi mavjud bo'lgan sport kiyim-boshlarini kiyimasligi va hokazolar. Bu haqda Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va urta maxsus ta'lim vazirligi o'zining katta anjumanini Farg'onada o'tkazib, ma'lum qarorga keldi. Bu, o'z navbatida, aholining xaqli e'tirozlarini inobatga olish va qizlar mashg'ulotlarini talab va zamon sharoitiga moslab o'tkazishda bir qadar olg'a siljish bo'ldi. Lekin mazkur sohada mutaxassislar, qizlarning o'zlari va ba'zi bir ota-onalarning ham jiddiy e'tirozlari borki, qizlarni jismoniy tarbiya va sportdan butunlay uzoqlashtirish mumkin emas.

Xalq ta'limi vazirligi tizimida bevosita jismoniy tarbiya va sport ishlariga rahbarlik qiluvchi bo'limlar, kabinetlar asosan quyidagi faoliyatlarni amalga oshirishda rahnamolik qiladilar:

1. O'quvchi yoshlarning jismoniy kamolotini oshirish, ularni mehnat va hayotga tayyorlash, bunda jismoniy mashqlar bilan mustaqil shug'ullanishni o'rgatish.

2. Sog'lom turmush tarzida jismoniy tarbiya va sportning mohiyatini, o'rnini ongli ravishda tushunishlariga erishish.

3. Jismoniy tarbiya darslari, sport mashg'ulotlari va turli musobaqalarda qatnashish yo'li bilan o'zlarining jismoniy sifatlari tarbiyalash, jamoa (komanda) ahilligi, o'zaro hurmat va g'oliblik, kurash yo'llarini o'rgatish.

4. Jismoniy tarbiya vositalari orqali mehnatga tayyorgarlik va Vatan himoyasi uchun o'z kuch va qudratlarini oshirishga odatlantirish. Bunda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarini to'la bajarishlariga erishish.

5. Sport cho'qqilarini egallashga chorlash, xalqapo sport maydonlarida respublika obro'yini ko'tarish tuyg'ularini kuchaytirish va vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirish.

6. Bo'lajak kasbga tayyorlash va qaysi kasb-hunar bo'lmasin, o'z sog'liqlarini mustahkamlashga intilish, kelajakda sog'lom avlod uchun kurash yo'llarini egallash va hokazolar.

Ana shu faoliyatlar o'quv yurtlarida qanday amatta oshirila-yotganligi bilan faqat mutasaddi tashkilotlarga emas, balki juda ko'p mutaxassislar, ilmiy xodimlar ham qiziqadi. Ana shularni e'tiborga olgan holda maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan qiziqishlari hamda ularning jismoniy tayyorgarlikdarini o'rganish maqsadida maxsus izlanish va tadqiqot ishlarini olib borish davom etmoqda. Bu tadqiqotlar Davlat sport qo'mitasi va O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutining 1991-1995; 1996-2000 hamda 2005-yilgacha mo'ljallangan ilmiy-tadqiqot ishlari rejalarining birinchi yo'nalishi va ilmiy hisobotlarida o'z ifodasini topgan. Shuningdek, bir qator o'quv qo'llanmalari,

uslubiy tavsiyanomalar, monografiyalar, ilmiy maqolalar e'lon qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va Vazirlar Mahkamasining «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni amalga oshirish yo'lida O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi yetakchi hisoblanadi. Muassasaviy mansublikdan qat'iy nazar, barcha o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarining o'quv rejalari, dasturlari, shu vazirlik tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Shular qatorida o'quvchi-yoshlar va talabalarning jismoniy tarbiya darslari, ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlariga ham umumiy qoida va talablar asosida rahbarlik shu vazirlik tomonidan amalga oshiriladi.

O'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini tashkil qilishda ularga rahbarlik tartibi, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi, «Ta'lim to'g'risida»gi qonunlar hamda davlat ta'lim standartlarida ko'rsatilgan umumiy qoidalar asosiga tayaniladi. Eng muhimi, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablarini amalga oshirish ko'zda tutiladi. Bunda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tizimi tarkibidagi bir qator maxsus bo'limlar va tashkilotlar faoliyat ko'rsatadi. Bular quyidagilar:

1. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining «Jismoniy tarbiya va sport» bo'limi.

2. Oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya kafedralari va sport klublari.

Ularning faoliyatiga ko'maklashuvchi sport jamiyatlari ham mavjud, Ya'ni:

1. Respublika Oliy o'quv yurtlari talabalarining «Talaba» sport uyushmasi, uning viloyatlardagi tarmoqlari /sport klub, bo'limi va hokazolar/.

2. Respublika o'quvchi-yoshlarining «Yoshlik» sport jamiyati, uning joylardagi sport klublari.

O'rta maxsus va oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya mashg'ulotlari asosan quyidagi vazifalarni hal etishga qaratilgandir:

1. O'quvchi-yoshlar va talabalarning sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy va ma'naviy kamolotini yuksaltirish, iqtidorli sportchilarning mahoratini oshirish bilan bog'liq barcha tadbir hamda faoliyatlarni ta'minlash.

2. Bo'lajak kasb-hunar yo'nalishi asosida jismoniy tarbiya va sportning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari hamda ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish usullari bilan qurollantirish.

Ma'lumki, ijtimoiy mehnat va turmush sharoiti bilan bog'liq sohalar juda ko'p. Ular malakali mutaxassis kadrlar tayyorlashni taqozo etadi. Bu yo'lda kasb-hunar kollejlari, turli yunalishdagi bilim yurtlari o'z faoliyatlarini davom ettirmoqda. Shu bilan birgalikda, Davlat ta'lim standartlari hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida yangidan kollejlar, litseylar, gimnaziyalar tashkil etilmoqda. Bunday o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya darslari va ommaviy sport turlari bir-muncha ustuvor turadi. Ularni uyushtirish va tashkiliy masalalar umumiy qoidalar hamda maxsus Nizomlar asosida olib boriladi. Ularning «Barkamol avlod o'yinlari» sport musobaqalari asosiy tadbirlardan biridir.

Yuqorida qayd etilgan Xalq ta'limi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari tizimining barcha turdagi hamda toifadagi o'quv maskanlari, muassasalarida «Jismoniy tarbiya» darslari davlat dasturi asosida tashkil etiladi. O'quvchi-yoshlar va talabalarning «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablari hamda ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlari sog'lom avlod tarbiyasi, ularning ma'naviy va jismoniy jihatdan barkamol bo'lib usishlarini ta'minlashga qaratilgandir. Ularning Universiadalari eng muhim ommaviy sport tadbirlari tarkibiga kirib bormoqda.

Xalq ta'limi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari o'z faoliyatlarini o'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish, bo'la-

jak mutaxassislarni jismonan barkamol qilib tarbiyalab etishtirish maqsadiga qaratganlar.

4.3. Sog'liqni saqlash muassasalari tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish. Aholining sog'lig'ini nazorat va muhofaza qilish. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirishdagi faoliyatlar

4.3.1. Sog'liqni saqlash muassasalari tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish. Aholining sog'lig'ini nazorat va muhofaza qilish

Sog'liqni saqlash vazirligi keng tarmoqli tizimlardan hisoblanadi. Uning tarkibida quyidagi o'quv va davolash muassasalari mavjud:

1. Oliy va o'rta tibbiyot o'quv yurtlari.
2. Shifoxonalar, davolash markazlari.
3. Poliklinikalar.
4. Sanatoriyalar va aholi sog'lig'ini qayta tiklash, davolash markazlari.
5. Ilmiy-tadqiqot institutlari, markaziy laboratoriyalar.
6. O'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari tarkibidagi tibbiy yordam bo'limlari.
7. Jismoniy tarbiya dispanserlari va hokazolar.

Bularni tashkiliy jihatdan asosan ikki yo'nalishga ajratish mumkin:

1) barcha tur va toifadagi tibbiy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya darslari, sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlar hamda sport tadbirlarini tashkil qilish.

2) bemorlarni jismoniy tarbiya vositalari yordamida davolash hamda sportchilar salomatligini kuzatish, nazorat qilish, jarohatlarni davolashni uyushtirish va hokazo.

Yuqorida qayd etilgan sohalar va tizimlar Sog'liqni saklash vazirligi, viloyat va yirik shaharlardagi uning boshqarma yoki bo'limlari tomonidan amalga oshiriladi.

Tibbiyot bilim yurtlari, litsey va kollejlarda hamda institutlardagi o'quvchi-yoshlar va talabalar jismoniy tarbiyaning umumtalab me'yorlarini darslarda, ommaviy sport tadbirlarida bajarib boradilar. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya, sport, sayohat, xalq milliy o'yinlari va tabiatni sog'lomlashtiruvchi omillari: suv, havo, quyosh va boshqalar bilan davolash usullarini egallaydilar.

Shifoxona, davolash muassasalari va markazlarda shifokorlar tomonidan bemorlarni jismoniy mashqlar yordamida davolash faoliyatlari amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish korxonalari, o'quv yurtlari va turli muassasalar tarkibidagi tibbiy punktlar shifokori xodimlar va o'quvchi-yoshlarni tibbiy ko'rikdan o'tkazish, ularning salomatligini kuza-tish, zarur bo'lganda tibbiy yordam kursatish va nihoyat salomatlik haqida targ'ibot ishlarini olib borish bilan shug'ullanadilar.

Sog'lomlashtiruvchi tibbiy markazlar, jismoniy tarbiya dispan-serlarida sog'lomlashtiruvchi guruhlar va sport jamoalarida shug'ullanuvchilarning jismoniy tayyorgarligi, rivojlanishi ustidan nazorat, ko'rik, sinov-tajriba ishlari olib boriladi.

Umuman olganda, tibbiyot tizimidagi davolash muassasalari hamda sanatoriy-kurortlarda bemorlarga tibbiy yordam berish, ularning sog'lig'ini tiklash va mehnat faoliyatiga qaytarishda juda katta mahorat ko'rsatilmoqda. Tibbiyot tizimi va shifokorlar oldida «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturida qo'yilgan vazifalarni astoydil, qunt va halol mehnat bilan ado etish burchi turadi. Bu, o'z navbatida, sog'lom avlodni tarbiyalash, onalar va bolalarning salomatligini muhofaza qilish, kasalliklarga chalinishning oldini olish bilan bog'liq g'oyat muhim muammolarni hal qilishni taqozo etadi.

«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi, «Sog'liqni saqlash to'g'risida»gi qonunlar asosida Sog'liqni saqlash vazirligi tizimi-

dagi mutaxassislar Davlat jismoniy tarbiya va sport qo‘mitasi tizimidagi tashkilotlar, Xalq ta’limi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tarmog‘idagi jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari bilan o‘z faoliyatlarini hamkorlik asosiga qurgan holda ish olib boradilar.

4.3.2. Aholining sog‘lig‘ini nazorat va muhofaza qilish

O‘tgan bo‘limda asosan, tibbiyot sohasidagi o‘quv yurtlari va davolash muassasalarining ba’zi bir faoliyatlari tilga olindi. Unda aholi istiqomat qiluvchi joylarda faoliyat ko‘rsatuvchi poliklinikalar, shaxsiy davolash muassasalari alohida o‘ringa egadir.

Aholi istiqomat joylarida ko‘pchilik kasalliklarning turlariga qarab davolash, nazorat qilish, tez yordam ko‘rsatish kabi bo‘limlar, laboratoriyalar, ilmiy-uslubiy markazlar tashkil qilingan. Ularning asosiy faoliyatlari quyidagi turlarga bo‘linadi:

1. Bemorlarni poliklinikada yoki uylarida ko‘rish, davolash.

2. Poliklinika tarkibidagi laboratoriyalar, davolash bo‘limlarida uqalash /massaj, trenajerlarda mashq bajarish va hokazolar/ sog‘lomlashtirish tadbirlari.

Shular asosida poliklinika shifokorlari bemorlarni maxsus hisobga olish (og‘ir bemorlar, nogironlar va h.k.) va davriy nazorat qilish guruhlariga ajratadi. Ular bilan ishlashda jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish, tabiatning sog‘lomlashtiruvchi omillaridan foydalanish, tozalik va gigienik qoidalarga rioya qilish tavsiya etiladi. O‘z navbatida, bu faoliyatlarining bajarilishi, ularning samaralarini doimiy ravishda kuzatib, nazorat qilib boradi. Shu tariqa shifokorlar bemorlarning sog‘lig‘ini qayta tiklaydilar va ularni muhofaza qiladilar.

Ma’lumki, aholining o‘zini-o‘zi boshqarish idoralari qonun asosida tashkil etilgan. Bunda mahalla oqsoqollari kengashi faoliyati alohida ahamiyatga egadir. Bularning ish faoliyatida poliklinika shifokorlari ham bevosita ishtrok etib, aholining

salomatligi, yoshlarning oila qurishi kabi masalalarda suhbatlar va ma'ruzalar olib boradi. Bu faoliyatlar ham aholining, ayniqsa yosh bolalar, onalarning salomatligini muhofaza qilishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yosh ota-onalarning salomatligini ta'minlashdagi nazariy bilimlari hamda ko'nikmalarini rivojlantirishda shifokorlarning hissalari g'oyat kattadir.

4.3.3. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirishdagi faoliyatlar

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov o'zining «O'zbekistonning o'z istiqloq va taraqqiyot yo'li» risolasida (1992-y.) «Yashash muhiti, tabiat va ma'naviyat ekologiyasi bir-biridan ajralmasdir. Bizning ota-bobolarimiz kishilar bilan uchrashganda yoki xayrlashganda, avvalo, chin yurakdan mustahkam salomatlik tilashgan. Sihat-salomat bo'lishning an'anaviy qadrini qayta tiklash va oila qadri bilan sharaflil bir o'ringa qo'yish kerak» (69-bet), – degan. Buning amaliy ijrosi Prezident tomonidan «SOG'LOM AVLOD UCHUN» farmonining imzolanishi (1993-y. 4-mart) hamda shu asosida «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturining ishlab chiqilishi, uni hayotda qo'llashga qaratilgan bir qator qarorlarning qabul qilinishida ifodalangan.

O'zbekiston Prezidenti va hukumati tomonidan «Oilal yili» (1998-y.), «Ayollar yili» (1999-y.) «Sog'lom avlod yili» (2000-y.) «Ona va bola yili» (2001-y.) e'lon qilindi. Bu borada amaliy ishlar sifatida juda ko'p madaniyat, sport tadbirlari hamda «Hech kimga bermaymiz seni, O'zbekiston» mavzusida o'tkazib borilayotgan vatanparvarlik, san'at-sport festivallarini misol qilib keltirish mumkin.

«Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish Sog'liqni saqlash vazirligi, turli davlat idoralari va jamoat tashkilotlari zimmasiga yuklatilgan. Shu sababdan davolash muassasalari onalik va bolalik nufuzlariga katta urg'u bermoqda. Shuningdek,

o'quvchi-yoshlarning jismoniy va ma'naviy kamolotini o'stirish, aholining salomatligini yaxshilash borasida mutasaddi vazirliklar, «Sog'lom avlod uchun», «Mahalla», «Navro'z», «Ekosan» kabi xayriya jamg'armalari zimmasiga ham katta vazifalar yuklatilgan.

Sog'lom avlod tarbiyasida jismoniy tarbiya darslari, sport mashg'ulotlari, ommaviy-sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya, sayohat va Xalq milliy o'yinlaridan foydalanishni yaxshi yo'lga qo'yishda xalq ta'limi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari bilan hamkorlikda O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi faol ishtirok etmoqda. Bunda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari, o'tkazilayotgan spartakiadalar, universiadalar va turli sport, san'at festivallari kabi muhim tadbirlar omil bo'lib hisoblanmoqda.

4.4. Ichki ishlar, Mudofaa, Qishloq va suv xo'jaligi, Madaniyat va boshqa vazirliklarning jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi asosiy vazifalari.

4.4.1. Ichki ishlar vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida davlat va axolining osoyishtaligini ta'minlash, uni astoidil himoya qilishga e'tibor tobora kuchayib bormoqda. Bunda Ichki ishlar vazirligi xodimlari eng muhim faoliyat ko'rsatuvchi tashkilot hisoblanadi. Bu sohada kadrlarni tayyorlash, ularning nazariy bilim, amaliy ko'nikmalarini oshirishda jismoniy tarbiya va sport muhim rol o'ynaydi.

Ichki ishlar vazirligi xodimlarini tayyorlovchi o'rta maxsus o'quv yurtlari va Akademiyasi mavjud bo'lib, o'quv rejalarida jismoniy tayyorgarlik va sport mahoratlarini oshirish maqsadida maxsus darslar tashkil etiladi. Shu bilan birgalikda, sport turlari bo'yicha jamoalar tuziladi va sport musobaqalari tashkil etiladi.

Sport tayyorgarligi va ommaviy sport turlari bo'yicha o'tkaziladigan barcha tadbirlar «Dinamo» sport jamiyati tomonidan olib boriladi. Viloyatlar va yirik shaharlarda «Dinamo» sport-klublari faoliyat ko'rsatib, ularga ichki ishlar xodimlari va iqtidorli sportchilar jalb etiladi.

4.4.2. Mudofaa vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sport ishlari

Mudofaa vazirligi tizimida zobitlar (ofiserlar) va shaxsiy tarkibdagi harbiylarni jismoniy, harbiy-jismoniy hamda texnik jihatdan chiniqtirish, tarbiyalash asosiy faoliyatlar tarkibiga kiradi. Shu jihatdan harbiy akademiya, havo, tank, avtomobil va boshqa sohalardagi oliy hamda o'rta bilim yurtlarida jismoniy tarbiya bo'yicha mashg'ulotlar muntazam o'tkazilib, sport mashg'ulotlari va musobaqalar tashkil etiladi. Harbiy qismlardagi sport tadbirlari, xarbiylarning jismoniy tarbiya mashg'ulotlari maxsus yo'riq-nomalar (instruksiyalar) asosida olib boriladi.

Mudofaa vazirligi tarkibida mavjud bo'lgan Markaziy harbiy sport klubi (MHSK) zobitlarning harbiy jismoniy tayyorgarligini oshirish va sport mashg'ulotlarini tashkil etish uchun xizmat qiladi. Klub terma jamoalar tuzib, harbiy tashkilotlar respublika va boshqa sport musobaqalarida ularning qatnashishini ta'minlaydi.

4.4.3. Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sport ishlari

Yuqorida ta'kidlanganidek, o'quv yurtlariga ega bo'lgan barcha vazirliklar, Davlat qo'mitalari o'z sohalarida jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qiladilar. Undan tashqari, o'z ixtisosliklarida faoliyat ko'rsatayotgan mehnat jamoalari, muassasalar va

tashkilotlardagi aholining jismoniy jihatdan sog'lom bo'lishini ta'minlash ularning muhim vazifalariga kiradi.

Ma'lumki, qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tizimida ham ko'pgina o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari mavjuddir. Ularning o'quv pejalari va dasturlarida jismoniy tarbiya darslari hamda ommaviy sport tadbirlari asosiy faoliyatlar tarkibidan o'rin egallagan. Chunki mutaxassislarni jismonan baquvvat qilib tarbiyalash umumdavlat ahamiyatga molik bo'lgan pedagogik jarayon hisoblanadi.

Mehnatkash yoshlarning ish qobiliyatlarini, mehnat unumdorligini oshirish va ularning jismonan tetik bo'lishida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari muhim omillardan biridir. Shu sababli ishlab chiqarish korxonalari, ularning sport majmualarida sport klublar faoliyat ko'rsatadi. Unda yetakchi murabbiylar, tajribali uslubiyatchilar mehnat qilishadi.

Sport klublar tarkibida quyidagi ish turlari mavjud:

1. Ishchi va mehnatkashlarning bo'sh vaqtlarida sog'lomlashtiruvchi jismoniy mashqlar, o'yinlar, gimnastika va h.k.ni tashkil etish.

2. Sport turlari bo'yicha terma jamoalar (komanda) tuzish, mashg'ulotlar tashkil qilish, ularning shahar, tuman, viloyat va respublika sport musobaqalaridagi ishtirokini ta'minlash.

3. Sport turlari bo'yicha korxona xodimlarining bolalari uchun sport maktabini tuzish.

4. Sog'lomlashtiruvchi guruhlar tashkil qilish.

5. Sport inshootlarini ko'paytirish, ta'mirlash, ularda pullik xizmatlarni tashkil qilish (mashg'ulotlar, musobaqalar, ijara va h.k.).

4.4.4. Madaniyat ishlari vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sport

Respublikamizdagi eng ko'p tarmoqli tizimlar qatoriga Madaniyat ishlari vazirligi ham kiradi. Uning tarkibida quyidagi sohalar va tarmoqlar mavjud:

1. Konservatoriya, madaniyat, san'at, musiqa va boshqa sohalaridagi bilim yurtlari va oliy o'quv yurtlari.

2. Kino uylari, kinoteatrlar va shu sohadagi ishlab chiqarish muassasalari.

3. Istirohat, ko'ngil ochish va dam olish bog'lari.

4. Ilmiy-tadqiqot muassasalari.

Barcha turdagi ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya darsi olib boriladi. O'quvchi-yoshlar va talabalarning ixtisosliklari hisobga olingan holda ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport tadbirlari, musobaqalari tashkil qilinadi. Aktyorlar, san'atshunoslar, rassomlar, ko'rgazma zallari, madaniyat klublari va ular bilan bog'liq tashkilotlar, muassasalarning xodimlari bilan maxsus jismoniy tarbiya mashg'ulotlari (balet, ritmik gimnastika, milliy raqslar tipidagi turli mashqlar) tashkil qilinadi.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida ommaviy madaniy sport tadbirlarining shakli va mazmunlari kengayib, tobora boyib bormoqda. Bu jihatlar «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlari, teatr va san'at bayramlarida keng namoyon bo'lmoqda.

Madaniyat ishlari vazirligi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi hamda boshqa idoralar, jamoat tashkilotlari, sport jamiyatlari bilan hamkorlikda xalq milliy o'yinlari respublika musobaqalari, festivallar va boshqa tadbirlarni o'tkazib kelmoqda. 2000-yilda O'zbekiston mudofaasiga ko'maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti «O'zbekkonsert» uyushmasi va boshqa davlat jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda «Hech kimga bermaymiz seni, O'zbekiston» mavzusida respublika aholisiga manzur bo'lgan festivalni tashkil etdi. Bunday ulkan madaniy tadbirlar zahirida

sog'lom avlod tarbiyasi, o'quvchi-yoshlarning ma'naviy va jismoniy kamolotlarini yuksaltirish, Vatan tuyg'usini tarbiyalash kabi hozirgi kun vazifalari mujassamlashgan.

Umumiy xulosa qilib aytganda, yurtimiz aholisini sog'lom qilib tarbiyalash, ularning salomatligini muhofaza qilish va o'quvchi-yoshlarning jismoniy kamolotini o'stirishda turli davlat idorolari hamda ularning quyi tarmoqlarida faoliyat ko'rsatayotgan xodimlarning mehnati yaxshi samaralar bermoqda.

Bu jarayonlarni tashkil qilish va boshqarishda O'zbekiston Prezidentining «Sog'lom avlod uchun» farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturining mohiyatlari g'oyat bebahodir.

O'quvchi-yoshlar va talabalarning kasb-hunar egallashlari, ularning jismoniy jihatdan rivojlanishlari uchun davlat ta'lim standartlari tarkibidagi «Jismoniy tarbiya» dasturlari, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari keng yo'l ochib bermoqda.

Buyuk kelajak sari dadil borish va yangi asr avlodlarini jismoniy jihatdan tarbiyalash ishlarida o'quv yurtlariga ega bo'lgan vazirliklar, davlat qo'mitalarining faoliyati va ishi mas'uliyati tobora oshmoqda.

V. BOSHQARISHNING JAMOAT TASHKILOTLARI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA

5.1. Aholining mehnat faoliyatini himoya qilish va ijtimoiy turmush madaniyatini rivojlantirishda kasaba uyushmalari, turli partiyalar, jamg'arma uyushmalarining o'rni

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi va boshqa qarorlarida mehnatkash aholi va ishchi-xizmatchi yoshlarning mehnat faoliyatini himoya qilish va ularning ijtimoiy turmush madaniyatini tobora rivojlantirib borish masalalariga alohida diqqat-e'tibor qaratilgan. Bu, o'z navbatida, fuqarolarning mehnat va yashash faoliyatini yaxshilash omillaridan biri bo'lgan jismoniy tarbiya vositalari, ayniqsa, xalq milliy o'yinlari ekanligini e'tirof etishni taqozo qiladi.

Mehnat jarayonini takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish har bir ishchi, mehnatkash va akliy mehnat bilan shug'ullanuvchi ziyolilarning mehnat qobiliyati, jismoniy sog'lomligi, tetikligiga bog'liqdir. Ana shu jihatlar maqsaddagidek amalda bo'lsa, ularning oilalarida doimo yaxshi muvozanat saqlanishi, Ya'ni ijtimoiy-madaniy turmush darajasi ko'ngildagidek bo'lishi tabiiydir. Bu, o'z navbatida, mamlakatimiz aholisining moddiy-maishiy ta'minotini yuzaga keltiruvchi, uni rivojlantirish usullarining tayanchidir.

Masalaga shu jihatdan baho berilsa, jismoniy tarbiya, sport, sayoxat va xalq milliy o'yinlarini aholining kundalik turmush darajasiga chuqur singdirish lozim bo'ladi. Buning uchun esa jismoniy tarbiya va sport ishlarini boshqaruvchi davlat idoralariga bevosita jamotchilik yo'llari bilan ko'maklashish va mustaqil ravishda faoliyat ko'rsatishlarini hayotning o'zi talab etadi. Ana

shu vazifalarni amalga oshirishda Respublika kasaba uyushmalari federatsiyasi kengashi, uning tarkibidagi jismoniy tarbiya-sport jamiyati («O'zbekiston»), shuningdek, «Dinamo», «Yoshlik», «Talaba» sport jamiyatlari, mudofaaga ko'maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti hamda ularning viloyat, shahar, tumanlardagi quyi organlari faoliyat ko'rsatib kelmoqda.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonning mustaqalligi yurtimizda demokratik tamoyillar asosida ko'p partiyaviylik jarayonlarini yuzaga chiqardi. Mehnatkash aholi va ziyolilarning ishlab chiqarish va kasb-hunar turlari, munosabatlariga ko'ra turli partiyalar vujudga keldi. Ular «Xalq demokratik» (XDP), «Milliy tiklanish», «Adolat» sosial-demokratik partiyalari nomi bilan faoliyat ko'rsatib, mamlakatning xo'jalik, siyosiy, madaniy va boshqa sohalarida o'z vazifalari va mavqelariga egadir.

Mamlakatimizda yangi yo'nalish bo'yicha shakllangan va istiqloq sari rivojlanib borayotgan 20 dan ortiq jamoat tashkilotlari, uyushmalari mavjud. Ular o'z nomlari, maqsadlari yuzasidan «Navro'z», «Mahalla», «Ma'naviyat va ma'rifat», «Sog'lom avlod uchun», «Ekosan», «Kamolot» va hokazo deb ataladi va ma'lum maqsad yo'lida faoliyat olib boradi.

Yuqorida ta'kidlangan barcha tashkilotlar, uyushmalarning asosiy maqsadi demokratik tamoyillar asosida barcha qonunlar, farmonlar va qarorlarni amalga oshirishga qaratilgan. Bu esa Vatan va xalqning osoyishtaligi, aholining mehnat faoliyatini himoya qilish hamda ularning ijtimoiy-madaniy turmush darajasini yanada yaxshilash bilan ifodalanadi.

5.2. Sport jamiyatlari («O'zbekiston», «Talaba», «Dinamo», «Yoshlik», «Vatanparvar» tashkiloti va h.k.) va ularning quyi tarmoqlari tuzilishi

5.2.1. «O'zbekiston» jismoniy tarbiya-sport jamiyati

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni boshqarishda Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi hamda boshqa davlat idoralariga ko'maklashuvchi sport jamiyatlari haqida o'tgan bo'limlarda ma'lumotlar berildi. Bu bo'limda esa ularning tarixiy shakllanishi, rivojlanishi va hozirgi sharoitdagi asosiy vazifalari bilan tanishtiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Kasaba uyushmalari federatsiyasi Markaziy kengashi tarkibida tarmoqlilik tamoyillari asosida yaqin o'tmishimizgacha turli sport jamiyatlari faoliyat ko'rsatib keldi, Ya'ni:

1. «Spartak» ko'ngilli sport jamiyati (KSJ - DSO) yengil sanoat ishlab chiqarish korxonalari, savdo xodimlari va o'rta maxsus o'quv yurtlarini o'z ichiga olgan.

2. «Burevestnik» KSJ - oliy o'quv yurtlari talabalarining sport jamiyati.

3. «Mehnat» KSJ - zavod, fabrika va ular bilan bog'liq ishlab chiqarish jamoalari sportchilarini birlashtirgan.

4. «Paxtakor» KSJ - qishloq mehnatkashlari va sportchilarini o'ziga qamrab olgan.

5. «Lokomotiv» KSJ - temiryo'l ishchilari sport jamiyati.

6. «Zenit» - havo yo'llari (fuqarolar samolyoti) xodimlarining sport jamiyati.

7. «Vodnik» KSJ - suv yo'li va ko'llar, suv omborlari hamda ular bilan bog'liq tashkilotlar xodimlarining sport jamiyati.

Ta'kidlash zarurki, bu sport jamiyatlari 40 yildan ortiq faoliyat ko'rsatib keldi. Qayta qurish yillari boshqaruvchilik ishlarini ixchamlashtirish yo'lida bir qator tadbirlar amalga oshirildi. Bun-

dan sport ham chetda qolmadi. Natijada, 1987-yilda barcha sport jamiyatlari yagona kasaba uyushmalari sport jamiyatiga birlashtirildi. O'zbekistonda bu jamiyat 1991-yilda qayta ko'rib chiqildi va uning ta'sis anjumanida O'zbekiston Respublikasida kasaba uyushmalari federatsiyasining jismoniy tarbiya-sport jamiyati («O'zbekiston») deb qabul qilindi. Bu sport jamiyatining Nizomida ta'kidlanganidek, u mustaqil ravishda o'zini-o'zi moliyaviy ta'minlash yo'liga o'tdi.

Bu sport jamiyatining Markaziy kengashi, hay'ati, bo'limlari mavjud. Uning qoshida viloyatlar va barcha tumanlardagi kasaba uyushmalari jismoniy tarbiya va sport jamiyatlari kengashi tuzilgan. Ularning tarkibida maxsus sport klublari mavjud. Ba'zi viloyatlar va tumanlarda bu sport jamiyatini «Paxtakor» sport jamiyati deb qabul qilganlar. Bu, o'z navbatida, aniq maqsadga qaratilganligidan dalolat beradi. Chunki barcha viloyatlarning ko'pgina tumanlari qishloq aholisi va mehnatkash ishchi sportchilarni o'z ichiga oladi.

Kasaba uyushmalari jismoniy tarbiya-sport jamiyati ko'p tarmoqli va keng kamrovli jamiyatlar tarkibiga kiradi. Shu sababdan ishlab chiqarish jarayonlari, mehnat turlari, shart-sharoitlarning qay darajadaliigi jamiyatning faoliyatini belgilaydi. Bu sport jamiyatining Nizomida uning tashkiliy tuzilishi, vazifalari, moddiy-texnik manbai, moliyaviy-xo'jalik faoliyatlari va boshqa sohalar aniq belgilab berilgan. Ma'lumki, jismoniy tarbiya va sport harakatining boshlang'ich tashkiloti – jismoniy tarbiya jamoalari va sport klublaridir. Ular ishlab chiqarish korxonalari, o'quv yurtlari va turli muassasalarda maxsus Nizom asosida tashkil etiladi.

ISHLAB CHIQUARISH VA TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIY TARBIYA JAMOALARI

O'zbekistonda mehnat jamoalari haqida Nizomlar ishlab chiqilib, qonunlar qabul qilingan va amalda qo'llanilmoqda.

Kasaba uyushmalari federatsiyasi Markaziy kengashining «O'zbekiston» sport jamiyati namunaviy (tipovoy) Nizomida jismoniy tarbiya jamoalarining tashkil qilinish tartiblari, uning boshqaruvchilik va boshqa rahbar tashkilotlar bilan munosabati, jamoalar kengashi va uning vazifalari, huquqlari bayon etiladi.

Jismoniy tarbiya jamoalarida tashkiliy, o'quv mashg'ulotlari, ommaviy jismoniy tarbiya va sport, uni targ'ib qilish ishlari, «Salomatlik», «Sog'lom avlod uchun» dasturlari, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari asosida boshlang'ich jamoalarda olib boriladi.

Jismoniy tarbiya va sport harakatining boshlang'ich tashkiloti jismoniy tarbiya jamoalari hisoblanadi.

«Korxonalarda namunaviy shtatli sport klublar haqida» Nizom qabul qilingan. 1,5-5 ming ko'ngilli sport jamiyati a'zosi bo'lgan jamoaga sport klub maqomi berilib, unga rais rahbarlik qiladi. 5, 10, 15 mingga a'zosi bo'lgan jamoalarga esa qo'shimcha 1 tadan instruktor va rais o'rinbosari lavozimi ham beriladi.

Jamoalar sport va sayohat bilan shug'ullanish, o'z sport mahoratini oshirish, ommaviy sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini o'tkazishda faol ishtirok etishni istagan kishilarni o'ziga birlashtiradi.

Jismoniy tarbiya jamoasini tuzish uchun katta tashkiliy ishlar olib boriladi, buning uchun 3-5 kishidan iborat tashkiliy qo'mita tuziladi. Tashkiliy qo'mita muvaqqat rahbar organ bo'lib, jismoniy tarbiya jamoasini tashkil etish ishlari bilan shug'ullanadi.

Tashkiliy ishlar amalga oshirilgandan so'ng jamoa kengashi saylanadi. Majlis qatnashchilarining yarmidan ko'pi ovoz bergandagina nomzod jamoa kengashi tarkibiga saylangan hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya jamoasining amaliy faoliyati quyidagi yo'nalishda olib boriladi:

- tarbiyaviy ishlar;
- tashkiliy ishlar;
- o'quv-sport ishlari;

- ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishlari;
- jamoatchi xodimlar bilan ishlash;
- ommaviy targ'ibot ishlari;
- hisobga olish va hisobot ishlari;
- moliyaviy-xo'jalik ishlari.

UYUSHGAN JISMONIY TARBIYA JAMOASI

Uncha katta bo'lmagan korxona, muassasalarning xizmatchilari, ishchilari o'rtasida ommaviy tarbiyaviy ishlarni tashkil etish uchun jismoniy tarbiya jamoasini tuzish mumkin bo'lmasa, soha va tarmoq tartibi bo'yicha birlashgan jamoalar tashkil etiladi.

Birlashgan jamoalarni tuzish to'g'risida tegishli kengashlar yoki kasaba uyushmalari qo'mitalarining sport jamiyati kengashi rayosatining qarori bo'lishi lozim.

KORXONALARNING SPORT KLUBI

Jismoniy tarbiya jamoasini tashkil etishning yuqori va takomillashgan shakli sport klubidir. Respublika kasaba uyushmalari federatsiyasining 1991-yil qaroriga asosan, korxona sport klubi ommaviy-sog'lomlashtirish va sport ishlari bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga erishgan jismoniy tarbiya jamoalaridagina tashkil etiladi.

Bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqqan holda va respublika hukumatining qarorlariga binoan o'zini-uzi boshqarish va moliyaviy ta'minlash bo'yicha yirik ishlab chiqarish korxonalari, sport inshootlari, aholi istiqomat joylarida mustaqil sport klublar tashkil etilmoqda. Ularning o'z sharoitlari asosida Nizom va ustavlari mavjud. Shu asosida ular o'z faoliyatlarini a'zolik baddallari, pullik xizmatlar, tijorat, homiylik kabi omillar hisobiga yuritadilar. Bularga misol tariqasida Toshkent traktor zavodi (TTZ), Navoiyazot, «Navbahor», «Paxtakor» kabi sport va futbol

klublarini ko'rsatish mumkin. Bunday ish usullari va ilg'or tajribalar viloyatlarning markazlarida tennis, boks, shaxmat, ot sporti, sharqona yakka kurashlar va boshqa sport turlari bo'yicha tashkil etilmoqda.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTAB O'QUVCHILARINING «YOSHLIK» SPORT UYUSHMASI

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 27-maydagi 271-sonli qarorini amalga oshirishda Xalq ta'limi vazirligi yangi qadam qo'ydi. Mustaqillik yillarigacha «Yosh kuch» va keyingi yillarda «Mehnat rezervlari» nomi bilan yuritilgan o'quvchi-yoshlarning sport jamiyati o'rniga «Yoshlik» sport uyushmasi tashkil etildi. Uning viloyatlar, shahar-tumanlarda quyi tarmog'i mavjud. Uyushmaning asosiy maqsadi maktab o'quvchilari va kasb-hunar kollejlari hamda boshqa o'rta maxsus o'quv yurtlarining o'quvchi-yoshlarini ommaviy sport tadbirlariga jalb etish, iqtidorli yoshlarning sport mahoratlarini oshirishga qaratilgan. Bu yo'lda «Umid nihollari» va «Barkamol avlod» uyinlari sport musobaqalarini tashkil qilish bilan asosiy faoliyat ko'rsatadi. Uyushmaning Nizomi va ustavi mavjud. Maktab o'quvchilarining «Umid nihollari» respublika musobaqalari muvaffaqiyatli o'tkazilib kelinmoqda. Uning Nizomi asosida musobaqlar to'rt bosqichga (jamoalar, tuman-shahar, viloyat va respublika miqyosida) o'tkaziladi. 2002 yilda navbatdagi final musobaqalar Farg'onada o'tkazildi. Bunday musobaqalar uzluksiz ta'limning bir tarmog'i sifatida o'quvchilar, jamoalar va yuqori muassasalarning ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlarining yo'lga qo'yilishi va eng muhimi «Sog'lom avlod dasturi»ning hayotga singdirilishi borasidagi ko'rik-sinov hisoblanadi. Shuningdek «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablarini bajarishga zamin tayyorlaydi. Mamlakatda o'rta maxsus o'quv yurtlarini yagona tizim, Ya'ni kasb-hunar kollejlari aylantirilishi

jismoniy tarbiya va sport harakatida yangi bir bosqichni yaratdi, Ya'ni «Barkamol avlod o'yinlari» sport musobaqalarini yagona tizim va talablar darajasida o'tkazishni taqozo etdi. Bunday yirik sport tadbiri 2001-yil 30-apreldan 5-maygacha Jizzax shaxrida zo'r tantana bilan o'tkazildi. Bunday tadbirlar ham to'rt bosqich-da o'tkazilishi ko'zda tutilganligi, o'quv yurtlari, tuman-shahar va viloyatlar miqyosida yoshlar o'rtasida sportni ommalashtirishga qaratilganligi bilan muhim ahamiyatga egadir.

«Umid nihollari» va «Barkamol avlod o'yinlari» sport musobaqalarini tashkil etishda Xalq ta'limi vazirligi va Davlat sport qo'mitasi, sport uyushmalari o'zaro hamkorlikda faoliyat ko'rsatmoqdalar.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY O'QUV YURLARI TALABALARINING «TALABA» SPORT UYUSHMASI

Sobiq «Burevestnik» sport jamiyati o'rniga «Talaba» sport uyushmasi tashkil etilib, barcha oliy o'quv yurtlarida yagona talab asosida «Talaba» sport klublari tashkil etilgan.

Hozirgi davrda faoliyat ko'rsatayotgan sport klublarning avvalgilaridan farqi shuki, moddiy ta'minot ishlari o'zini-o'zi boshqarish tamoyili asosida amalga oshirilmoqda. Ya'ni kasaba uyushmalari tomonidan sport klublariga moddiy yordam berilmaydi. Shu tufayli «Talaba» sport klubi a'zolik badallar, pullik xizmatlar, tijorat, homiylik kabi faoliyatlar evaziga ish olib boradi. Ularning o'z muhrlari, ramzlari, bayroqlari mavjud. Banklarda hisob raqamlari, yuridik shaxs huquqi belgilangan.

«Talaba» sport klubi rektoratga bo'ysunadi va kasaba uyushmasi qo'mitasi, «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati, «Ma'naviyat va ma'rifat» tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlik qiladi. Shu asnoda talabalar o'rtasida ommaviy sportni rivojlantirish, ularni Universiadalar, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testi talablarini bajarishga tayyorlaydi.

5.2.2. Jismoniy tarbiya va sport harakatida partiyalarning ishtiroki

O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlash va unda demokratik tamoyillarni olg'a surish maqsadida ko'p partiyaviylilik joriy qilindi. Dastlabki yillarda Xalq demokratik partiyasi /XDP/, keyinchalik esa «Milliy tiklanish», «Adolat» nomi bilan partiyalar vujudga keldi. Ular o'z Ustavlariga ko'ra mamlakat xo'jaligini boshqarish, davlat siyosati va aholining turmush madaniyatini rivojlantirishga o'z hissalarini qo'shmoqda. Ularning qurultoylari, turli anjumanlarida ta'kidlanishicha, sog'lom avlod tarbiyasi borasida ma'lum amaliy va targ'ibot ishlari olib borilmoqda. Respublika hududlarida o'tkazib borilayotgan «Navro'z», «Mustaqillik kuni», kasb bayramlari va boshqa tadbirlarda partiya tashkilotlarining faollari, rahbarlari ishtirok etib, amaliy yordam bermoqdalar. Chunki partiyalarning aksariyat rahbarlari davlatning u yoki bu idoralarida bevosita xizmat qiladi. Shu sababdan ham yurtimiz sportchilarining xalqaro sport maydonlaridagi ishtiroklari, o'tkazilayotgan turli xalqaro sport turnirlari, xalq milliy uyinlari festivallari va boshqa ommaviy sport tadbirlarining mohiyatlari qo'llab-quvvatlanmoqda.

5.3. Xalq milliy o'yinlari markazi, uning ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi faoliyati

5.3.1. Xalq milliy o'yinlari markazi

1989-91 yillar milliy qadriyatlarni o'rganish, ularni imkoniyat darajasida qayta tiklash amalga oshirilishi bilan e'tiborga sazovordir. Ayniqsa, Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarning tarkibidan o'rin olgan xalq milliy uyinlariga e'tibor kuchaydi. Shu sababdan respublika hukumatining qaroriga asosan, 1991-yil boshida «Xalq milliy o'yinlari respublika Assosiatsiyasi» /uyushma

ma'nosida/ tashkil etildi. Uning asosiy vazifasi xalq orasida keng qo'llanilib kelinayotgan milliy o'yinlarni o'rganish, ularning tarbiyaviy jihatlarini targ'ibot qilish va ommaviy tadbirlar o'tkazib borishdan iborat qilib belpshandi. Shu bilan birga, xalq milliy o'yinlarini Markaziy Osiyo va undan ham kengroq mintaqalarda musobaqa tarzida o'tkazishni yo'lga qo'yish belgilandi. Shunga asosan, 1991-yilning aprelida Qozog'istonda o'tkazilgan Xalq milliy o'yinlari anjumani va sport musobaqalarida yurtimiz vakillari ilk bor ishtirok etdilar.

Xalq milliy o'yinlari Assosiatsiyasining bevosita tashabbusi va Davlat sport qo'mitasi hamda Madaniyat ishlari vazirligi rahbarligida 1991-yil 25-aprelda Jizzax viloyatining Forish tumanida ilk bor xalq milliy o'yinlari musobaqasi o'tkazildi va u har yili bahorda /aprel-may/ Forishda an'anaviy ravishda o'tkazib borildi. Bu musobaqa keyinchalik «Alpomish o'yinlari festivali» /Termiz-1998, Farg'ona-2000/ nomini oldi. Xalq milliy o'yinlaridan «Ko'pkari», «Poyga», «Bo'ron», «Mindi», «To'qqiz tosh» musobaqalar dasturga kiritildi. 1999 yildan boshlab (Jizzax) har ikki yilda bir marta (2001-yilda Shahrisabz) To'maris o'yinlari respublika festivali o'tkazilmoqda.

E'tiborli tomoni shundaki, 1991-yildan /Jizzax, Termiz, Toshkent, Farg'ona, Qarshi/ buyon xalq milliy o'yinlariga bag'ishlab ilmiy-amaliy anjumanlar o'tkazib kelinmoqda. Ularda xalq milliy o'yinlarining mazmuni, ularni sport darajasiga chiqarish, shu sohada mutaxassis kadrlar tayyorlash, o'quv-uslubiy qo'llanmalar tayyorlash singari katta muammolar muhokama etilmoqda.

XALQARO KURASH ASSOCIATSIYASI

Respublikada xalq milliy o'yinlari bo'yicha musobaqalar, festivallar o'tkazilishi, ilmiy tadqiqotlarning natijalari va eng muhimi, milliy qadriyatlarni jahon miqyosiga chiqarishdagi sa'y-

harakatlar milliy sport turlariga bo'lgan e'tiborni kuchaytiradi. Buning boisi shundaki, respublika viloyatlarining ko'pgina hududlarida milliy kurash ommalashib ketgan. Katta to'ylarda albatta kurash musobaqalari o'tkaziladi. Kurashda g'olib polvonlarga sovrin uchun ot, tuya, ho'kiz, gidam va boshqa qimmatbaho buyumlar, katta miqyosdagi pullar qo'yiladi. Bu jihatlar kurashchilarning moddiy mafaatlarinigina ko'zda tutmasdan, balki to'yga tashrif buyurgan mehmonlar, kurash ixlosmandlarini xursand qilish uchun qo'llaniladi.

O'zbekistonning mustaqilligi yillarida kurash bo'yicha turli rasmiy musobaqalar, Xalqaro turnirlar, Prezident sovrini uchun birinchiliklar o'tkazish an'anaga aylandi. Bunday ulug'vor tadbirlar kurashning xalqaro sport maydonlariga dadil chiqishiga yo'l ochib berdi.

O'zbekiston Prezidentining farmoni, Vazirlar Mahkamasining kurashni rivojlantirishga doir qarori /1998-yil/ bu sohadagi faoliyatlarni keskin o'zgartirib yubordi. Natijada, 1999-yil mayda Toshkentda o'zbek kurashi bo'yicha birinchi jahon chempionati o'tkazildi. Bu tadbir respublika aholisini g'oyat quvontirdi. O'zbek kurashini 70 dan ortiq davlat tan oldi va ular o'zlarida Kurash federatsiyalari, Assosiatiiyalarini tuzdilar. Shu sababli O'zbekistonda Xalqaro Kurash Assosiatiiyasi tashkil etildi /1998-yil/, Natijada 2000-yil Antaliya /Turkiya/ shaqrida ikkinchi jahon chempionati o'tkazildi. 2001-yil Vengriyada III jahon chempionati bo'lib o'tdi.

O'zbek kurashini o'z yurtlarida rivojlantirish uchun O'zbekistondan polvonlar, mutaxassislar, murabbiylarni taklif qilishmoqda. Bu, birinchi navbatda, Hindiston, Buyuk Britaniya va boshqa bir qator davlatlarda amalga oshirildi.

2000-yil oktyabrda Angliyada o'zbek kurashi bo'yicha «Islom Karimov» nomi bilan xalqaro turnir o'tkazildi. Bunda ilk bor 13-14 yoshli o'g'il va qiz bolalar ishtirok etdi. Shuningdek, mutlaq og'ir vaznda kurash musobaqalari qizg'in o'tkazildi.

E'tirof etish kerakki, o'zbek kurashi /Buxorocha usul/ va belbog'li kurash /Farg'ona usuli/ O'zbekiston Prezidenti va hukumatining diqqat-e'tibori va nazoratidadir. Chunki milliy qadriyatlarimizni jahonga tanitish. O'zbekiston bayrog'ini baland ko'tarish, madhiyasini chet mamlakatlarda baralla yangratishda o'zbek kurashining nufuzi va mohiyati tobora oshib bormoqda. Bu, o'z navbatida, mamlakatimizning jahon xalqlari orasidagi obro'sini oshirish, shon-shuhratini olamga yoyishning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

5.4. Sport turlari bo'yicha federatsiyalarning jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishdagi faoliyatlari

Qaysi sport turi bo'lmasin, musobaqalarni tashkil qilish va o'tkazish faoliyatlari asosan sport federatsiyalari tomonidan amalga oshiriladi. Bunda musobaqa Nizomi, hakamlik ishlari asosiy o'rinda turadi. Shu tufayli mamlakatimizda 30 dan ortiq sport turlari bo'yicha federatsiyalar tashkil etilgan. Har bir federatsiyaning o'z Nizomi mavjud. Nizomlarda federatsiyalarning tarkibiy tuzilishi, rahbar va xay'atini saylash, ish mazmuni hamda vazifalari, moddiy mablag'lar kabi jihatlar aks ettirilgan.

Federatsiyalarning eng muhim vazifalariga musobaqa qoidalarini ishlab chiqish yoki o'zgartirishlar kiritish, musobaqalarning Nizomini tayyorlash, hakamlarning malakalarini oshirish, murabbiylarning faoliyatlarini o'rganish kabi talablar kiradi.

O'zbekiston sharoitida futbol, tennis, boks, shaxmat, kurash, sharqona yakka kurashlar va boshqa bir qator sport federatsiyalari o'z mustaqilligiga ega va o'z maqomlari bo'yicha faoliyat ko'rsatadi. Ular tashkiliy ishlar bo'yicha sport jamiyatlari bilan hamkorlik qiladi va Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasiga hisobot beradi.

Ta'kidlash joizki, bir qator sport federatsiyalari sport jamiyatlari tarkibidadir. Viloyatlardagi sport federatsiyalari ham sport

jamiyatlari tarkibida faoliyat yuritadi va o'z Nizomlari asosida ish olib boradi.

Sport federatsiyalari tarkibiga asosan hakamlar va murabbiylar kengashi kiradi. Ular ham o'z faoliyatlarini alohida va mustaqil ravishda yuritadilar.

Hakamlar kengashi musobaqa qoidalarini ishlab chiqishi, bajarilishini doimiy nazorat qilish, yangiliklar kiritish bilan shug'ullanadilar. Musobaqalar asosan avvaldan tuzilgan va tasdiqlangan Nizomlar asosida o'tkaziladi, ularning yakunlari federatsiya hay'atida ko'rib chiqiladi va hisobot beriladi.

Murabbiylar kengashi ilg'or tajribalarni ommalashtirish, sportchilarning texnik va taktik mahoratlarini takomillashtirish, musobaqalarga tayyorgarlik kabi muhim masalalarni muhokama qiladi. Zarur muammolarni federatsiya hay'atiga tavsiya etadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda boshqarish ishlariga jamoatchilik keng jalb qilinmoqda. Demokratik tamoyillarni amalga oshirishda o'zini-o'zi boshqarish, bunda pullik xizmatlar, tijorat va ishlab chiqarish yo'llari bilan moddiy ta'minlashga imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu sohada sport jamiyatlari, uyushmalari, assosiatsiyalar, jamg'armalar va boshka jamoat tashkilotlari faol ishtirok etmoqdalar.

Sport jamiyatlari, uyushmalari va ular bilan bevosita aloqador bo'lgan tashkilotlar mustaqil faoliyat yuritish evaziga sportchilarning tayyorgarliklarini yaxshilash, ularning mahoratini oshirish, sport buyumlari va jihozlarini xarid qilish, sport inshootlarini kengaytirish, ta'mirlash kabi zarur ishlarni amalga oshirmoqda.

Bunday faoliyatlar, ayniqsa, «Dinamo» sport jamiyati, mudofaaga ko'maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti va boshqa sport jamiyatlari hamda tashkilotlarila yaxshi yo'lga qo'yilgan.

Respublikada jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda sport jamiyatlari, ularning tarmoqlari, ayniqsa, jismoniy tarbiya jamoalari hamda ishlab chiqarish korxonalari, oliy o'quv yurtlari tarkibidagi sport klublarining hissasi tobora oshib bormoqda.

Barcha toifalarda o'tkazilayotgan sport musobaqalarining aniq maqsad yo'lida tashkil etilishida hakamlar, murabbiylarning roli va mas'uliyatlari kengaymoqda.

Bir so'z bilan aytganda, sohani boshqarishda jamoatchilikka keng o'rin berish yaxshi samaralar bermoqda.

Sport jamiyatlari, uyushmalari, sport klublari haqidagi Nizomlarni talabalar amaliy va mustaqil mashg'ulotlarda chuqur o'rganishlari lozim.

VI. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY OLIMPIYA QO'MITASI

6.1. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining Nizomi

Xalqaro Olimpiya harakatining olamshumul kengayishi, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi, ayniqsa, Respublikamizning mustaqillikni qo'lga kiritib, davlat sifatida tanilishi natijasida O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi 1992-yil 21-yanvarda tashkil etildi va shu yili Xalqaro Olimpiya qo'mitasi /XOQ/ tarkibiga rasmiy ravishda a'zo bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining birinchi ta'sis majlisida Milliy Olimpiya qo'mitasining Nizomi ham qabul qilindi va keyinchalik Xalqaro Olimpiya qo'mitasining Nizomi va Milliy Olimpiya qo'mitasining ish tajribalari asosida qayta ko'rib chiqildi hamda unga qisman o'zgartirishlar kiritildi. O'sha paytlarda. Milliy Olimpiya qo'mitasi tarkibiga 127 kishi va faxriy a'zolikka 11 kishi saylandi.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining Nizomida asosan uning tarkibiy tuzilishi, maqsad va vazifalari, burchlari hamda huquqlari alohida belgilangan. Shuningdek, sportchilar, murabbiylarning huquq va vazifalari, musobaqalarda qatnashish jarayonlari, moliyaviy ta'minot, a'zolik badallari ham o'z ifodalarini topgan.

Nizom O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Xartiyasi talablari asosida ishlab chiqilgan bo'lib, Milliy Olimpiya qo'mitasining bayrog'i, ramzi va boshqa nishonlari haqida qayd etilgan. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi hukumatga qarashli bo'lmagan mustaqil faoliyat ko'rsatuvchi tashkilotdir. Uning oliy organi Bosh Assambleya /majlis/ hisoblanadi. U yil davomida bir marotaba o'tkaziladi. Assambleyalar oralig'ida rahbarlik ishlari Milliy Olimpiya

qo'mitasining Ijroiya qo'mitasi tomonidan olib boriladi. Uning tarkibi Prezident, 2 ta vitse-prezident, bosh kotib va 18 nafar a'zoldan iborat. Ular 4 yil muddatga saylanadi.

Kongress /Qurultoy/ Milliy Olimpiya qo'mitasining eng yirik va kengaytirilgan majlisidir. Unda Olimpiya harakati va sport turlarini rivojlantirish bilan bog'lik masalalar muhokama etiladi. Eng ilg'or tajribalar, ilmiy-tadqiqot natijalari va muammoli masalalarga alohida yondoshiladi. Zarur bulsa, Milliy Olimpiya qo'mitasi a'zolari va Prezidentini ham saylaydi.

Milliy Olimpiya qo'mitasining sessiyasi u yoki bu qarorni tasdiqlash, ularning ijrolarini muhokama qilish, komissiyalarning hisobotlarini eshitish kabi faoliyatlar bilan shug'ullanadi.

6.2. Milliy Olimpiya qo'mitasining asosiy vazifalari

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining asosiy maqsadi:

- havaskorlik sportini rivojlantirish hamda Olimpiya harakatini himoya qilish;
- olimpiya o'yinlarida sportchilar ishtirokini ta'minlash;
- sportni rivojlantirish, respublika va jahon sportchilari hamda olimpiya o'yinlari qatnashchilari orasida do'stlikni mustahkamlashga qaratilgan olimpiya g'oyalarini mustahkamlash.

Nizomda ifoda etilgan maqsaddarni amalga oshirishda Milliy Olimpiya qo'mitasi quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'yadi:

- Olimpiya qoidalari va Nizomning bajarilishini ta'minlash;
- Bosh Assambleya qarorini amalga oshirish;
- Milliy Olimpiya qo'mitasi Assambleyasi kun tartibini tayyorlash;
- moliyaviy harajatlarni ta'minlash va javobgarlik;
- yillik hisobot tuzish;
- idora ishlari, arxiv saqlash mas'uliyati va hokazolar.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi Ijroiya qo'mitasi qoshida 10 dan ortiq turli komissiyalar ish olib boradi. Ular, asosan, olimpiya harakati bilan bog'liq bo'lgan tashkiliy, tayyorgarlik, ilmiy-nazariy yordam, targ'ibot, xalqaro aloqalar va boshqa sohalarida faoliyat ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi Prezidenti, uning yordamchisi, Ijroqo'm a'zolari Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, sport jamiyatlari, uyushmalari, assosiatsiyalari bilan bevosita hamkorlikda ish olib boradi. Xalqaro Olimpiya harakati, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi va ular bilan bog'liq masalalar bo'yicha respublikadagi mas'ul idoralarga murojaat etadi va o'z vazifalarini amalga oshiradi.

6.3. Olimpiya klublari. Olimpiya akademiyasi. Ularning vazifalari

6.3.1. Olimpiya klublari va ularning vazifalari

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Xartiyasi va O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining Nizomida qayd etilishicha, ilg'or tajribaga va shart-sharoitlarga ega bo'lgan oliy o'quv yurtlari, viloyat markazlari hamda yirik sanoat shaharlarida Olimpiya klublari tashkil etilishi mumkin. Bu tashabbus 1985-1987-yillarda S.Ayniy nomidagi Samarqand davlat pedagogika instituti (hozirgi SamDU) jismoniy tarbiya fakulteti jamoasi tomonidan amalga oshirildi va keyinchalik shu asoslar Olimpiya Akademiyasi tashkil etish haqidagi g'oya paydo bo'ldi.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi ta'sis etilgach /1992/, barcha viloyatlarning sport qo'mitalari qoshida Olimpiya klublarini tashkil etish an'anaga aylandi. Ularning boshqaruv faoliyati klub raisi /prezident/, hay'at a'zolari va kengash tomonidan olib boriladi.

Olimpiya klublarining asosiy vazifasiga quyidagilar kiradi:

- o'z hududlarida jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish;
- sport turlarini rivojlantirishga hissa qo'shish;
- o'quvchi-yoshlar va aholi o'rtasida Olimpiya g'oyalarini targ'ib qilish;
- sport musobaqalarini o'tkazishda ko'maklashish;
- ilg'or tajribalarni ommalashtirish;
- mutaxassis xodimlar bilan hamkorlik qilish;
- respublika sport taraqqiyoti va sportchilarning erishgan g'alalarini matbuot va uslubiy qo'llanmalarda keng yoritish;
- Xalqaro Olimpiya qo'mitasi va O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining amaliy faoliyatlarini chuqur o'rganish, qo'yilgan vazifalarni amalga oshirishda ko'maklashish va hokazo.

6.3.2. Olimpiya akademiyasi va uning vazifalari

O'zbekiston Olimpiya akademiyasi O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasiga bevosita yordam beruvchi va olimpiya g'oyalarini targ'ib qiluvchi jamoatchilik asosida faoliyat yurituvchi tashkilotdir.

Ta'kidlash lozimki, Xalqaro Olimpiya akademiyasi /XOA/ 1961-yilda tuzilgan. U Gresianing Olimp shahrida joylashgan va 170 dan ortiq mamlakatlarda uning tarmoqlari, ya'ni milliy Olimpiya akademiyalari /MOA/ tashkil etilgan. Xalqaro Olimpiya akademiyasining asosiy vazifasi Olimpiya harakati, jismoniy tarbiya va sport nazariyasini o'rganish hamda targ'ib qilishdan iborat. Uning faoliyati Xalqaro Olimpiya qo'mitasi tomonidan boshqarilib, moliyaviy ta'minoti esa Gresiya Milliy Olimpiya qo'mitasi zimmasidadir.

Xalqaro Olimpiya akademiyasi har yili bir haftalik sessiya tashkil etadi va unda falsafiy-g'oyaviy muammolarga bag'ishlangan ma'ruzalar eshitilib, seminarlar o'tkazadi. Ularning asosiy

mohiyati Olimpiya harakati tarixi, sport mashg'ulotlari hamda jismoniy»tarbiya va sportning uslubiy masalatalari bayonidan iborat bo'ladi. Bu anjumanlarga Milliy Olimpiya qo'mitalari, taniqli olimlar, murabbiylar, soha vakillari, xatto talabalar, aspirantlar va sportchilarni safarbar etish mumkin.

1987-yil 18-fevralda Davlat sport qo'mitasi va O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutining tashabbusi bilan O'zbekiston Respublikasi Olimpiya akademiyasi tashkil qilindi. 1993-yil 18-aprelda O'zbekiston Respublikasi Olimpiya akademiyasi /O'zROA/ rasmiy ravishda ta'sis etildi.

O'zbekiston Respublikasi Olimpiya akademiyasi faoliyati uning saylangan prezidenti, ijroqo'm direktori tomonidan boshqariladi. 1994-yilda Olimp shahrida o'tkazilgan Xalqaro Olimpiya akademiyasi sessiyasida O'zbekiston Olimpiya akademiyasi vakillari ilk bor ishtirok etishdi va keyingi yillarda ham faol qatnashib kelmoqdalar.

O'zbekiston Respublikasi Olimpiya akademiyasi ijroqo'mida /Nizomga muvofiq/ 12 kishi, ya'ni yyetuk olimlar, o'qituvchilar, murabbiylar, Olimpiya harakatining namoyandalari jamoatchilik asosida faoliyat ko'rsatadilar.

O'zbekiston Respublikasi Olimpiya akademiyasi o'z faoliyatini, asosan, Olimpiya g'oyalari, Olimpiya harakati, Olimpiya o'yinlarini ommalashtirishga qaratgan. Shu o'rinda muhim faoliyatlarning natijalarini misol tariqasida keltirish maqsadga muvofiqdir.

1996-yil Olimpiya ta'limi tizimining tashkiliy va ilmiy-uslubiy asoslarini yaratishning hal qiluvchi jarayoni amalga oshirildi. Ya'ni turli hududlarda Xalqaro Olimpiya akademiyasi bilan o'zaro aloqalar ta'minlandi. Ayniqsa, Xalqaro Olimpiya qo'mitasining tashkil topishiga /1894/ va zamonaviy Olimpiya o'yinlarining /1896/ 100 yilligi munosabati bilan o'tkazilgan Respublika ilmiy-nazariy anjumanlari /1994, 1996/ muhim ahamiyatga ega bo'ldi. 1997-2000 yillarda Olimpiya harakati va o'yinlari bilan bog'liq

ilmiy-amaliy anjumanlar o'tkazildi. Ma'ruzalar, amaliy takliflar, ilmiy-nazariy tahlillar anjumanlarning ilmiy to'plamlarida o'z ifodasini topdi.

O'zbekistonda Olimpiya harakati bilan bog'liq barcha muammolar va masalalarni hal etishda O'zbekiston Prezidenti va hukumatining bevosita yordami e'tiborga loyiqdir. Ayniqsa, O'zbekiston Prezidentining 2000 yil 7 iyundagi «O'zbekistonda Olimpiya harakatini yanada rivojlantirish va mamlakat sportchilarini Sidney shahridagi /Avstraliya/ XXVII Olimpiya o'yinlariga tayyorlash to'g'risida»gi Farmoni muhim ahamiyat kasb etdi. Farmonda bayon etilishicha: «Mamlakatda Olimpiya harakatini yanada rivojlantirish va O'zbekiston sportchilarining Sidney shahridagi /Avstraliya/ XXVII Olimpiya o'yinlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishlarini rag'batlantirish maqsadida, shuningdek, O'zbekistonning xalqaro obro'sini mustahkamlashda, yosh avlodni milliy g'urur va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda o'zbek sportchilari erishgan yutuqlarning g'oyat katta ahamiyatini e'tiborga olib:

XXVII Olimpiya o'yinlarida sovrindor bo'lgan O'zbekiston sportchilarini rag'batlantirish, Vatanimizning sportdagi shon-shuhratini oshirishga qo'shgan munosib hissasini e'tirof etish maqsadida quyidagi miqdorda bir yo'la beriladigan mukofotlar belgilandi:

- Oltin medal uchun - 100000 AQSH dollari;
- Kumush medal uchun - 50000 AQSH dollari;
- Bronza medali uchun - 25000 AQSH dollari /«Sport» gazetasi, 2000 yil, 9 iyun/.

Ushbu farmon murabbiylar va Olimpiya o'yinlarida qatnashadigan sportchilarga katta kuch va ruhiy ozuqa baxsh etdi. Natijada Sidney shahrida o'tkazilgan XXVII Olimpiya o'yinlarida /2000 yil 15 sentyabr – 1 oktyabr/ qatnashgan 77 nafar sportchilar orasida 4 kishi Olimpiya o'yinlari medallari va O'zbekiston Prezidenti mukofotiga sazovor bo'ldilar. Ular: Muhammadqodir Abdullayev boks bo'yicha oltin medal sovrindori; Artur Taymazov erkin kurash

bo'yicha kumush medal sovrindori; Rustam Saidov va Sergey Mixaylov boks bo'yicha bronza medali sovrindorlari bo'lishdi.

Olimpiya o'yinlari g'oliblari va barcha qatnashchilarini respublikamiz jamoatchiligi munosib kutib oldi. Ular O'zbekiston Prezidenti, hukumati, Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, sport jamiyatlari, uyushmalari rahbarlari va boshqa homiylar tomonidan munosib taqdirlandilar.

Umuman olganda, Respublikada Olimpiya harakati va o'yinlarining muqaddas bo'lgan shiorlari: «Tezroq», «Balandroq», «Kuchliroq» hamda «Tinchlik», «Do'stlik» «Hamjihatlik» kabi g'oyalari chuqur singib bormoqda. Bu faoliyatlarni ommalashtirish ishlarida faqat O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi xodimlari, uning tarmoqlaridagi mutasaddilar. Respublika Olimpiya akademiyasigina emas, balki sport tashkilotlari, jamiyatlari, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari, sport homiylari, sport inshootlari xodimlari va boshqa juda ko'p tashkilotlar, muassasalar hamda rasmiy shaxslar ham yaqindan turib ishtirok etmoqdalar.

O'zbekiston sportchilarining Olimpiya o'yinlaridagi ishtiroklari, ularning erishgan yutuqlari «Jismoniy tarbiya tarixi» darsligi va ilmiy-amaliy anjumanlarning ilmiy to'plamlari hamda maxsus o'quv-uslubiy qo'llanmalarda bayon etilgan.

VII. SPORT MAKTABLARI VA MARKAZLARI FAOLIYATINI TASHKIL QILISH

7.1. Iqtidorli sportchilarni tarbiyalashda bolalar va o'smirlar sport maktablarining ahamiyati. Sport maktablarining turlari va ularning nizomlari haqida tushunchalar

Jahon sport nazariyasi hamda amaliyotida yuqori cho'qqilarga erishish bolalar hamda o'smirlar orasida iqtidorli yoshlarni tanlab olib, ularni tarbiyalab etishtirishdek murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Bunday jihatlar O'zbekiston muhitida 30-yillarda ilk bor shakllangan va ijtimoiy-madaniy taraqqiyotning rivojlanishiga ijobiy ta'siri natijasida sport turlari bo'yicha maxsus sport maktablari, sport-internat maktablari tashkil qilingan. Bunday sport maktablarining ijobiy mehnat samaralari tezda namoyon bo'ldi va ular sobiq Ittifoq jarayonida mukammalashib, o'z istiqbollarini ta'minladi. Natijada ularning yaxshi ishlab chiqilgan Nizomlari hozirgi mustaqillik sharoitlarida o'z kuchi va mohiyatini yo'qotmadi.

O'zbekistonda o'tkazilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ta'lim-tarbiya sohalaridash tub islohotlar o'quvchi-yoshlarni sportga jalb etish, ularni kasb-hunarga yo'llash, ijtimoiy mehnat va mudofaa ishlariga layoqatli qilib yetishtirish muammolarini qo'yimoqda. Bunday ulkan va ulug'vor vazifalarni amalga oshirishda eng avvalo umumta'lim maktablari, kollej, litsey, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari tomonidan olib borilayotgan turli madaniy va sport tadbirlari muhim ahamiyatga ega. Chunki bu tadbirlarda bolalar va o'smirlarning qobiliyati, qiziqish va ixloslari sinovdan o'tkaziladi.

Soha olimlarining ilmiy tadqiqotlarida bolalar va usmirlarning jismoniy tayyorgarligi, ularni sport orqali rivojlantirish, iqtidorli bolalarni tanlab sportga jalb etish kabi tajriba keng mazmun topganligi e'tiborga loyiqdir. Ularning ta'kidlashlaricha, bolalarni sportga jalb etish, mahoratli sportchilarni tayyorlash va ularning

xalqaro sport maydonlarida samarali qatnashishini ta'minlaydi. Eng muhimi esa, o'quvchi-yoshlarning jismoniy jihatdan barkamol o'sishi ta'lim-tarbiyada, o'zlashtirish bo'yicha yuqori natijalarga erishishda, qolaversa, jamiyatimizning qonunlari, tartib-qoidalarini buzishning oldi olinishida muhim rol o'ynaydi.

7.1.2. Sport maktablarining turlari va ularning nizomlari haqida tushunchalar

Yuqorida ta'kidlanganidek, O'zbekistonda sport turlari bo'yicha turli xil maxsus sport maktablari faoliyat ko'rsatib kelmoqda va ularning o'z sohalar, ixtisosliklariga qarab Nizomlari mavjud.

Bolalar va o'smirlar sport maktablari haqidagi nizomlar ularning ish faoliyatini tartibga soluvchi va doimiy ravishda muvofiqlashtiruvchi rasmiy hamda huquqiy hujjatdir. Ular Respublika hukumati, sport tashkilotlari hamda mutasaddi vazirliklar, tashkilotlarning qarorlari, yo'l-yo'riqlari asosida to'ldirilib, boyitib boriladi.

Nizomlarda asosan sport maktablarining maqsad va vazifalari, tarkibiy tuzilishi, sportchilarni tanlab olish, sinovdan o'tkazish, murabbiylarning vazifalari, moddiy-texnik va xo'jalik ishlarini boshqarish kabi sohalar bayon qilingan.

O'zbekistonda bolalar va o'smirlar sport maktablari, Olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlarini tuzish hamda ularni boshqarishning qat'iy tartib va qoidalari mukammal ishlab chiqilgan.

Sport maktablari faoliyatlarini to'la aks ettiruvchi talab va qoidalar ularning nizomlarida batafsil bayon qilingan.

Nizomlarga ko'ra, bolalar va usmirlar sport maktablari va olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari, sport qo'mitalari, jamiyatlari va Xalq ta'limi vazirligi tizimida tashkil qilingan. Ular quyidagi turlarga ajratiladi:

1. Davlat sport qo'mitalari, tizimidagi oliy sport mahorati maktablari va olimpiya bilim yurtlari.

2. Xalq ta'limi vazirligi tizimidagi bolalar va usmirlar sport maktablari, sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan maktablari, olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari.

3. Kasaba uyushmalari jismoniy tarbiya-sport jamiyati va boshqa sport jamiyatlari tarkibidagi sport maktablari.

Sport maktablari va bilim yurtlarini moddiy-texnik ta'minlash hamda boshqarish tartiblari mas'ul idoralar va tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi.

Nizomga ko'ra, sport maktablari, bilim yurtlari faoliyati asosan direktor tomonidan boshqariladi. Unda pedagogik kengash hal qiluvchi organ hisoblanadi.

Pedagogik /murabbiylar/ kengashda tarbiyaviy ishlar, sportchi-o'quvchilarni tanlab olish, o'quv-sport mashg'ulotlarini tashkil qilish, musobaqalarga tayyorgarlik, musobaqa natijalari, murabbiylarning faoliyatlari, ota-onalar bilan aloqadorlik moliyaviy-xo'jalik va boshqa ko'pgina masalalar muhokama qilinadi.

Bolalar va o'smirlar sport maktablari, asosan, ixtisoslashgan /faqat bir tur/ va kompleks /ko'p turlar/ shaklida bo'ladi.

Ma'lumki, Respublikada futbol, kurash, voleybol va boshqa sport turlari bo'yicha juda ko'p sport maktablari, olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari tashkil qilingan.

1993 yil martda O'zbekiston Vazirlar Mahkamasi Respublikada ommaviy futbolni rivojlantirish to'g'risida qaror qabul qildi. Bu, o'z navbatida, barcha viloyatlar, tumanlar markazlarida futbol maktab-internatlar tashkil qilish, ularning faoliyatlarini boshqarish va moddiy-texnik ta'minlashga alohida e'tibor berishni taqozo qiladi.

Uzoq yillar davomida Toshkent, Samarqand, Andijon, Chirchiq shaharlarida sport internatlari /hozir ular - olimpiya o'rinbosarlari kollejlari/ faoliyat ko'rsatib keldi va Respublika terma jamoalari uchun ko'p mingli iqtidorli sportchilar tayyorlab berdi. Ularning orasida yuzlab xalqaro sport musobaqalarining sovrindorlari bor.

O'zbekiston mustaqilligi» sharoitida yangidan futbol, kurash, tennis, karate va boshqa sport turlari bo'yicha maxsus klublar tashkil etilgan, ularda turli yoshdagi bolalar shug'ullanmoqda. Bu klublar, asosan, sport maktabi vazifasini bajarmoqda.

7.2. Ixtisoslashgan va kompleks sport maktablarining bosqichlari. Murabbiylar kengashi. Iqtidorli yoshlarni tanlash, qabul qilish tartiblari

7.2.1. Ixtisoslashgan va kompleks sport maktablarining bosqichlari

Avval ta'kidlanganidek, sport maktablari turli sport tashkilotlari, jamiyatlari va davlat idoralariga mansubdir. Qaysi sohada bo'lmasin, sport maktablarining turlari, tashkiliy tuzilishlari, faoliyatlari umumiy qoida va tartiblar /Nizomlar/ asosida amalga oshiriladi. Shu sababdan ularni ikki yo'nalishga ajratish mumkin:

1. Ixtisoslashtirilgan sport maktablari.
2. Kompleks sport maktablari.

Ixtisoslashtirilgan sport maktabi ham o'z navbatida, bir necha bosqichlardan iborat. Uning asosiy xususiyati shundaki, unda faoliyat sportning fakat bir turi bo'yicha olib boriladi. Bunda quyidagi bosqichlarga amal qilinadi:

1. Turli yoshdagi /6-14/ bolalar tayyorlov guruhlari.
2. Oliy sport mahorati.
3. Olimpiya o'rinbosarlari.

Birinchi bosqichdagi bolalar va o'smirlar sport maktablari /sport turlariga qarab/ asosan jismoniy tayyorgarlik, jismoniy sifatlar hamda sportning texnik-taktik mazmunlarini o'rgatish bilan faoliyat ko'rsatadi.

Ikkinchi bosqichdagi sport maktablarida sportning texnik-taktik mazmunlarini singdirgan holda turli yirik musobaqalarga tayyorgarlik davri o'tkaziladi.

Uchinchi bosqich sport maktablarida turli yoshdagi bolalar shug'ullanadilar. Ular tayyorgarlik mahorat egallash va olimpiya o'yinlari, xalqaro sport musobaqalarida qatnashuvchi sportchilarni tanlash davrlarini o'tkazadi.

Umuman olganda, ixtisoslashgan sport maktablarining ish faoliyati aniq va ixchamlashgan holda boshqarishni talab etadi. Bunda sport maktablari ma'muriyati, ayniqsa, murabbiylarning vazifasi o'ta mas'uliyatli hisoblanadi.

Kompleks sport maktablarining xususiyatlari shundaki, unda sportning bir necha turi /gimnastika, akrobatika, kurash, yengil atletika, futbol va hokazolar/ bo'yicha bolalar jalb etiladi va mashg'ulotlar olib boriladi.

Kompleks sport maktablarida ham sport turlariga qarab shug'ullanuvchilarni bir necha guruhlariga /yoshi, jismoniy va sport tayyorgarligiga qarab bo'lib, mashg'ulotlar alohida jadval asosida olib boriladi. Bunda muammo buladigan jihatlar, asosan, sport inshootlari, sport buyumlari va kiyimlari bilan ta'minlashdir. Shu sababdan sport maktablari ma'muriyati zamonaviy ish usullari, xayriya jamg'arma uyushmalaridan foydalanish hamda pulli xizmatlar ko'rsatib /ijara, musobaqa, tijorat va hokazo/, moddiy muammolarni hal qiladilar.

Kompleks sport maktablari faoliyatida ham yetuk sportchilarni tarbiyalab etkazish, sharoit va zaruriyatlarga qarab yosh sportchilarni oliy sport mahorati maktablari, sport internat-maktablari va olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlariga tavsiya qilish mumkin bo'ladi.

Sobiq Ittifoq davrida Toshkent, Samarkand, Andijon, Chirchiq va Buxoro shaharlarida ixtisoslashtirilgan sport internat-maktablari tashkil qilindi. Ular Respublika uchun juda ko'p sportchilar tayyorlab berishda katta xizmat qilib keldi. O'zbekiston mustaqil davlat bo'lgach, bu internatlar Olimpiya o'rinbosarlari maktabiga, keyinchalik esa bilim yurtlariga aylantirildi. Shu sababdan mahoratli sportchilar tayyorlash bilan birga jismoniy tarbiya va

sport sohasida o'rta maxsus ma'lumotli kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi. Bu, o'z navbatida, yurtimizda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

7.2.2. Murabbiylar kengashi

Sport maktablari va Olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari Nizomida murabbiylar kengashiga alohida e'tibor berilgan. Chunki yosh sportchilarni texnik, taktik va ahloqiy jihatdan tarbiyalashda murabbiylar asosiy faoliyat ko'rsatadilar.

Sport maktablarining xususiyatlariga karab murabbiylar kengashi tuziladi. Uning tarkibi murabbiylarning soniga qarab belgilanadi. Kengash raisi sport maktabi rahbari /direktor/ hisoblanadi. Direktorning o'quv-sport ishlari bo'yicha muovini, murabbiylar yoki xizmatchi xodimlardan kengash kotibi saylanadi.

Murabbiylar kengashi kalendar yili /yoki o'quv yili/ bo'yicha ish rejasini tuzadi va tasdiqlaydi. Shunga ko'ra, har oyda bir marotaba /zarur bo'lganda undan ko'proq/ kengash yig'ilishi o'tkaziladi. Kengash tuzilgan reja asosida kun tartiblarini belgilaydi. Ularda asosan murabbiylarning ish faoliyati, hisobotlar, ota-onalar bilan ishlash, ta'lim-tarbiya jarayonlari, iqtidorli sportchi yoshlarni tanlash, sinovdan o'tkazish va qabul qilish ma-salalari muhokama qilinadi.

Ma'lumki, Mustaqillik yilarida rahbar va boshqa xodimlarni attestasiyadan o'tkazish rasmiy odatga aylandi. Bu ishda sport maktablarining murabbiylari ham bevosita ishtirok etadi. Sport maktablarida murabbiylarni attestasiyaga tayyorlash va o'tkazishda ularning nazariy bilim va amaliy faoliyatlari, davlat siyosati hamda olib borilayotgan islohotlarga munosabatlari inobatga olinadi. Eng muhimi, Respublika va xalqaro sport musobaqalarida sportchilarning qatnashish natijalari, bunda murabbiyning ijodiy faoliyati asosiy o'ringa qo'yiladi. Attestasiya yakuni asosida murabbiylarga turli toifadagi /oliy toifagacha/ unvonlar beriladi.

Shu sababdan ham aksariyat barcha murabbiylar, eng avvalo, iqtidorli yoshlarni tanlash, saralash va ular bilan katta maqsad yo'lida fidoyilik bilan mehnat qilishga harakat qiladilar.

7.2.3. Iqtidorli yoshlarni tanlash, qabul qilish tartiblari

Pedagogik kuzatishlar, ilg'or tajribalar va ilmiy-pedagogik tadqiqotlarning natijalariga ko'ra, bolalar va o'smirlar sport maktablari, maxsus olimpiya o'rinbosarlari sport maktablari, oliy sport mahorati maktablari, olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari va shunga o'xshash sport maktablariga yoshlarni jalb etish quyidagi tartibda olib boriladi:

1. Maktab jismoniy tarbiya o'qituvchsharining tavsiyasi.
2. O'quvchi yoshlarning o'z ixtiyori va tashabbusi.
3. Ota-onalarning tavsiya va iltimoslari.
4. Murabbiylarning bevosita maqsad yo'lida kuzatishlari

Sport maktablarining toifasi, darajasi va ehtiyoji asosida iqtidorli yoshlarni kuzatish, tanlash va sinov-tajribalarga tayyorlash hollari ko'proq murabbiylar tomonidan olib boriladi.

Sport turlariga qarab sinov tanlov jarayoni umumiy jismoniy tayyorgarlik, mazkur sport turining texnik qoida va me'yorlari asosida bolalar maxsus tibbiy ko'rikdan o'tkaziladi.

Sport maktablariga kiruvchi bolalar shaxsiy hujjatlarni talab darjasida tayyorlab, sinov-tanlovdan muvaffaqiyatli o'tgandan keyin, sport maktabi ma'muriyati tomonidan buyruq bilan rasmiylashtiriladi,

Sport maktablarida bolalar va ularning ota-onalari ichki tartib-qoidalar bilan tanishtiriladi. Sport mashg'ulotlari, musobaqa qoidalari hamda axloq normalariga rioya qilmagan bolalar esa sport maktabidan chetlashtiriladi.

Sport turlari bo'yicha murabbiylar yangidan qabul qilingan bolalar bilan mashg'ulot tashkil qilish jarayonida ularning faoliyati, imkoniyat darajasi, qiziqish munosabati va ruhiy holatlarini

o'rganib oladi. Eng muhimi, ularni ortiqcha yuklama yoki qo'pol muomala bilan bezdirmaslik lozim.

7.3. Olimpiya o'rinbosarlarini tayyorlovchi bilim yurtlari

Olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari, sport internat maktablar va olimpiya o'rinbosarlari sport maktablar negizida vujudga keldi. Ular hozirgi kunda deyarli barcha viloyatlarning markazida tarkib topmoqda va kollej siklida faoliyat ko'rsatmoqda. Ular, eng avvalo, Xalq ta'limi vazirligi tizimida shakllandi va rivojlandi. Shu sababdan ularning o'quv rejalari va fanlar, sport turlari bo'yicha dasturlari Xalq ta'lim vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi hamda tasdiqlanadi.

Respublikada olimpiya o'yinlariga tayyorgarlik va ular bilsh bevosita bog'liq bo'lgan masalalarda olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari faoliyatiga har tomonlama yordam berish maqsadida Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi va sport uyushmalari hamkorlik qilmoqda.

Bilim yurtlarining o'quv rejasida davlat ta'lim standartlari asosida umumiy va o'rta maxsus ta'lim dasturlaridagi barcha siyosiy, gumanitar, tabiiy va maxsus fanlar o'qitiladi. Mavjud bo'lgan guruh /sinf/ va bo'limlarda olimpiya o'yinlari sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan nazariy hamda amaliy fanlar o'rgatiladi. O'quv rejalarida belgilangan barcha fanlar va sport turlarining asosiy mohiyati yyetuk va mahoratli sportchilar hamda mutaxassis xodimlar tayyorlashdan iborat.

Avvalgi bo'limlarda qayd etilganidek, rahbarlik ishlari bilim yurti direktori, uning o'quv, sport, ma'naviyat va ma'rifat, xo'jalik ishlari bo'yicha o'rinbosarlari hamda sport turlari bo'yicha bo'lim boshliqlari tomonidan amalga oshiriladi.

Bilim yurtida pedagogik va murabbiylar kengashi barcha faoliyatlarni muhokama qilib, zarur qarorlarni qabul qiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonlari hamda sport tayyorgarligi bilim yurtida eng

ustuvor faoliyat hisoblanadi. Bu sohalarda Toshkent, Samarkand, Andijon, Chirchiq va boshqa shaharlardagi bilim yurtlarining ish faoliyati va erishgan tajribalarini talabalar mustaqil ravishda o'rganishga harakat qilishlari lozim.

7.4. Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini uyushtirish. Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish

7.4.1. Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini uyushtirish

Barcha toifalardagi bolalar va o'smirlar sport maktablarida, asosan, sport mashg'ulotlarini o'tkazish va sport turlari bo'yicha maxsus musobaqalar tashkil qilinib borilsada, ularning ish faoliyatida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish ham alohida o'ringa ega. Ayniqsa, sport o'yinlari, yengil atletika va boshqa ba'zi sport turlari ommaviylik mazmuniga egadir. Shu sababdan bu turlar bo'yicha musobaqalar uyushtirilganda, boshqa sport maktablari va umumta'lim maktab o'quvchilarining sport jamoalari ham ishtirok etishi mumkin. Ommaviy sport tadbirlarining asosiy shakllari tuman-shahar, viloyat va respublika birinchiliklari, spartakiadalari, o'rtoqlik uchrashuvlari hisoblanadi. Bunday musobaqalarning zahirida sportchilarning tayyorgarligi, egallangan mahoratlar sinov hamda yirik sport musobaqalari, xalqaro uchrashuvlar, Markaziy Osiyo, Osiyo va jahon chempionatlariga terma jamoa tayyorlash ko'rigi bo'lib xizmat qiladi.

Ommaviy sport tadbirlarining yana bir shakli va maqsadi shundaki, qaysi sport turi bilan shug'ullanishlaridan qat'iy nazar, o'z jamoalarida tashkil etilgan kross, futbol musobaqalari hamda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarini bajarish uchun tashkil qilinadigan ommaviy musobaqalarda ishtirok etish shartdir.

Bundan asosiy maqsad shuki, sportchilarning jismoniy tayyorgarliklari darajasini muntazam oshirib borishdir. Shu sababdan sport maktablarining kalendar rejalariga ommaviy sport musobaqalarini kiritish va ularni amalda o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

7.4.2. Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish

O'quvchi-yoshlar, ayniqsa, yosh sportchilarni har tomonlama tarbiyalash ishlari ancha murakkab va o'z navbatida o'ta mas'uliyatli faoliyatdir.

Murabbiylar oddiy havaskorni eng mohir va respublika musobaqalarida qatnashuvchi sportchi darajasiga yetkazadi. Ularning qaysi birlari xalqaro sport musobaqalari va jahon birinchiliklarida sovrindor bo'lishga erishadilar. Bunday sportchilarni tarbiyalab yetkazgan murabbiylar diqqat-e'tibordan chetda qolmaydi. Ularning murabbiylik toifalari oshiriladi, moddiy rag'batlantiriladi, «O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan murabbiy» unvonlari hamda hukumatning orden va medallari bilan taqdirlanadilar.

Ma'lumki, sport maktablarida uslubchi /metodist/ va boshqa xodimlar lavozimi mavjud. Sport internat-maktablari, olimpiya o'rinsbosarlari maktablari va shu sohadagi bilim yurtlarida o'quvchi-sportchilarning yotoqxonalari, ta'lim-tarbiya joylari, oshxona va texnik xizmat joylarida tarbiyachilar, mutaxassis xodimlar ham faoliyat ko'rsatishadi. Ularning yaxshi mehnatlari evaziga Nizomga ko'ra moddiy va ma'naviy rag'batlantirish amalga oshirib boriladi.

Sport maktablari, olimpiya o'rinsbosarlari bilim yurtlarida shug'ullanuvchilar orasida sport ko'rsatkichlari yuqori, axloq-odob jihatidan namunali bolalar ko'p bo'ladi. Ularni rag'batlantirish, «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlari, «Jismoniy tarbiyachilar kuni» /kasb-bayrami/, yozgi sport mavsumi boshlanishiga, an'anaviy sport musobaqalari va boshqa tadbirlarda amalga oshiriladi.

Bunda o'quvchilar faxriy yorliqlar, diplomlar, qimmatbaho buyumlar bilan taqdirlanadi.

Respublika yoki xalqaro sport musobaqalarining g'oliblarini tantanali yig'ilishda belgilangan mukofotlar bilan sharaflaydilar va olqishlaydilar.

7.5. Sport markazlari va ularning faoliyatlari

Sport markazlari tushunchasi asosan zamonaviy sport inshootlarini bildiradi. Bu mashg'ulotlarni o'tkazishdagi to'g'ri tushuncha hisoblanadi. Shuningdek, sport jamiyatlari, sport maktablari va ularda faoliyat ko'rsatuvchi rahbarlar, murabbiylar, hakamlar hamda boshqa rasmiy kishilarning sport turlari bo'yicha terma jamolar tuzish, ular bilan o'quv-yig'in mashg'ulotlarini o'tkazish masalalarini muvofiqlashtirish faoliyati ham shu tushuncha ichiga /sport markazi/ kiradi.

Tuzilgan terma jamoalar safida eng kuchli sportchilar yig'iladi, o'quv-yig'in mashg'ulotlari va rasmiy hamda norasmiy musobaqalarda ularning texnik-taktik tayyorgarliklari sinab ko'riladi. Shu jihatdan ham bunday tadbirlarda faqat murabbiylargina emas, balki ilmiy xodimlar, mutasaddi rahbarlar, mas'ul xodimlar, shifokorlar, homiylar ham mashg'ulotlar hamda musobaqalarda ishtirok etish, o'zlarining taxminiy mulohazalarini bildirishlari mumkin.

Bunday hollarda sport turlariga qarab shahar va viloyat markazlarida mavjud bo'lgan eng yaxshi sport inshootlari tanlanadi. Ularga zarur bo'lgan asbob-usxunalar, texnik vositalar, shart-sharoitlar yaratiladi. Sport markazlaridagi o'quv-yig'in mashg'ulotlari va musobaqalar hamda sport inshoot xizmatlari bilan bog'liq tashkiliy ishlar, moddiy-texnik hamda moliyaviy ta'minot ishlari tashkil qiluvchi tashkilot, jamiyat, klub tomonidan amalga oshiriladi. So'nggi yillarda bunday mas'ul va yirik sport tadbirlarini tashkil qilish hamda ularni maqsaddagidek o'tkazish jamg'arma uyushmalari, homiylar tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda.

Sport markazlari faoliyati, asosan, sport inshootlari ma'muriyati, mas'ul jamiyatlar va sport klublari tomonidan boshqariladi. Umumiy rahbarlik sport uyushmalari, sport qo'mitalari tomonidan olib boriladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning katta sporti rivojiga bolalar va o'smirlar sport maktablari, maxsus olimpiya o'rinbosarlari sport maktablari hamda bilim yurtlari jamoalari o'z hissalarini qo'shmoqda. Yosh sportchilarni tarbiyalab voyaga etkazishda, ularning xalqaro sport maydonlariga qadam qo'yishlarida murabbiylarning xizmati g'oyat kattadir.

O'zbekistonning shon-shuxratini sport orqali jahonga yoyishda kurash, boks, tennis, shaxmat, sharqona yakka kurash va boshqa sport turlari bo'yicha sportchilar mardonavor mahorat ko'rsatmoqdalar. Shu sababdan ham O'zbekiston Prezidenti va hukumati sportni yanada rivojlantirish, ayniqsa, bolalar va o'smirlarning sport maktablari faoliyatini yanada yaxshilash zarurligini ko'zda tutib, qator farmonlar, qarorlar qabul kilmoqda. Shuningdek, tajribali murabbiylar va xalqaro sport musobaqalarining g'oliblari munosib taqdirlanmoqda.

Ta'kidlash lozimki, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni hayotga singdirish uchun respublika viloyatlarining markazlarida olimpiya o'rinbosarlari kollejlari tashkil etilmoqda. Ular terma jamoalar tarkibini to'ldirish bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport sohasida o'rta ma'lumotli mutaxassislar tayyorlaydi. Eng muhimi, bu bilim yurtlariga ko'proq mahaliy xotin-qizlardan qabul qilish va ularni davr talablari, milliy qadriyatlar asosida tayyorlash ko'zda tutilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, respublika terma jamoalarini mahalliy millat xotin-qizlari bilan ta'minlash hamda milliy sport turlari va xalq milliy o'yinlarini keng yoyish, ularni ommaviylashtirishga zamin tayyorlaydi.

VIII. AHOLI TURAR-JOYLARIDA OMMAVIY SOG'LOMLASHTIRISH VA XALQ MILLIY O'YINLARINI TASHKIL QILISH

8.1. Aholining jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan ehtiyojlarini o'rganish

Buyuk kelajak avlodlarini aqlan yyetuk, jismonan barkamol qilib tarbiyalash muammolari barcha davlat va jamoat idoralari zimmasiga yuklatilgan. Bunday keng qamrovli va mas'uliyatli tarbiyaviy jarayonlarni amalga oshirishda mahalla oqsoqollari kengashlari, ularning tarkibidagi turli komissiyalar, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport faollarining uyushmalari /jamoalari/ ham katta rol o'ynaydi. Bularning zahirida «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturi mazmuni muhim ahamiyatga egadir.

Aholining jismoniy baquvvat bo'lishi va uzoq umr ko'rishi sog'lom turmush madaniyati bilan belgilanadi. Bu borada O'zbekiston Prezidentining «O'zbekistonning chinakam mustaqillikka erishishidan iborat o'z yo'li, respublikani rivojlantirishning quyidagi asosiy o'ziga xos xususiyatlari va shart-sharoitlarini har tomonlama hisobga olishga asoslanadi. Avvalo, u aholining milliy tarixiy turmushi va tafakkuri tarzidan, xalq an'analari va urfodatlaridan kelib chiqadi» degan mulohazalari e'tiborga loyiqdir. Ayniqsa, «Sog'lom avlod uchun» ordenining ta'sis etilishi, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturi, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarining ishlab chiqilishi hamda ularning hayotga tatbiq qilinishi jismoniy tarbiya va sport xodimlari zimmasiga aholi o'rtasida sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini yanada rivojlantirish mas'uliyatlarini yuklaydi.

O'zbekistonning mustaqillikka erishishi sharofati tufayli mahallalar, dahalar, mavzalar, yirik qishloq-qo'rg'onlarida /posyolkalar/ aholini jismoniy tarbiya, sport, sayohat, xalq milliy o'yinlari

hamda ommaviy sog'lomlashtirish ishlariga jalb qilish ancha rivojlandi.

Mamlakatda milliy qadriyatlarning qayta tiklanishi, uni yanada boyitishda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning olib borilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aholining ijtimoiy turmush darajasi tobora yaxshilanmoqda. Bunda o'tkazilayotgan turli sport musobaqalari, xalq milliy o'yinlari festivallari katta hissa qo'shmoqda. Bu aholining jismoniy tarbiya va sportga ehtiyoji oshayotganidan dalolatdir. Har yilgi mustaqillik kuni hamda «Navro'z» bayramlaridagi ommaviy sayllar, sport musobaqalari buning isbotidir. Respublika hukumatining qarorlari, turli ko'rsatmalar asosida mahallalar va boshqa aholi istiqomat joylarida jismoniy tarbiya va sportni jonlantirish ishlarida mahalla kengashlari, sport tashkilotlari xodimlari, sport faollari bilan hamkorlikda ish tutmoqda.

Shaharlar va qo'rg'onlarning aholisi o'rtasida spartakiadalar, xalq milliy o'yinlari musobaqalarini o'tkazish an'anaga aylanmoqda. Bunda sportning futbol, kurash, arqon tortishish, tosh kutarish, yengil atletika kabi turlari ommaviy tus oldi. Bu tadbirlarga jismoniy tarbiya va sport sohasida ta'lim olayotgan talabalar jalb qilinib, tashkiliy ishlarda ular faollik ko'rsatadilar.

E'tirof etish kerakki, bir qator mutaxassislar aholi turar joylarida sog'lomlashtirish va ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilishning namunaviy dastur hamda ish rejalarini ishlab chiqqanlar. Toshkent shahri sharoitida bir qator usuliy qo'llanmalar ishlab chiqilgan. Buni quyidagicha isbotlash mumkin:

Mahalla oqsoqollari kengashlari qoshidagi jismoniy tarbiya jamoasi kengashi yoki sport klub majlislari rejasini /namuna sifatida/.

Yanvar.

1. Jismoniy madaniyat jamoasi kengashining majlislar rejasini tasdiqlash.

2. «Salomatlik» sport klubini tashkil etish.

3. 2000 yilgi sog'lomlashtirish va ommaviy sport tadbirlari kalendar rejasini tasdiqlash.

4. Podyezdilar, ko'chalar va uylarning jismoniy tarbiya komandalari tasdiqlash.

Fevral.

1. Sport inshootlarini yozgi mavsumga tayyorlashning borishi to'g'risida.

2. Jamoatchi kadrlar tayyorlashning borishi, shu maqsadda seminarlar o'tkazish hamda bunday kadrlardan amaliy foydalanish xususida.

3. Har xil masalalar.

Mart.

1. Sport turlari bo'yicha to'garaklar, jamoalar ishini tashkil etish hamda ularga jamoatchi faollarni biriktirib qo'yish to'g'risida.

2. Homiylikka olgan korxona jismoniy tarbiya jamoasining aholi turar-joylaridagi ishlarda ishtiroki va amaliy yordam ko'rsatish to'g'risida.

3. Har xil masalalar.

Aprel.

1. Milliy o'yinlar bo'yicha musobaqa o'tkazish to'g'risida.

2. «Charm to'p» klubi sovrini uchun futbol musobaqalariga tayyorgarlik rejasi to'g'risida.

3. Har xil masalalar.

May.

1. Aholini jismoniy tarbiyalash, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturi hamda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari asosida musobaqalar o'tkazish tartib-qoidalarini tasdiqlash.

2. Jismoniy tarbiya va sport ishlarini eng yaxshi yo'lga qo'ygan mavzalar, ko'cha va uylarning kurik-tanlovlarini o'tkazish Nizomini tasdiqlash.

Iyun.

1. Suzish va sog'lomlashtirish gimnastikasi bo'yicha pulli guruh tashkil etish.

2. O'quvchilar, o'smir va yoshlar spartakiadalarini o'tkazish.

3. Voleybol va tennis maydonchalari qurilishida aholi va mahalla faollarining qatnashuvini ta'minlash.

Iyul.

1. Sog'lomlashtirish markazlaridagi salomatlik guruhlariga aholini jalb etish.

2. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun sport bayrami o'tkazish.

Uy-joydan foydalanuvchi shirkatlar terma jamoalarining shahar /tuman/ birinchiligi musobaqalariga hamda mahallalar, daxalar bilan uchrashuvlariga tayyorgarlik.

4. Har xil masalalar.

Avgust.

1. Mahalla oqsoqollari kengashlari ish faoliyatini muhokama qilish.

2. Mustaqillik kuni bayramiga bag'ishlab sport musobaqalarini o'tkazish.

Sentyabr.

1. Sport bilai shug'ullanuvchilar va faollarning sport zali, o'yin maydonlari qurilishida qatnashuvini ta'minlash.

2. O'rta va katta yoshdagi kishilar o'rtasida spartakiada o'tkazishga tayyorgarlik.

Oktyabr.

1. Yozgi sport mavsumi yakunlari to'g'risida axborot berish.

2. Tarbiyasi og'ir bolalarni jismoniy tarbiya va sport bo'yicha muntazam mashg'ulotlarga jalb etish to'g'risidagi axborotlarini eshitish.

3. Maydonchalarni qishki mavsumda ishlatishga tayyorlash.

Noyabr.

1. Sog'lomlashtirish va sport ishlarini eng yaxshi yo'lga quyish yuzasidan mavzalar, ko'cha va uylar o'rtasidagi o'zaro musobaqa va ko'rik-tanlovlarning yakunlarini eshitish.

2. Mahalladagi o'zaro musobaqa yakunlariga ko'ra faol jamoatchilarni rag'batlantirish.

Dekabr.

1. Bir yilgi ish yakunlari to'g'risidagi axborot va mahalla oqsoqollari kengashi qoshida jismoniy faollari uyushmasini tashkil qilish, ularning kelgusi yil ish rejalarini ishlab chiqish va tasdiqlash.

Shuni eslatish zarurki, bu namunaviy reja mahalla oqsoqollari kengashlari, ularning qoshidagi jismoniy tarbiya va sport faollari uyushmasi /jamoal/ uchun mo'ljallangan. Shu asosda yangidan tashkil qilinadigan mahalla jismoniy tarbiya jamoalari kengashlari /yoki uyushma/ ham o'z rejalarini tuzib olishlari maqsadga muvofiqdir.

Mahallalar, qishloqlarda jismoniy tarbiya o'qituvchilari, murabbiylar va sportchi faollarga tayangan holda kichik guruhlar, jamoalar /komandalar/, uyushmalar tuzib, mashg'ulotlar, musobaqalar o'tkazib turish lozim.

Turar-joylardagi o'rta va katta yoshdagi kishilar orasida stol tennisi, shaxmat va shashka, milliy o'yinlar, yengil atletika to'garaklari, guruhlar va jamoalarni ommalashtirish ularda sog'lomlashtirish tadbirlarining turli shakllaridan, shu jumladan, ertalabki gimnastika, yurish, sayohat va boshqa turlardan keng foydalaniladi.

Aholi turar-joylarida ommaviy sport ishlarini muvaffaqiyatli o'tkazishda sport inshootlari katta ahamiyat kasb etadi. Bu inshootlar belgilangan qurilish me'yorlari talablariga mos bolalar hamda kattalarning ehtiyojlarini qondiradigan, shu to'rar-joy qurilishiga munosib, hamohang bo'lishi kerak.

Sport maydonchalari, sog'lomlashtirish shaharchalari, yugurish va chigal yozish yo'lakchalari, o'yin maydonchalaridan iborat hovli o'yingohlari shinam bo'lishi kerak. Bunday o'yingohlarda usti yopiqjoylar bo'lishi, yaxshi yoritilishi ham kerakki, bu narsa ulardan foydalanish muddatini uzaytiradi.

Sport inshootlarini maxsus moslamalar, trenajyorlar bilan jihozlashga alohida e'tibor berish zarur. Chunki shu yo'l bilan avvalo ulardan yoz va qish fasllarida foydalanish imkoniyatini,

qolaversa, ko'pchilik bo'lib yoki yakka tartibda o'tkaziladigan mashg'ulotlar samaradorligini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, aholi turar-joylarida sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkil qilish mahalla oqsoqollari kengashlari hamda mutaxassislar ishtirokida o'tkazilishi lozim. «Navro'z», «Mustaqillik kuni» va boshqa bayramlarga tayyorgarlik jarayonlarida futbol, kurash, voleybol, yugurish va xalq milliy o'yinlarini musobaqa shaklida o'tkazish lozim. Tuman, shahar hokimiyatlari, sport qo'mitalari hamda homiylarning faol ishtiroklarini ko'proq jalb qilish lozim bo'ladi.

8.2. «Mahalla» jamg'arma uyushmasi, «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi, mahalla oqsoqollari kengashi faoliyatida jismoniy tarbiya va sport ishlarining mazmuni va vazifalari

8.2.1. «Mahalla» jamg'arma uyushmasi

O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki kunlaridanoq aholining tinch-osoyishta yashashi, ularning o'zaro ahil bo'lishlari hamda salomatliklarini muhofaza qilish tadbirlari ko'rildi. O'zbekiston Prezidenti farmonlari va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida aholining o'zini-o'zi boshqarishini tashkil qilish borasidagi tadbirlar muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Shu asosda O'zbekiston Respublikasi «Mahalla» jamg'armasi tuzildi va barcha viloyatlar, tuman-shahar hokimiyatlari tarkibida «Mahalla» jamg'armalari ish boshladi. Oliy Majlis tomonidan tasdiqlangan «Mahalla» hamda aholining o'zini-o'zi boshqaruvchi boshlang'ich tashkilotlari, ya'ni mahalla oqsoqollari kengashlari ta'sis etildi. Bu kengashlar tarkibiga mahallada yashovchi nuroniylar, masjid xodimlari, davlat idoralarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxslar, madaniyat, san'at, tibbiyot, tijorat, savdo

xodimlari saylab qo'yilmoqda. Ularning eng muhim vazifalariga, asosan, quyidagi muammolarni hal qilish kiradi:

1. O'zbekiston Prezidenta, hukumati va o'z hududlariga qarashli bo'lgan /shahar-tuman/ hokimiyatlarining farmon, qaror va ko'rsatmalarini aholiga tushuntirish, targ'ib qilish.

2. «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlari va an'anaviy milliy bayram hamda marosimlarni /nikoh, to'y, hayit, janoza va hokazo/ maqsadli o'tkazish.

3. Oilalarning tinch, osoyishta yashashlariga hissa qo'shish /mojaro va o'zaro kelishmovchiliklarning oldini olish, ular sodir bo'lganda yaxshilikka hal etish/.

4. Oilalarda xotin-qizlarning faoliyati va farzandlar tarbiyasini yaxshilash yo'llari.

5. Turli ommaviy-sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlari, xalq milliy o'yinlarini o'tkazishda yordamlashish.

Ma'lumki, yuqorida qayd etilgan muhim tadbirlar moddiy ta'minot masalalarini taqozo etadi. Ana shularni hisobga olgan holda Respublika «Mahalla» komissiyasi va uning quyi tarmoqlarida «Mahalla» xayriya jamg'armasi tashkil etildi. Unga tushadigan jamg'arma mablag'lari, asosan, quyidagi sohalarga sarflanadi:

1. Nogiron bolalar, nuroniylarga bayram arafalarida moddiy yordam va sovg'alar qilish.

2. Kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalarga moddiy yordam berib borish.

3. An'anaviy bayramlar va marosimlarda zaruriyat uchun moddiy ko'maklashish.

4. Mahalla oqsoqollari kengashining rasmiy faoliyatlari, xo'jalik ishlari va boshqa sohalarga mablag'lar ajratish.

Mahalla oqsoqollari kengashi va uning xayriya jamg'armasi hisobiga juma namoziga kelgan kishilar tomonidan hadya etilgan xayriyalar, homiylarning qo'shgan hissalarini, mahalla oqsoqollari kengashi tomonidan tashkil etilgan ishlab chiqarish korxonalari,

savdo, tijorat tizimlaridan olingan daromad va boshqa kirimlar tushadi. Shuningdek, sharoit va ehtiyojlarga qarab «Mahalla» xayriya jamg'armasining yuqori tashkilotlari tomonidan ham moddiy yordam beriladi,

E'tirof etish kerakki, bunday ulug'vor faoliyatlar Respublikada mehr-oqibat, xayr-ehson qilish kabi milliy qadriyatlarning chuqurlashib borishidan, O'zbekiston Prezidenti va hukumatning aholini ijtimoiy-moddiy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy jihatdan muhofaza qilishlaridan dalolatdir.

O'zbekiston mustaqilligi yillarida «Mahalla» xayriya jamg'arma uyushmasi «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlaridagi sport chiqishlari, mahallalarda o'tkaziladigan o'rtoqlik uchrashuvlari, spartakiadalar, xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazishda faol ishtirok etgan mutaxassislar, sportsevarlar, sportchilar, hakamlar va boshqalarni munosib ravishda rag'batlantirib bormoqda.

8.2.2. «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi

Sobiq Ittifoq davrida aholining aksariyat ko'pchilik qismi o'sha davr hokimiyatining g'oyalari, mafkuralari bilan to'la sug'orilganligi sir emas. U g'oyalar va mafkuralarning ko'p jihatdan puch ekanligi keyingi qayta qurish yillarida /1980-1990/ barchaga aniq bo'lib qoldi. Shu sababli mamlakatimizda miliy qadriyatlarni tiklash va ularni davr talablari asosida boyitish taqozasi yuzaga keldi. Bunday g'oyalarni amalga oshirish uchun esa aniq mafkuraviy tashkilot tuzilishi lozim edi.

1994 yil 23 aprelda O'zbekiston Prezidentining «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazini tashkil etish to'g'risida» farmoni e'lon qilindi. Shu asosda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Respublikada «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazining faoliyatini tashkil etish to'g'risida /1994 yil iyun/ qaror qabul qildi.

Ushbu qarorda ta'kidlanganidek, «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi keng omma bilan hamkorlikda ishlovchi, davlat byudjetidan mablag' bilan ta'minlanishi va shu bilan bir qatorda xo'jalik hisobida ham ish yurituvchi ijtimoiy tashkilotdir. Bu tashqilot zimmasiga bir qator muhim vazifalar yuklatilgan. Ular qatorida «Sosiologik tadqiqotlar, so'rovlar o'tkazish orqali o'zbek xalqining boy ma'naviy merosi, sharqona va umuminsoniy qadriyatlar asosida mamlakat, millat kelajagini belgilaydigan ilg'or g'oyalarni yuzaga chiqarish hamda hayotga tatbiq etish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish»dek o'ta muhim vazifa ham belgilangan.

«Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazining o'z nashri, Ya'ni «Tafakkur» jurnali mamlakatimizda kechayotgan iqtisodiy, siyosiy, madaniy islohotlarning mohiyatinn keng yoritib, ularni hayotta singdirishda etarli darajada faoliyat ko'rsatib kelmoqda.

Yuqoridagi qaror asosan, ta'lim-tarbiya ishlariga mas'ul idoralar, tashkilotlar, muassasalar hamda teleradio kompaniyasi, ommaviy axborot vositalari, milliy qadriyatlar mazmuni, ma'naviy-ma'rifiy meroslar, ulug' adiblar hayoti va ilmiy meroslarini aholi ongiga chuqur singdirish yo'lida keng targ'ibotchilik ishlarini olib bormoqda.

Yuqorida boshqa bo'limlarda qayd etilganidek, «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, Xalq ta'limi, Oliy ta'lim hamda Sog'liqni saqlash vazirliklari, shuningdek, Kasaba uyushmalari federatsiyasi, «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda «Sog'lom avlaod uchun» davlat dasturini amatga oshirmoqda, jismoniy tarbiya va sport bilan bog'liq bo'lgan Respublika ilmiy-nazariy anjumanlarini o'tkazishda faol qatnashmoqda.

8.2.3. Mahalla oqsoqollari keshgashlarining faoliyatida jismoniy tarbiya va sport ishlarinipg mazmuni hamda vazifalari

Mahalla oqsoqollari kengashlarining faoliyatlari keng qamrovli va fidokorona mehnat qilishni talab etuvchi sohataridan hisoblanadi. Mahallada jismoniy tarbiya va ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish faoliyatlari yil sayin kengayib va ularga bo'lgan e'tibor kuchaymoqda.

Xalq iborasi bilan aytganda, Vatan ostonadan, oiladan, mahalladan boshlanadi. Vatan tushunchasi har bir insonning yuksak darajadagi his-tuyg'ulari, sadoqati, fidoiy mehnati, o'zaro izzat-hurmat kabi insoniy fazilatlarida namoyon bo'ladi. Bu o'rinda respublika sportchilarining Xalqaro sport maydonlaridagi, ayniqsa, Olimpiya o'yinlaridagi ishtiroki, g'alabasi ana shu hislatlar tufayli ustuvor ekanligini aytib o'tish kerak. Ayniqsa, yurtimiz bayrog'ining uzoq o'lkalarda viqor bilan ko'tarilishi, madhiyamizning baland yangrashishi sportchilarning ona-Vatan sharafiga uchun kurashgan va hissa qo'shganligining timsolidir. Buning boisi shundaki, o'shanday g'olib sportchilar, ularning murabbiylari, qolaversa, sport tashkilotlari, jamiyatlari xodimlari hamda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislar ham u yoki bu mahallada istiqomat qiladi. Mahalla oqsoqollari kengashlari faoliyatida ular ham ishtirok etib, sportni targ'ib qilish, yoshlarni sportga jalb etish, an'anaviy bayramlarda qatnashib, ma'ruzalar o'qish, o'z taassurotlari bilan o'rtoqlashish kabi tadbirlarni birgalikda olib boradilar. Bunday tadbirlar mahalla oqsoqollari kengashi tarkibidagi faollar, sportsevarlar, mutaxassislar tomonidan uyushtirib borilmoqda. Bunday xayrli ishlarni qishloq sharoitlarida ham doimiy o'tkazib turilishi lozim.

Mahalla oqsoqollari kengashi qoshida sport klublarini tashkil qilish amalga oshirilmoqda. Bunday tashabbuslarni ommalashtirish zarur bo'ladi. Ba'zi bir ilg'or tajribaga ega bo'lgan mahallalar sport

yo'riqchisi shtatini tashkil qilmoqda. Ular bevosita tuman-shahar sport qo'mitalariga itoat etib, aholi o'rtasida sportni ommalashtirish, bolalar va o'smirlar orasida sport musobaqalarini tashkil qilish bilan faoliyat ko'rsatmoqda. Mahalla oqsoqollari kengashlari va ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi faollari oldida mahalla ahli salomatliginni yaxshilash, yoshlarni sportga jalb etish, sport va xalq milliy o'yinlari orqali aholining dam olishi, ruhiy oziqlanishi, jismonan barkamol bo'lishlariga erishtirish kabi vazifalar mavjuddir.

Ba'zi milliy urf-odatlarimiz va diniy dunyoqarashlar xotin-qizlarning erkin ravishda jismoniy mashqlar, xalq milliy o'yinlari yoki biron sport turi bilan shug'ullanishlariga salbiy ta'sir qilishi jarayonlari davom etmoqda. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturida belgilanganidek, sog'lom avlodni etishtirish uchun eng avvalo onalar sog'lom bo'lishi va o'z farzandlarining sog'lom o'sishi uchun barcha shart-sharoit va imkoniyatlardan foydalanishi zarurdir. Bunda bolalarni eng kichik yoshdan boshlab oila, bog'cha va maktablarda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishga odatlantirish alohida ko'zda tutilgan.

Bu jihatlarni amalga oshirishda mahalla oqsoqollari kengashi, uning faollari va jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari astoydil ish olib borishlari lozim.

Aholi o'rtasida ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish hamda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablari-ning mohiyatlarini kishilar ongiga singdirish hozirgi kunning dolzarb muammolaridandir. Shu sababdan mahalla oqsoqollari kengashi «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonun hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi /1999 yil 27 may/ qarorini chuqur o'rganishlari, unda ko'zda tutilgan eng zarur tadbirlarni mahallalarda ishlab chiqish, aholini sportga jalb etish yo'llarini topishlari lozim.

Xulosa shundaki, aholi turar-joylarida eng avvalo sport inshootlari, oddiy o'yin maydonlaridan maqsadli foydalanish zarur. Sport ixlosmandlari, sportsevarlar, mutaxassis xodimlar yoshlar o'rtasida ko'chalararo, mavzellar, dahalar va mahalla birinchiligi uchun ular sevgan sport musobaqalarini tashkil qilishlari kerak.

«Sog' tanda – sog'lom aql» naqliga rioya etgan holda jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish, uning salomatlikni mustahkamlash, ish faoliyati va umuman umrni uzaytirishdagi muhim omillardan biri ekanligiga aholini iqror etish kerak bo'ladi.

8.3. «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlari va boshqa milliy an'analarda xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish

«Navro'z» bayrami, hosil bayrami, to'ylar qadimgi milliy an'analardan hisoblanadi. Ularning safiga milliy bayram sifatida «Mustaqillik kuni» bayrami ham qo'shildi. Bu an'anaviy bayramlar, xalq sayillari va to'ylarda kurash, ko'pkari /uloq/, poyga, otdan ag'darish, «qiz quvmoq», dorbozlik, tosh ko'tarish, bilak kuchini sinash va boshqa o'nlab o'yinlar doimiy ravishda qo'llanib kelingan. Ular haqida «Alpomish», «Go'ro'g'li», «Qirq-qiz», «To'maris» afsonasi, «Shohnoma», «Manas» kabi juda ko'p dostonlar guvohlik beradi.

O'zbekiston istiqlol sari dadil borar ekan, xalq milliy o'yinlari milliy qadriyatlar sifatida yanada e'zozlanmoqda. Ular «Navro'z», «Mustaqillik kuni», «Hosil bayrami», kasb-hunar bayramlari, tuyllar va ulug' sanalarni nishonlash jarayonlarida yangi shakl va mazmunda keng qo'llanilmoqda.

O'zbek kurashi xalqaro sport maydoniga chiqdi. Sportning bu to'g'ri bo'yicha jahon chempionatlari muvaffaqiyatli o'tkazildi. Shu tufayli kurash shahar va qishloq yoshlarining sevimli sporti sifatida ommalashmoqda.

Qishloqlardagi katta to'ylar kurashsiz va ko'pkarisiz o'tkazilmaydi. Otlarning zotini ko'paytirish, chavandozlar sonini

oshirish borasida qishloq, qo'rg'on faollari jiddiy ish yuritmoqda. Barcha milliy bayramlarimizda faqat chavandoz polvonlargina emas, hatto yoshlar ham poyga, ko'pkari va boshqa xalq miliy o'yinlarida faol qatnashmoqlalar.

1991 yil aperldan buen respublika miqyosida xalq milliy o'yinlari, musobaqalari, «Alpomish» o'yinlari festivallari o'tkazilayotgani haqida yuqorida bayon etilgan edi. Ayollar yiliga bag'ishlab o'tkazilgan xalq milliy o'yinlari «To'maris» festivali xalq milliy o'yinlarining mazmun va shakl jihatdan boyligi, ularning ijtimoiy pedagogik mohiyatlari qanchalik ustun ekanligini namoyish qildi.

Ta'kidlash lozimki, markaziy shaharlar miqyosida va ba'zi qo'rg'on, qishloq hamda mahallalarda o'tkazilayotgan Navro'z, Mustaqillik kuni, Hosil bayramlari hamda to'ylarda xalq milliy o'yinlari namoyish shaklidagina olib borilmoqda. Bu esa yoshlarning o'zaro bellashuvi va o'yinlarning ommalashuviga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mahallalar va qishloqlarda o'tkazilayotgan an'anaviy bayramlarda halq milliy o'yinlarini tashkil qilishda mahalla oqsoqollari kengashi faollari, jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari yaqindan turib o'zaro hamkorlik qilishlari zarur. Shunga asosan ko'pchilik ishtirok etadigan xalq milliy o'yinlarini mazmun va qoidalarini ixchamlashtirgan holda tashkil qilish lozim bo'ladi.

Bunday tadbirlarda mahalliy xotin-qizlarining ishtirokini ta'minlash xalq milliy o'yinlarining turlaridan keng foydalanishga olib keladi.

Xalq milliy o'yinlari shug'ullanuvchilarning insoniy fazilatlari va jismoniy sifatlarini maqsad yo'lida tarbiyalashda milliy qadriyatlarga tayanadi va ma'naviy-jismoniy kamolotni o'stirishga xizmat qiladi. Ana shu jihatlar e'tiborga olinsa, mahalla oqsoqollari kengashi faoliyatini kuchaytirish va xalq milliy o'yinlaridan foydalanishni ta'minlashda ijobiy tomonlarga siljish bo'lishi mumkin.

8.4. Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha turli jamoalar, to'garaklar tashkil qilish

8.4.1. Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha jamoalar /komanda/ tashkil qilish

Mahallalar, mavzelar, ko'chalarda bolalar va o'smirlarning guruh /5-10 kishi/ bo'lib futbol, tennis, badminton va turli harakatli o'yinlar bilan mashg'ul bo'lishlari odatiy bir holdir. Goho ular ichida taklif va tashabbuslar chiqib, ko'chalararo, mavzelarda esa uylararo/dom/ musobaqalar o'tkazib turiladi. Bunday hollarda tashkiliy va hakamlik ishlari bolalarning o'zidan chiqadi, Ya'ni sport mutaxassislari bundan chetda qoladi. Natijada ba'zan turli baxslar, shartlarni bajarmaganliklari uchun mojarolar bo'lib turadi. Bu esa yoshlar orasida g'arazgo'ylik kabi holatlarni keltirib chiqaradi. Oqibatda ota-onalar orasida norozilik, xasadgo'ylik vujudga keladi va ularga mahalla oqsoqollari kengashi xodimlari aralashishga to'g'ri keladi. Bunday holatlarning oldini olish uchun sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha komandalar tuzish, ularga sport ishqibozlari, mutaxassislar boshchilik qilishlari lozim.

Buning uchun esa quyidagi tadbirlarni amalga oshirish zarur.

1. Mahalla oqsoqollari kengashi idorasi oldida komanda tuzish to'g'risida afisha osib qo'yish, faollar orqali bolalarga og'zaki e'lon qilish, radiouzel tarmoqlari, telefonlardan foydalanish.

2. Murabbiylar va hakamlar tarkibini tuzish, ularning vazifalarini belgilash.

3. Yig'ilgan bolalarni ro'yxatga olish va ularning xohishlari bo'yicha jamoalar tuzish.

4. Sport mashg'ulotlarini tashkil qilish uchun maktabning o'yin va sport zallari yoki ishlab chiqarish korxonalarining sport inshootlaridan foydalanish.

8.4.2. To'garaklar tashkil qilish

Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bilan shug'ullanuvchilarni bir joyga to'plab, komandalar mashg'ulotlarini to'garak sifatida tan olish, ularning barchasini uyushgan holda jismoniy tarbiya jamoasi yoki uyushmasini ta'sis etish. Barcha faoliyatlarni yuritish uchun kengash saylash har bir sport turi komandasining sardori (kapitan) kengash a'zosi etib saylanadi hamda uning raisi /prezidenti/ni ham saylash lozim bo'ladi.

Jamoa /uyushma/ kengashi raisi va a'zolari mahalla oqsoqollari kengashi bilan doimiy aloqada bo'lishi va hal qilinishi zarur bo'lgan masalalarni moslashtirib turishi kerak.

Mahalla oqsoqollari kengashi, o'z navbatida, mahallada tashkil etilgan sport jamoasi /uyushmasi/ haqida tuman-shahar hokimiyati, sport qo'mitasi va boshqa mas'ul idoralarga ma'lum qilishi lozim. Shu tariqa mahalladagi komandalar, to'garaklar va sport jamoasining tashkiliy-tarkibiy, uning Nizomi va boshqa zarur tomonlari huquqiy hujjatlar bilan rasmiylashtirilishi shart.

8.5. Dam olish maskanlarida /sport lagerlari, istirohat va ko'ngil ochish bog'lari va hokazo/ sog'lomlashtirish ishlari

Aholi istiqomat joylarida dam olish va sog'lomlashtirish maskanlari shakli quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Istirohat va ko'ngil ochish bog'lari /park/.
2. Anhor, ko'l, suv ombori va katta ariq yoqalari /plyaj/.
3. O'quvchilarning dam olish oromgohlari /lager/.
4. Sport oromgohlari /sport lageri/.
5. Mahalla va uylar oldidagi bolalarning o'yin maydonlari.

Bu shakllardagi dam olish maskanlarining qurilish, shart-sharoitlari, imkoniyatlari har xil bo'lishi tabiiydir. Shu sababdan ularda tashkil qilinadigan komandalar, sog'lomlashtiruvchi guruhlar, ularning mashg'ulotlari hamda musobaqalari ham shundan kelib chiqqan holda har xil bo'ladi. Bunday turli-tuman joylarda o'yinlar, mashg'ulotlar va musobaqalarni tashkil etish mutasaddi

tashkilotlar, jamoat tashkilotlari, mahalla-qishloq oqsoqollari kengashi hamda faollari tomonidan olib borilali. Bu faoliyatlarda jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari, tibbiy xodimlar, qutqaruvchi /suv/ va nazorat xizmatlari bo'lishi kerak.

Umumiy xulosa shundan iboratki, mamlakatda olib borilayotgan turli ommaviy tadbirlarda sport turlari va xalq milliy o'yinlari mazmun topmoqda. Ularni tayyorlash va o'tkazishda aholi turar-joylaridagi faollar yaqindan yordam bermoqda.

IX. JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI BOSHQARISH VAZIFALARI, REJALASHTIRISH ISHLARI

9.1. Sport tashkilotlari faoliyatini tashkil qilishdagi asosiy vazifalar /funktsiyalar/

O'zbekistonning mustaqilligi va uning istiqbol sari dadil qadam tashlashi boshqaruvchilik funksiyalari /vazifalar/ni yangilash, davlat tuzilishi va uning qonunlari asosida faoliyat ko'rsatishni taqozo etmoqda. Bu jarayonlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi, «Ta'lim to'g'risida»gi qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining sport sohasidagi qarorlarida aks ettirilgan. Shuningdek, aholining salomatligini ta'minlovchi «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturi, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari mazmunida mamlakatda jismoniy tarbiya va sport harakatini yanada takomillashtirish vazifalari mufassal ishlab chiqilgan va ular amalda qo'llanilmoqda.

O'zbekistonda boshqarish idoralarining oldiga hozirgi kun talablari asosida juda muhim va murakkab vazifalar qo'yilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, sport jamiyatlarining markaziy kengashlari, o'quv yurtlariga ega bo'lgan vazirliklar, davlat qo'mitalari, aholining salomatligini yaxshilash bilan aloqador bo'lgan «Navro'z», «Mahalla», «Ma'na-

viyat va ma'rifat», «Sog'lom avlod uchun», «Ekosan», «Kamolot» va boshqa tashkilotlar, ularning quyi tarmoqlarida jismoniy tarbiya va sport ishlarini yaxshilash maqsadida katta vazifalar turadi. Sport tashkilotlarining eng asosiy vazifalari quyidagi faoliyatlarga qaratilgandir, ya'ni:

- boshqaruvchilik qarorlarini tayyorlash, qabul qilish va ularni amalda qo'llash;

- boshqarish bilan bog'liq bo'lgan barcha faoliyatlarni tashkil qilish va ish yuritish;

- eng muqim faoliyatlarni yo'lga solish /regulirovka/;

- barcha ishlarni hisobga olib borish va ularni nazorat qilish;

- amalda bajarilgan faoliyatlarni tahlil qilish, baholash, ularga tanqidiy qarash va hokazo.

Respublika miqyosidagi barcha sport tashkilotlari va sport jamiyatlari o'z faoliyatlarini talab darajasida yuritish uchun yuqori davlat organlarining ko'rsatmalariga itoat etishi zarur. Shu bilan birga, o'zlarining quyi tarmoqlarida barcha faoliyatlarini muvofiq-lashtirgan holda ularni nazorat qilib boradi va ish natijalarining ijrosini talab etadi.

Bunday faoliyatlarda yetakchi olimlar, mutaxassislar, murab-biylar, sport faxriylarining bevosita ishtirok etishlari ta'minlanadi. Shu bilan birgalikda, jismoniy tarbiya va sport harakatidagi eng ilg'or tajribalar ommalashtiriladi, kamchiliklarga barham beriladi. O'zbekistonda barcha faoliyatlar davr talablaridan kelib chiqqan holda rejalashtiriladi.

9.2. Qarorlar ishlab chiqish va ularni hayotga tatbiq etish yo'llari

Barcha idoralardagi kabi sport tashkilotlari va jamiyatlari ham-da ularning quyi tarmoqlarida turli xil qarorlarni ishlab chiqish, ularni qabul qilish va amalga oshirish faoliyatlari yagona tartibda olib boriladi. Ish faoliyatlari va davr taqozosi bilan turli-tuman

anjumanlar, yig'inlar, rasmiy suhbatlar o'tkazishni talab etadi. Ularni maqsadga muvofiq o'tkazish va ko'rilgan masalalarni hal qilishning isboti sifatida qarorlar ishlab chiqiladi.

Bunda quyidagi faoliyatlardan foydalanishga to'g'ri keladi, Ya'ni:

1. Rejalar asosida yig'ilish /majlis/ kun tartibini belgilash.
2. Asosiy masalalar bo'yicha materiallar /ma'lumotlar, dalillar/ yig'ish.
3. Ma'ruza /hisobot, nutq, mulohaza va hokazo/ tayyorlash.
4. Yig'ilishgacha qaror loyihasini tayyorlash.
5. Yig'ilish /majlis/ jarayonida barcha ma'ruza, muzokaralar, nutqlar, chiqishlar bayonini yozib olish.
6. Yig'ilish oxirida qaror loyihasini muhokama qilish va o'zgartirishlar kiritish.
7. Qarordagi asosiy vazifa, topshiriqlardan ko'chirmalar olib, tegishli rahbar va tashkilotlarga jo'natish.

Majlis kun tartibi va muhokama qilinadigan masalalar qatoriga asosan quyidagilar kiritilishi zarur:

1. Yuqori tashkilotlarning qarorlari, ko'rsatmalari asosida vazifalarni belgilash va ularning bajarilish yo'llarini ishlab chiqish.
2. Qilingan ishlar yuzasidan hisobot va ma'lumotlar berish.
3. Musobakalarning kalendar rejalari, Nizomlar, sport unvonlari /darajalar/ va hokazolarni tasdiqlash.
4. Sport tashkilotlari, sport maktablari, murabbiylar va boshqa mansabdor shaxslarni ish lavozimiga tasdiqlash yoki ishdan ozod etish va hokazolar.

Respublika va viloyat sport qo'mitalari, sport jamiyatlari o'zlari qabul qilgan qarorlarni hayotga singdirishda o'zlarining tarmoqlari orqali ish tutadi. Shuningdek, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishda bevosita ishtirok etuvchi davlat idoralari hamda jamoat tashkilotlari, ayniqsa, qarorda ko'rsatilgan mutasaddi tashkilotlar, rahbar xodimlar orqali amalga oshiradi.

Qarorlarda ko'rsatilgan topshiriq va vazifalarning amalga oshirilayotgani, ularning bajarilayotganligi haqidagi ma'lumotlar hisobot, bildirish /telefon orqali/ yo'li bilan yuqori tashkilotlarga ma'lum qilinadi.

Eng zarur faoliyatlarni demokratik tamoyillar nuli bilan hal etishda yig'ilish /majlis/ qarorlarining mohiyati kattadir va ular doimiy ravishda qo'llanilishi lozim bo'lgan tashkiliy jarayonlardan hisoblanadi. Shu tufayli yig'ilish /majlis/ kun tartiblari, ulardagi ma'ruza, hisobot, axborot, ma'lumot, muzokara, mulohaza va tanqidiy chiqishlar haqqoniy, beg'araz bo'lishi kerak. Shuningdek, qabul qilingan qarorlar, topshiriqlarni bajarish mumkin bo'lgan holda qabul qilish, ularni joylarga jo'natish lozim bo'ladi.

Tuman-shahar miqyosidagi sport tashkilotlari, sport jamiyatlari va ularning tarkibidagi sport klublar, sport maktablari, boshlang'ich jismoniy tarbiya jamoalari va hokazolar ham yuqorida qayd etilgan tartib, tamoyil va usullar asosida o'z yig'ilishi yoki majlislarini tashkil etishlari lozim bo'ladi. Yig'ilishlar kun tartibiga u yoki bu masala tuman-shahar hokimiyati, aloqador idoralar, jamoalarning raqbarlari bilan kelishilgan holda qo'yilishi lozim.

Quyi tashkilotlarda qabul qilingan qarorlarni amalga oshirishda tegishli qonunlar, qarorlar, nizomlar va yo'l-yo'riq /instruksiya/ ko'rsatuvchi xujjatlarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

9.3. Qarorlarning bajarilishini nazorat qilish va tekshirish. **«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»ga Qonun va boshqa qarorlarning bajarilishini nazorat qilishdagi asosiy vazifalar**

9.3.1. Qarorlarning bajarilishini nazorat qilish

Qarorlarning bajarilishi. asosan, yo'nalishni belgilashdan iborat bo'lib, ular:

1.O'zbekiston Prezidentining farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari.

2. Davlat jismoniy trabiya va sport qo'mitasining chiqargan qarorlaridan iborat.

Bular asosan sport jamiyatlari, jismoniy tarbiya va sportni boshqarish bilan bog'liq bo'lgan Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimlariga tegishlidir.

Davlat jismoniy trabiya va sport qo'mitasi uchun Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlarining amalga oshirilishi hamda qo'mitaning o'zi qabul qilgan qarorlarning ijrosini nazorat qilish asosiy tashkilotchilik va boshqaruvchilik faoliyatidir.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida olib borilayotgan turli islohotlar, qonunlar va qarorlarning ijrosini nazorat qilish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devoni tarkibida hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qoshida maxsus nazorat komissiyalari tashkil etilgan. Ularning faoliyati barcha davlat idoralari va jamoat tashkilotlarining tashkili tuzilishida aks ettirilgan. Shu asosda har bir idora va tashkilot tarkibida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasida ham qarorlarning ijrosini nazorat qiluvchi, tekshiruvchi xodimlar faoliyat ko'rsatadi. Eng muhimi shundaki, har bir idora, tashkilot va ularning boshqarmalari, bo'limlari o'z sohalari bo'yicha qarorlarning ijrosini kuzatish, nazorat qilish, tekshirish huquqlariga egadir. Shu sababdan Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi o'zining maxsus bo'limlari, xodimlariga tayangan holda nazorat qiluvchi va tekshiruvchi komissiyalar tuzadi. Ularga asosiy yo'l-yo'riqlar ko'rsatadi va komissiya xulosalarini odilona tahlil qilib, tegishli xulosa chiqaradi. Bu jihatlar sport jamiyatlari kengashlari, sport turlari bo'yicha uyushmalar, sport klublari tomonidan ham olib boriladi.

9.3.2. «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida» gi qonun va qarorlarning bajarilishni nazorat qilishdagi asosiy vazifalar

O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni 27 moddadan iborat bo'lib, unda turli masalalar mazmun topgan. Ularning tarkibida O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi bilan muvofiq ravishda faoliyat ko'rsatishi zarur bo'lgan sport jamiyatlari, uyushmalari ko'rsatilgan hamda Sog'liqni saqlash, Xalq ta'limi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim va boshqa vazirliklar, turli jamoat tashkilotlariga ushbu qonunni bajarish yuklatilganligi qayd etilgan. Shu asosda O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi eng avvalo o'ziga yuklatilgan vazifa, burch va huquqlarning bajarilishini ta'minlaydi, keyingi navbatda esa yuqorida qayd etilgan mutasaddi idoralar, turli tashkilotlarning qonunni amalga oshirishdagi faoliyatlarini nazorat qilib boradi. Nazoratlar asosan quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

1. Respublika sport tashkilotlari, turli idoralari va o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining yig'ilishi /faollar yig'ilishi/.

2. Respublika viloyat va tuman sport jamiyatlarining anjumanlari /konferensiya, faollar nig'ilishi/.

3. Respublika, viloyat sport qo'mitalari hamda sport jamiyatlari kengashlarining kollegiya, hay'at /prezidium/ majlislarida qonun ijrosi haqidagi hisobotlar.

4. Maxsus tuzilgan komissiyalarni joylarga safarbar etish va qonun hamda qarorlarning hayotga singdirilishini o'rganish, ma'lumotlar /spravka/ tayyorlash.

5. Telefonlar orqali aloqa bog'lab turish, qonun va qarorlar ijrosi haqida ma'lumotlar olish.

Yuqorida ta'kidlanganidek, qonunda juda ko'p sohalar va masalalar qayd etilgan. Ularning sohalar bo'yicha bajarilishini nazorat qilib borish juda murakkab faoliyat hisoblanadi. Shu sabab-

dan quyi tashkilotlardan yozma hisobotlar yig'ishi, komissiyalar xulosasiga tayanish, ular amalga oshirayotgan tadbirlarni kuzatish va boshqa ko'p yo'llar bilan nazorat ishlarini olib borish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining futbol kurash va boshqa sport turlarini rivojlantirish, «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi va boshqa qarorlarning bajarilishini nazorat qilish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi bir qator tadbirlar belgiladi va vazifalarni ishlab chiqdi.

9.4. Sport tashkilotlari ish faoliyatlarini rejalashtirish

9.4.1. Yillik rejaning tuzilishi va ko'rsatkichlari

Jismoniy tarbiya va sport ishlarini rejalashtirishda quyidagi ko'rsatkichlarga tayaniladi:

1. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarning sonini ko'paytirish.

2. Sport inshootlarini kengaytirish.

3. «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari bo'yicha nishondorlarni tayyorlash.

4. Razryadli sportchilarning sonini oshirish.

5. Mutaxassis va jamoatchi xodimlarni tayyorlashni rivojlantirish.

6. Moddiy-texnik ta'minotni oshirish.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, bu ko'rsatkichlarni rejalashtirishda quyidagi talablarga to'la rioya qilish lozim:

1. Imkon-sharoitlarni hisobga olish.

2. Ko'rsatkichlar aniq bo'lishi.

3. Ilmiylik.

4. Kelajakni ko'rish /prognoz/.

5. Barcha tarmoqlar bilan bog'lanish.

Uzoq yillar davomida tashkilotlarda sinalgan va amalda qo'llanib kelinayotgan rejalarini namuna sifatida o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Bir yillik umumiy reja

t/r	Ishlarning mazmuni	Mud-dati	Bajaruv-chilar	Eslatma
1.	Tashkiliy ishlar: bunda o'quv-sport rejaları, sport inshootlari, asbob-uskunalarni tayyorlash, yig'ilishlar o'tkazish mazmun topadi.	—	—	—
2.	O'quv-sport ishlari: sport to'garaklari, komandalarni tuzish, faoliyatlarni rejalashtirish ko'rsatiladi.	—	—	—
3.	Ommaviy-sog'lomlashtirish va tarbiyaviy tadbirlar: ertalabki gimnastika, ishlab chiqarish jismoniy tarbiya mashqlari, sayohatlar va boshqa tadbirlarni rejalashtirish mumkin.	—	—	—
4.	Jamoatchi xokimlarni tayyorlash: yo'riqchilar /instruktor-metodist/ va hakamlarni tayyorlash ko'zda tutiladi.	—	—	—
5.	Targ'ibot ishlari: devoriy gazetalar, radio tarmoqlari, ma'ruza, suhbat, afishalarni rejalashtirish lozim.			
6.	Moliyaviy-xo'jalik ishlari: byudjetlar, turli manbalar va ularning harakat qilish yo'llarini aniq belgilash.			
7.	Hisobga olish va hisobot ishlari: statistik hisobga olish va hisobot ishlari ko'rsatiladi.			

Bu rejani tuzishda sport tashkilotlarni va ularning quyi jamoalari o'z imkon va sharoitlari hamda yuqori tashkilotlarda bo'ladigan asosiy tadbirlarni hisobga olishlari shart.

9.4.2. Sport musobaqalarining kalendar rejasi

Sport tashkilotlari va jamiyatlarining asosiy faoliyatlarini aks ettiruvchi omillardan biri sport musobaqalarining kalendar rejasi hisoblanadi.

Ma'lumki, barcha jamoalarda turli sport musobaqalari va tadbirlari o'tkazilishi odattusiga kirib kelgan. Shu sababdan ular quyidagi reja asosida o'z faoliyatlarini yuritishlari hamda hujjatlashtirishlari mumkin bo'ladi.

Sport tadbirlarining kalendar rejasi

t/r	Ishlarning mazmuni	Muddati	Joyi	Mas'ul
1.	Sog'lomlashtiruvchi tadbirlar: Sog'lomlashtiruvchi guruhlarining mashg'ulotlari sayohatlari, dam olish joylaridagi ommaviy tadbirlar kiritiladi.			
2.	Majmuiy tadbirlar: Spartakiadalar, universiadalar, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari musobaqalari, xalq milliy o'yinlari musobaqalari.			
3.	An'anaviy tadbirlar: «Navro'z», «Mustaqillik kuni» va boshqa tadbirlarga bag'ishlangan turnirlar.			
4.	Sport turlari bo'yicha musobaqalar: birinchiliklar, kuboklar, chempionatlar, o'rtoqlik uchrashuvlari va hokazolar.			

Rejalarning ko'rsatkichlari va to'la mazmunlari har bir tashkilot va jamoaning xususiyatlariga qarab qisman o'zgarishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fani bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlar jarayonida bu bo'linga alohida e'tibor berib kelindi. Ishlab chiqarish korxonalari, o'quv yurtlari ish tajribalari asosida namunali ishlab chiqilgan kalendar ish rejalarini ham o'rganib borish zarur bo'ladi. Quyi sport jamoalari, ayniqsa, sport klublari o'zlarining sport tadbirlarini qat'iy ravishda rejalashtirishda sog'lomlashtirish, xalq milliy o'yinlari va omma-viy, an'anaviy bayramlar, marosimlar, ulug' sanalarni e'tiborga olishlari shart. Shular asosida kalendar va umumiy yillik rejalarini puxta ishlab chiqishlari lozim bo'ladi.

9.5. Rejalarni tuzish, qabul qilish va ularning ijrosini nazorat qilish tartiblari

O'zbekiston Prezidenta davlatni boshqarish, barcha faoliyatlarni sharoitlardan kelib chiqqan holda bajarish mumkin bo'lgan ishlarnigana aniq, puxta rejalashtirish, ularning bajarilishini doimiy ravishda nazorat qilib borishni vazifa qilib qo'ymoqda. Bu, o'z navbatida, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va davlatni idora qilish bilan bog'liq bo'lgan qonunlar, qarorlar, nizomlarning tarkibiy tuzilishlarida ham bayon etilgan.

Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, sport jamiyatlari va ularning quyi tarmoqlarida rejalarni tuzish jarayonida quyidagi tartib va qoidalarga amal qilinadi, ya'ni:

1. O'tgan yidda erishilgan muvaffaqiyatlar va salbiy tomonlarni hisobga olish.
2. Yuqori davlat idoralari tomonidan qo'yilgan yangi vazifalarga tayanish.

3. Respublika va xalqaro sport harakatidagi ilg'or tajribalarni qo'llash.

4. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilar sonini oshirish, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus test Nizomlarini ko'paytirish, yuqori malakali va razryadli sportchilarni tayyorlash, mutaxassis xodimlar, jamoatchi faollar tayyorlashni yaxshilash, sport inshootlarini kengaytirish va boshqa muhim ko'rsatkichlarni rejalashtirishda aniq imkoniyatlarni hisobga olish kerak bo'ladi. Shuningdek, sport tadbirlarining kalendar rejalarini tuzishda Xalqaro sport musobaqalarining turlari, unda ishtirok etish zarur bo'lgan sport turlari, o'tkazilish vaqti, joylari va hokazolarni ham chuqur o'rgangan holda inobatga olishni taqozo etadi.

Tuzilgan rejalar yuqori idoralarning kollegiyalari /hay'at/ va quyi tashkilotlarning faollar yig'ilishida muhokama qililib, zarur bo'lsa tuzatishlar kiritiladi va ovoz berish yo'li bilan qabul qilinadi. Uni raislar va rahbarlar rasman tasdiqlashi lozim bo'ladi.

Rejalarning bajarilishini nazorat qilish sport tashkilotlaridagi tashkiliy va rejalashtirish bo'limlari, rahbar xodimlar uyushtirgan maxsus komissiyalar tomonidan belgilangan vaqtda hamda zaruriyat paydo bo'lganda amalga oshirilishi mumkin. Nazorat qilish, tekshirish jarayonlarida quyi jamoalarga amaliy yordam berish, yo'l-yo'riqlar ko'rsatish zarurdir. Barcha tadbirlarni avvaldan ko'ra bilish /prognoz-bashorat qilish/ muhim ahamiyatga egadir. Buning uchun esa tadqiqot o'tkazish va me'yorlarni /nomativlar/ belgilash taqozo etiladi. Bu vazifalarni ado etish uchun rahbar sport tashkilotlari, jismoniy tarbiya bilan bog'langan turli vazirliklar, idoralar o'z tadbirlarini belgilaydilar. Bunda sharoitlar, ilg'or tajribalar, fan yutuqlari inobatga olinadi.

Jismoniy tarbiya va sport ishlarini bashorat qilishda quyidagilarni asos qilib olish zarur:

1. Jismoniy tarbiya harakatining barcha sohalarini mo'ljallash.
2. Fanni rivojlantirish.

3. Turli sport buyumlari va jihozlarini ishlab chiqarish va ularni iste'molga yo'naltirish.

4. Mutaxassis xodimlarga bo'lgan talab va ehtiyojlarni o'rganish.

5. Aholining jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish.

6. Eng yuqori natijalarni /rekordlar/ mo'ljallash.

7. Jismoniy tarbiya tizimini takomillashtirish.

Aholining jismoniy madaniyatini takomillashtirish maqsadida turli dasturlar tayyorlash /modellar/, jismoniy tarbiya, sport va sayohatlarning mohiyatlarini ochib beruvchi aniq namunaviy tadbirlarni tashkil etish hamda ularni nazariy hamda amaliy jihatdan asoslab berish.

Yana muhim tomonlardan biri shuki, aholi o'rtasida, ayniqsa, o'quvchi-yoshlarda jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan munosabatlar, qiziqish va ehtiyojlarini o'rganish, ilmiy jihatdan aniqlashda xalq milliy o'yinlari, ma'naviy va ma'rifiy madaniyat tadbirlarini tahlil qilish zarur.

O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi sharoitida milliy qadriyatlarni tanlash, ma'naviy qiyofalarni yangilash va umummadaniyatni rivojlantirishda ulkan tadbirlar amachga oshirilmoqda. Bularga «Navro'z», «Mustaqillik kuni», «Hosil bayrami», turli xil ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport tadbirlari, Forish tumanida o'tkazib kelingan xalq milliy o'yinlari olimpiadasini (1994-1996), Alpomish o'yinlari festivallarini (1998-2000), ko'rsatish mumkin. Barcha sport tashkilotlari va ularning quyi tarmoqlari jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishdagi vazifalari deb, yuqorida qayd etilgan tadbirlarni ko'proq asos qilib olishlari zarur. Talabalar barcha vazifalarni qunt bilan mutolaa qilishlari va amaliyotlar jarayonida bunday tadbirlarda faol ishtirok etishlari zarur.

X. IXTISOSLI XODIMLARNI TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH

10.1. Jismoniy tarbiya, sport, sayohat va xalq milliy o'yinlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlashning hozirgi kundagi xususiyatlari

10.1.1. Jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash

O'zbekiston Respublikasi hukumatining ta'lim-tarbiya sohasida olib borayotgan islohotlari barcha sohalardagi kabi jismoniy tarbiya va sport sohasida ham yetuk mutaxassis xodimlarni tayyorlash, ularning ish faoliyatlarini davr talablari asosida tashkil qilish masalalarini eng muhim muammolardan biriga aylantirdi.

Ma'lumki, jismoniy tarbiya va sport sohasi bo'yicha ixtisosli xodimlarning ish faoliyati jismoniy tarbiya o'qituvchilari, sport turlari bo'yicha murabbiylar, ishlab chiqarish korxonalarida uslubchi-tashkilotchi /metodist-organizator/, bolalar bog'chalarida uslubchi-o'qituvchi kabi sohalarga bo'linadi.

Jismoniy tarbiya mutaxassislari deganda, asosan, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, shu soha bo'yicha ilmiy muassasalar, malaka oshirish institutlari, fakultetlarining xodimlari tushuniladi. Ularning ish faoliyatlari dars berish, ilmiy tadqiqotlar o'tkazish, o'quv-uslubiy qo'llanmalar tayyorlash va hokazolardan iboratdir. Bunday mutaxassislar O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituta va respublika oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya fakultetlarida tayyorlanadi. O'rta ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlash esa pedagogika bilim yurtlari, ba'zi bir texnikumlar hamda Olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlarida amalga oshiriladi.

Xalq ta'limi vazirligining ma'lumotlariga ko'ra, 2000-2001 o'quv yilida 9 mingdan ortiq umumta'lim maktablar, kollej, litsey, gimnaziya, maxsus maktablar, o'rta maxsus bilim yurtlari hamda oliy pedagogika o'quv yurtlarida 17 mingdan ortiq jismoniy tarbiya

o'qituvchilari faoliyat ko'rsatadi. Bu ko'rsatkich respublikadagi jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining soniga nisbatan kariyb 70% ni tashkil etadi. Demak, o'quv yurtlari va bolalar tarbiyasi muassasalarida jismoniy tarbiya mutaxassislariga bo'lgan talab va ehtiyojlar tabiiy ravishda optib boradi. Shu sababdan oliy va o'rta maxsus jismoniy tarbiya kadrlarini tayyorlovchi o'quv yurtlari zimmasiga yanada katta mas'uliyatlar yuklanadi. E'tirof etish kerakki, mutaxassis kadrlar tayyorlash ishlarini amalga oshirishda O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Farg'ona davlat universiteti, Buxoro davlat universiteti, Andijon davlat universiteti yaxshi samaralarga erishmoqda.

10.1.2. Sport mutaxassislarini tayyorlash

Ma'lumki, sport bilan shug'ullanuvchilardan jismoniy chiniqish, texnik-taktik tayyorgarlik va shu sohada etarli darajada mahorat talab etiladi. Bu esa, o'z navbatida, tajribali murabbiyning katta mehnatini taqozo etadi. Bu ikki yo'nalish yaxlit bir tizim mazmuniga egadir. Shu sababdan talabalarni murabbiylikka o'rgatishda ularning sport mahoratini oshirish hamda murabbiy faoliyatlari bilan qurollantirish sport mutaxassisini tayyorlash demakdir. Bu jarayonlar asosan, O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutida maxsus soha hisoblanadi va o'quv rejasida tegishli sport fanlariga alohida e'tibor berilgan. Ayniqsa, sport ixtisosligiga /spesializasiya/ ajratilgan soatlar miqdori unda nazariy bilim va amaliy mashg'ulotlarga nisbatan ustun turadi. Oliy o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya fakultetlarida bu sohaga birmuncha pastroq nazar bilan qaraladi, faqat sport mahoratini oshirishga maxsus soatlar berilib, unda deyarli barcha diqqat-e'tibor yetuk sportchi tayyorlashga qaratilgandir. O'z o'rnida ta'kidlash lozimki, bu sohada maxsus dasturlar ishlab chiqish, unda murabbiylikka tayyorlash jihatlari ko'zda tutilmog'i lozim.

10.1.3. Ommaviy sport tadbirlari, sayohat, xalq milliy o'yinlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlash

Sobiq Ittifoq davrining qayta qurish yillarida ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil qilish sohasida mutaxassislar /tashkilotchi-o'qituvchi/ tayyorlash yo'lga qo'yildi. Bu jarayon O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutida ham amalga oshirildi. 10 yildan ortiq davrda /1999 yilgacha/ ancha tashkilotchi-o'qituvchi tayyorlandi. Ularni amaliy ish faoliyatga tayyorlashda Toshkent shaxridagi tuman sport qo'mitalari, «Traktor», «Zenit», «To'qimachi», «Burevestnik» sport klublari ish faoliyati bilan o'quv amaliyoti jarayonlarida tanishtirildi. Sport tashkilotlari va sport klublarida rahbarlik qilish usullari bilan qurollantirildi. Bunda ishlab chiqarish jamoalari, aholi turar-joylari, o'quvchi-yoshlarning ommaviy tadbirlari, sayohatlari, xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish yo'llariga alohida e'tibor berildi. Bu jarayonlar O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutida ma'lum darajada davom ettirilmoqda.

Lekin shuni e'tirof etish zarurki, ba'zi bir sabablarga ko'ra tashkilotchilik sohasidagi ixtisosli xodimlar ishlab chiqarish korxonalari sport klublarida ish faoliyatini boshlamasdan avval o'qituvchilikka yoki umuman boshqa sohalarga o'tib ketmoqda. Buning eng asosiy sabablaridan biri shuki, joylarda ortiqcha shtatlar kam, qolaversa bitiruvchi mutaxassislarda amaliy tajribalar etishmaydi.

Xulosa shundayki, ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport hamda sayohat, xalq milliy o'yinlari bo'yicha bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilariga ko'proq e'tibor berish lozim.

10.2. Ixtisoslik xodimlariga bo'lgan talab va ehtiyojlarni o'rganish, uni yo'lga solish tadbirlari

O'quv yurtlari va mehnat jamoalarida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish, sport maktablarida yoshlarni tarbiyalash

sohalarida tadqiqotlar olib borilmoqda. Shunga ko'ra, hozirgi muhit va sharoitni hisobga olganda, Respublikada mutaxassis xodimlarga etarli darajada ehtiyoj bor. Faqat ularning faoliyati, sohalariga qarab zaruriyati va muammoli tomonlari ilmiy jihatdan to'la o'rganilmayotir. Shu sababli quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassis xodimlarni tayyorlashni bir tizimga solish, ya'ni O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituta hamda respublikadagi oliy o'quv yurtlari jismoniy tarbiya fakultetlarining o'quv rejalari va dasturlarini muvofiqlashtirish.

2. Sport turlarining xalqaro miqyosdagi o'rni va respublikadagi zaruriyati hamda ehtiyojlariga qarab ularni rivojlantirish, ularga tegishli bo'lgan sohalarga murabbiylarni tayyorlash.

3. Milliy o'yinlarning ijtimoiy-tarbiyaviy jihatlarini hisobga olib, shu sohada mutaxassis xodimlar /tashkilotchilar/ tayyorlash.

4. Xotin-qizlar jismoniy tarbiyasini chuqur tahlil qilgan holda, mahalliy xotin-qizlardan mutaxassislar tayyorlashni ko'paytirish, bunda 3-4 oylik maxsus kurslar tashkil qilish, unda yuriqchi-uslubiyatchilar /instruktor-metodist/ tayyorlash.

5. Mutaxassis xodimlarning malakasini oshirish institutlarida /barcha tabaqalarda/ ilmiy-usuliy va nazariy-amaliy jihatdan bilimlarni chuqurlashtirishga jiddiy e'tibor berish.

6. Maktabgacha bolalar muassasalarida ishlovchi mutaxassislarni tayyorlashda jismoniy tarbiyani chuqurlashtirish, imkon boricha o'rta va oliy jismoniy tarbiya o'quv yurtlarida xodimlarni tayyorlashni keng ko'lamda olib borish.

7. Mutaxassislar tayyorlash bilan bog'liq bo'lgan sohalarni to'la ravishda moddiy-texnik, darsliklar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar bilan ta'minlash, professor-o'qituvchilarning mehnat sharoitini yaxshilash va o'z vaqtida ularni taqdirlab borish.

10.3. Mutaxassislarni tayyorlash, ularni ish bilan ta'minlash tartiblari. Jamoatchi faollarni tayyorlash

10.3.1. Mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ularni ish bilan ta'minlash tartiblari

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassis kadrlarni tayyorlashning asoslari va yo'llari bilan tanishildi. Bo'lajak mutaxassislarning kelgusi ish faoliyati va ishga joylashish masalalari ham talabalikning ilk davrlaridan boshlanadi. Bunda jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati /JTNU/, sport pedagogikasi, sport ixtisosligi /speializasiya/ fanlarini o'qitish, ayniqsa, pedagogik va tashkiliy o'quv amaliyotlari jarayonida ishlash tartibi, ishga kirish va institut yo'llanmasi haqida tegishli tushunchalar beriladi.

Oliy o'quv yurti o'z bitiruvchilarini ishga taqsimlash va yo'llanma berish huquqiga egadir. Davlat imtihonlari boshlanishidan 1-2 oy oldin talabalarni ishga taqsimlash jarayoni bo'lib o'tadi. Bunda oliy o'quv yurti rektori, fakultetlarning dekanlari, ixtisosli kafedralar, O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya qo'mitasi, Xalq ta'limi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklarining vakillari, mutaxassislarni ishlashga taklif etuvchi idoralarning xalq ta'limi bo'limlari, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari xodimlari ishtirok etadilar.

Bitiruvchilarni ishga taqsimlash Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining yo'riqlari /instruksiya/ asosida amalga oshiriladi. Bunda:

- 1) Bitiruvchilarning oilaviy turmush sharoiti, istak-xohishi;
- 2) turli muassasalar, tashkilotlar, o'quv yurtlarining buyurtmalari /zayavka/ e'tiborga olinadi. Shuningdek, oliy o'quv yurti rahbariyatlarining taklifi bo'yicha shu yerda ishlashga yoki magistraturada o'qishga tavsiya etiladi.

Talaba oliy o'quv yurtini muvaffaqiyat bilan tugatib, yo'llanma olib, bo'lajak ish joyiga /ishga taqsimlovchi tashkilotga/ yetib

boradi. Ariza berib, mutaxassisni taklif qilishgan bo'lsa, bu holatda yosh mutaxassis ishga tezda joylashtiriladi va tartib-qoidalar asosida ularga imtiyozlar beriladi. Yosh mutaxassis o'zining xohishi bilan yashash joyiga ishga kelsa /maktab, bilim yurti va boshqa/, u holda ma'muriyat bilan shartnoma tuzishi kerak. Aks holda yosh mutaxassis yuqori tashkilotlarga /viloyat, tuman-shahar xalq ta'limi bo'limlari va hokazo/ murojaat qilishi, ular qo'ygan shartlarga ko'nishi lozim bo'ladi.

10.3.2. Jamoatchi faollarni tayyorlash

Jamoatchi faollar deganda jismoniy tarbiya va sport harakatining quyi tashkilotlarida /tuman, shahar sport qo'mitalari, jamiyatlari, klublari, boshlang'ich jismoniy tarbiya jamoalari, to'garaklar, guruhlar va hokazolarda/ jamoatchilik yo'li bilan yordam beruvchi faollar /aktivlar/ tushiniladi. Bu quyi tashkilotlar o'z ish mazmunlari darajasiga qarab /sport klub, komanda, to'garak va hokazolar/ jamoatchi faollarni tayyorlaydi:

Jamoatchi faollar asosan quyidagicha ataladi:

1. Jamoatchi murabbiy.
2. Jamoatchi yo'riqchi /metodist-instruktor/.
3. Sport turlari bo'yicha hakamlar.
4. Tashkilotchi /organizatorlar/lar.

Jamoatchi faollarni tayyorlash haqida maxsus nizomlar va ko'rsatmalar mavjud. Ular asosida maxsus dasturlar ishlab chiqilib, ularning darajalari yoki toifalarga /kategoriyaga/ qarab, o'quv soatlari miqdori belgilanadi.

Barcha mashg'ulotlar ikki yo'l bilan olib borilishi mumkin:

1. Jismoniy tarbiya darslari yoki sport mashg'ulotlari jaryonida.
2. Dars, mashg'ulot yoki ishdan tashqari paytda maxsus jadvallar asosida haftada 1-2 marotaba 1-2 soatdan tashkil qilinadi.

Bunday holda yetakchi va tajribali o'qituvchilar, murabbiylar, yo'riqchilar, hakamlar jalb etiladi.

Dasturdagi nazariy bilim va amaliy ko'nikmalar to'la bajarilgach, faollar imtihon topshiradi va muvaffaqiyat bilan mashg'ulotlarni tugatganlarga «Jamoatchi murabbiy», «Jamoatchi hakam», «Jamoatchi yo'riqchi» kabi unvonlarning maxsus guvohnomalari va nishonlari taqdim etiladi.

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari joriy qilinganligi sababli bu sohada ham murabbiylar, hakamlar, yo'riqchilarni tayyorlash ehtiyoji paydo bo'ladi.

10.4. Mutaxassislarning malakasini oshirish ishlarini tashkil qilish va ularga bo'lgan asosiy talablar

Ijtimoiy-madaniy taraqqiyot ta'lim-tarbiya jarayonlarini takomillashtirishni taqozo etadi. Bu esa ta'lim beruvchi mutaxassislarning davr talablari darajasida bo'lishini, buning uchun esa ulardan o'z malakalarini doimiy ravishda oshirib borish lozimligini talab etadi. Bunday tarbiyaviy faoliyatlar ham davlat dasturi asosida amalga oshirib boriladi.

Umumta'lim maktablarining jismoniy tarbiya o'qituvchilarining malakalarini oshirish quyidagi tartib va shakllarda o'tkaziladi:

- yakka tartibda doimiy malakalarini oshirish;
- maktabda jismoniy tarbiya usuliy komissiyasida;
- maktablararo usuliy kengashlarda;
- tuman-shahar kengashlarida /ta'til paytlari va har oyda bir marta belgilangan kunda/;
- viloyat xalq ta'limi qoshidagi malaka oshirish institutlarida;
- o'qituvchilar malakasini oshirish markaziy institutida.
- o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya o'qituvchilari ixtisosliklari bo'yicha O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti tarkibidagi malaka oshirish fakultetida;

- sport turlari bo'yicha murabbiylar respublika va viloyat sport jamiyatlari qoshidagi maxsus kurs-seminarlarda;

- ishlab chiqarish korxonalarining jismoniy tarbiya va sport yo'riqchilari Kasaba uyushmalari federatsiyasi qoshidagi sport jamiyatining maxsus kurs-seminarlarida;

- tuman-shahar va viloyat sport qo'mitalarining raislari, xodimlari Davlat sport qo'mitasining seminar-kengashlarida. Ularning o'quv rejalarida O'zbekiston mustaqilligining taraqqiyoti, istiqbollari, iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy va madaniy xususiyatlari qatorida jismoniy tarbiya va sportning muhim turlari /gimnastika, yengil atletika, suvda suzish, xalq milliy o'yinlari va hokazolar/ hamda ixtisoslik turlari bo'yicha mashg'ulotlar ko'zda tutilgan.

Mashg'ulotlarning mazmunida hozirgi zamon sport taraqqiyotining afzalliklari, inson hayotida sportning o'рни, rahbar va shug'ullanuvchilarning o'zaro munosabatlaridagi ruhiy muammolar, xotin-qizlar sporti va boshqa sohalaridagi eng yangi hamda ilg'or tajribalar, tadqiqotlarning natijalari bayon etiladi. Malaka oshirish mashg'ulotlarida ishtirok etadigan tinglovchilar o'z ixtisosliklari va umumiy yo'nalishlar bo'yicha nazariy jihatdan referatlar tayyorlaydi. Bu, o'z navbatida tinglovchilarning o'z sport turiga bo'lgan munosabati bilak bilim saviyasi va egallagan tushunchalarning ilk sinovi hisoblanadi. Belgilangan tartib asosida asosiy fanlar va ixtisosliklar bo'yicha imtihon topshiradilar. Ularga kursni tugatganlaridan so'ng guvohnomalar beriladi.

Tinglovchilarning bilim va malakalarini yuqori darajada bo'lishiga erishish maqsadida ma'ruzalarga taniqli olimlar, sport tashkilotlari rahbarlari, huquq ilmining mutaxassislari taklif etiladi.

10.5. Ilmiy kengashlar, doktorantura, aspirantura, magistratura haqida tushunchalar

Jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy-pedagogik xodimlar tayyorlashning eng yuqori pog'onasi doktoranturadir. Buning

negizida ixtisoslashtirilgan himoya ilmiy kengashlarni, aspiranturalar, magistraturalar mavjud. Bu jarayonlar O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituta, O'zbekiston Respublikasi Pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot institutida mavjuddir. Bular haqida qisqacha tushunchalar quyidagicha:

1. Ixtisoslashtirilgan himoya ilmiy kengashi Oliy attestasiya komissiyasi /VAK/ tomonidan tasdiqlanib, har yili a'zolari tarkibining kamida 30-40% yangilanib turadi. Ilmiy kengashda doktorlik, nomzodlik dissertasiyasi yoqlanadi. Dotsentlik va professorlik ilmiy unvonlari masalasi ilmiy kengashlarda muhokama qilinib, tasdiqlash uchun Oliy attestasiya komissiyasiga havola etiladi.

2. Doktoranturada iqtidorli fan nomzodlari 3 yil davomida o'zlarining ilmiy tadqiqotlarini o'tkazuvchi va yakunlovchi bosqichdir.

3. Aspirantura – fan nomzodi unvonini olish uchun 3 yil /sirtqi 4 yil/ davomida ilmiy tadqiqotlar olib boruvchi bosqichdir.

Magistratura – aniq ixtisoslik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriatdan keyin uning negizida ta'lim muddati kamida ikki yil davomli oliy ta'lim.

Umuman olganda, jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash murakkab va o'ta mas'uliyatli jarayondir. Shu sababdan ham tadqiqot mavzularini ishlab chiqarish, ular asosida tadqiqotlar o'tkazishga davr talablari hamda jahon ilmfani andozalariga rioya qilishga to'g'ri keladi. Chunki tadqiqot natijalari, nashr ishlari xalqaro maydonga chiqishi lozimdir.

O'zbekistonning ijtimoiy-madaniy va sportdagi nufuzi, shon-shuhratini oshirishda jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari, ularda faoliyat ko'rsatayotgan rahbar xodimlar, murabbiy va sportchilarning o'rni g'oyat kattadir. Ularni tayyorlash, ishga joylashtirish, vaqti yetganda malakasini oshirib borish ham o'ta dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Bunday murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayonlarni amalga oshirishda O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti va respub-

lika oliy o'quv yurtlari tarkibidagi jismoniy tarbiya fakultetlari, turli tarmoqlarda mavjud bo'lgan malaka oshirish institutlari, fakultetlari va kurs-seminarlarning ijodiy faoliyatlari diqqatga sazovordir.

Bu yo'lda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", davlat ta'limi standartlarida belgilangan tartib va qoidalar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

E'tiborli tomonlaridan yana biri shundaki, sport tashkilotlari va jamiyatlarining quyi bosqichlarida ommaviy sport-sog'lomlashtirish jismoniy tarbiyasi, sport, sayohat va xalq milliy o'yinlarini tashkil qilishda jamoatchi faollarning xizmati olqishga sazovordir. Ularni tayyorlash va malakalarini oshirishda murabbiylar, o'qituvchilar, hakamlar ijodiy ravishda mehnat qilmoqdalar.

O'zbekistonda milliy qadriyatlardan hisoblangan xalq milliy o'yinlarining o'ziga yarasha o'rni va mavqei bor. Shu sababdan ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport hamda xalq milliy o'yinlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlash, amaldagi xodimlarning malakalarini oshirishda davr talablarini hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

10.6. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish

Respublikamizda milliy g'oya va aholining iftihorini keng om-maga targ'ib qilishda jismoniy tarbiya va sport hamda xalq milliy o'yinlarining mohiyati kattadir. Ular haqida targ'ibot ishlarini olib borish ham muhim ahamiyatga egadir. Ommaviy axborot vositalari orqali va bevosita muloqotlarda O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi va boshqa tashkilotlar bu sohada samarali mehnat qilib kelmoqda.

Hozirgi kunda televideniya berilayotgan sport ko'rsatuvlari, ayniqsa, futbol, tennis, kurash, boks hamda milliy o'yinlarni barcha

miriqib tomosha qiladi. Sportga oid adabiyotlar, gazeta va jurnal-larni berilib o'qiydigan muxlislarning soni tobora oshib bormoqda.

Hayotiy tajribalar, amaliy faoliyatlar natijasining ko'rsatishicha, o'quvchilar gazetalarda milliy sport turlari, sevimli sport musobaqalari, ularda ishtirok etuvchi mahalliy jamoalar, sportchilar haqida xabarlar yozishni talab qilmoqdalar. Qishloq aholisi o'rtasida jismoniy tarbiya va sport ishlari yetarli darajada targ'ibot qilinmoqda. Chunki u yerlarda moddiy-texnik ta'minot, sport inshootlarining soni ko'paymoqda. Aksariyat katta-kichik kishilar jismoniy mehnat bilan band. Qolaversa, ularda jismoniy tarbiya va sportga ehtiyoj tushunchasi hali to'la darajada emas desa bo'ladi. Shu tomonlarni hisobga olgan holda, avvalo, sport inshootlarini qurish va jismoniy tarbiya ta'limi bilan aholini qurollantirishning zamonaviy usullarini topish lozim bo'ladi. Buning uchun madaniyat, san'at, adabiyot, manaviyat va ma'rifat xodimlarining jismoniy tarbiya va sport hamda sayohat sohasidagi faoliyatlarini yanada kuchaytirish, ularning mafkuraviy targ'ibotini keng yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Eng muhim va jonli targ'ibot vositasi sifatida sport musobaqalari, ommaviy sog'lomlashtirish tadbirlari, jamoalarning o'rtoqliq uchrashuvlarini tashkil qilish lozim. Ularda sport tashkilotlarining rahbarlari, olimlar, faxriylar, xalqaro sport musobaqalarining sovrindorlari bilan muloqotlar uyushtirishni yaxshilash maktab o'quvchilarining «Quvnoq startlar» va «Umid nihollari»ni mazmunan boyitib, televideniyeda ko'proq namoyish qilish kerak.

Sport tashkilotlari va ularning quyi tarmoqlarida boshqarish faoliyatlarini tashkil qilishda ish uslublari muhim ahamiyat kasb etadi. Targ'ibot shakllari, vositalari va asosiy mazmunini talabalar mustaqil ravishda o'rganishlari maqsadga muvofiqdir.

XI. BOSHQARISH USULLARI: TASHKILIY FARMOYISH BERISH VA IJTIMOY-IQTISODIY USULLAR

11.1. O'zbekistonda boshqarish usullarining xususiyatlari.

Jismoniy tarbiya va sport faoliyatlarini tashkil qilishda boshqarish usullaridan foydalanishning mohiyati

11.1.1. O'zbekistonda boshqarish usullarining xususiyatlari

O'zbekistonda mustaqillikning tantana qilishi va ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy islohotlarning davom etishi davlatni idora qilish va barcha faoliyatlarni tashkil qilishda yangicha ish usullarini qo'llashni taqozo etadi. Bu usullarning shakli, mazmuni va asosiy maqsadlari qabul qilingan qonunlar, qarorlar va O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning asarlari, nutqlari, ma'ruzalari va turli uchrashuvdagi bayonotlarida o'z aksini topmoqda. Bu jarayonlar jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatiga ham tegishlidir.

Jismoniy tarbiya va sport ishlarini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari, yo'llari va shakllari kun sayin boyib, ravnaq topmoqda.

O'zbekistonda turli idoralar /konsern, kompaniya va hokazolar/ hamda savdo, tijorat, shirkat, fermer xujaliklarning vujudga kelishi jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqarish usullarining yangi tartib-qoidalariga rioya qilishni taqozo etmoqda. Chunki bunday idoralar, xo'jalik tashkilotlari va boshqa jamoalar o'z faoliyatlarini maxsus nizomlar asosida tashkil etmoqda. Bu tashkilotlar asosan o'zini o'zi boshqarish, moliyaviy ta'minot xususiyatiga ega bo'lgan holda mustaqil ravishda faoliyat ko'rsatish huquqlariga egadir. Shu sababdan ham sport tashkilotlari bunday yo'nalishdagi idoralar, tashkilotlar hamda xo'jalik jamoalari bilan o'zaro kelishgan holda ish olib borishlariga to'g'ri keladi.

11.1.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatlarini tashkil qilishda boshqarish usullaridan foydalanishning mohiyati

O'zbekistonning mustakilligi avvaldan mavjud bo'lgan boshqarishning ma'muriy-buyruqbozlik usulidan tamoman voz kechishni yoki ularni yangi davr sharoiti hamda talablariga qarab ishlatishni taqozo etmoqda. Bu jihatlar sport tashkilotlari va jamiyatlari tizimidagi barcha sohalarida ham o'z yo'liga tushib bormoqda. Yuqorida qayd etilgan ba'zi ish usullari o'rniga tashabbuskorlik, ijodkorlik va fidokorlik kabi yangi usullar tarkib topdi. Ular ommaviy sport tadbirlari, xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish, sport turlari bo'yicha komandalar tuzish, ularning sport mahoratlarini oshirish, xotin-qizlarni sportga jalb etish, sportni moddiy va moliyaviy ta'minlash ishlarida keng qo'llanilmoqda va o'zining ijobiy samaralarini bermoqda.

O'zbekiston Prezidenti sovrini uchun kurash, tennis, boks va boshqa bir qator xalqaro turnirlarning an'anaga aylanishi, futbol, voleybol, yengil atletika hamda sharqona yakkakurash turlari bo'yicha Markaziy Osiyo o'yinlari, boshqa rasmiy xalqaro sport musobaqalarida respublika sportchilarining doimiy ravishda ishtirok etib kelishi sport tashkilotlari, terma komandalar mashg'ulotlarni uyushtirishda xalqaro andozalar va tajribalarga tayanishini talab qilmoqda. Bu, o'z navbatida, boshqaruv faoliyatlarida ishga yangicha munosabatda bo'lish, zarur moddiy-texnik manbalardan foydalanishi hamda o'zini o'zi moliyaviy ta'minlash yo'lida izlanish, tadqiqotlar o'tkazishni taqozo etmoqda.

Ta'kidlash zarurki, sport klublar, o'quv yurtlari va turli muassaslarning boshlang'ich jismoniy tarbiya jamoalari ham boshqaruvning turli-tuman yangi usullarini qo'llashlari lozim bo'ladi. Bunda o'quvchi va mehnatkash yoshlar, ziyolilarning tashabbuslari, ijodkorligiga tayanish maqsadga muvofiqdir.

Masalan, ommaviy axborot vositalari, nashriyotlar, teleradio kompaniya xodimlari har yili sport turlari bo'yicha o'zlarining respublika, Toshkent shahar birinchiliklarini muvaffaqiyat bilan o'tkazmoqda. Bu odat tusiga kirgan tashabbuskorlik va ijodkordikning namunasidir.

11.2. Mustaqillik davrida jismoniy tarbiya va sportni boshqarish

Yuqorida ta'kidlanganidek, respublikada davlatni idora qilish va barcha faoliyatlarni to'g'ri boshqarish uchun O'zbekiston Prezidenti farmon chiqaradi, Oliy Majlis qonun va qarorlarni ishlab chiqib, ularni tasdiqlaydi va nihoyat, Vazirlar Mahkamasi qonun, farmoyishlarni amalga oshirish bo'yicha o'zining qarorlarini qabul qiladi. Ana shular asosida har bir vazirlik, davlat qo'mitasi hamda jamoat tashkilotlari o'z ish faoliyatlarini amalga oshiradi. Bu jarayonlarda har bir soha yoki tarmoq o'z xususiyatlari asosida turli uslublarni qo'llaydi. Ularning eng muhimlari tashkiliy-farmoyish berish, xo'jalik hisobi, moddiy-texnik ta'minot, normativlarni belgilash va boshqalardir. Bunday usullar jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqaruvchi barcha idoralar va tashkilotlarga ham mansubdir.

E'tirof etish kerakki, mustaqillik sharoitlarida turli qog'oz-bozlik, o'rinsiz buyruq berish, bir-biriga ishongan holda ish ko'rish kabi usullar asta-sekin o'z mazmunini yo'qotmoqda. Chunki bu usullarning mohiyati ko'ayaib yozish /sport bilan shug'ullanuvchilar, sport inshootlari soni va hokazolar/, yolg'on ma'lumotlar, quruq va'dalardan iborat edi. Bunday holatlar yangicha ish tutish, aniq ijobiy samaralarga erishishga salbiy ta'sir ko'rsatayotganligi barchaga ma'lumdur. O'zbekiston Prezidenti tomonidan ko'tarilgan yakgi shior – «Kuyib-yonib yashab mehnat qilmoq kerak» – neg'izida mas'uliyat, ijodkorlik, tashabbuskorlik, fidokorlik kabi fazilatlar mujassam.

Bu o'rinda Artur Grigoryanning professional boks bo'yicha 16 marta jahon chempioni bo'lishi, boks bo'yicha Muhammadqodir Abdullaevning XXVII Olimpiya o'yinlarida /Sidney/ oltin medal sovrindori bo'lishi va boshqa ko'pgina misollarni keltirish mumkin. Demak, jismoniy tarbiya va sport harakatining tub maqsadlari negizida jismonan barkamollikka erishish bilan bir qatorda Vatanim, deb yonib-kuyib mehnat qiluvchi murabbiylar, sportchilar, o'qituvchilar, sport faollarining yurt shuhratini olamga yoyish kabi oliy orzu-niyatlari ham bor.

YUqori sport tashkilotlari, oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya fakultetlari, kafedralar, sport klublar faoliyatida ishlarni ilmiy asosda tashkil qilish eng zarur usullardan hisoblanadi.

11.2.1. Boshqarishii ilmiy tashkil qilish

Jamoani boshqarishda mehnatni ilmiy tashkil qilish xodimlarining asosiy faoliyatlaridan biridir.

Mehnatni ilmiy tashkil qilish asoslari yuzasidan zarur bilimlarga ega bo'lish, shu maqsaddagi ishlarni rivojlantirish shaxsan rahbarlik qilish ishlarini har bir fuqaro, ayniqsa, o'qimishli kishilar, xodimlar bilishlari zarurdir.

Boshqarishni ilmiy tashkil qilish deganda, asosan nazariy bilim va amaliy ish tajribalarini hamda eng ilg'or va fanda asoslangan ish natijalarini hayotda qo'llash, ularni amalga oshirish, tegishli samaralarga erishishni tushunmoq kerak. Bu ko'pincha sport turlari bo'yicha yirik jamoalarni /komandalar/ boshqarish, ularni yutuqlarga yetaklash, yaxshi natijalarni qo'lga kiritishda namoyon bo'ladi. Shuningdek, sport inshootlarini qurish, xalq milliy o'yinlari musobaqalarini tashkil qilish, moliyaviy ishlarni yuritish kabi ishlarni amalga oshirishda zarur bo'ladi.

Boshqaruv faoliyatlarida ijroni nazorat qilish barcha ishlarning natijalarini hisobga olib borish tashkiliy usullar mazmunini tobora boyitadi. Hisobga olish ish usullarini quyidagicha tushunmoq zarur:

1. Hisobga olib boruvchi daftar yuritish.
2. Sport to'garagi qaydnomasi /jurnal/ tutish.
3. Sog'lomlashtirish guruhlari qaydnomasini to'ldirib borish.
4. Ommaviy sport tadbirlarini hisobga olish qaydnomasini yuritish va hokazolar.

Jamoalarni yakunlovchi hisobga olish eng muhim faoliyat hisoblanadi. Bunda quyidagi sohalarni ko'rsatish zarur bo'ladi:

1. Sport tashkilotlari /jamoalar/ soni, shug'ullanuvchilar soni, jinsi, millati.
2. Sport ko'rsatkichlari, texnik yutuqlar, razryadli sportchilar soni.
3. Sport inshootlarining soni.
4. Rejalarning bajarilishi, smetalardagi ko'rsatkichlarning bajarilishi.
5. Yirik musobaqalarda erishilgan yutuqlar.

Bu ko'rsatkichlar yarim yillik va yillik hisobotlar tuzish oldidan hisobga olinib, natijalar yuqori tashkilotlarga yuboriladi.

Sport tashkilotlari ish tajribalarida yana tez /operativ/ texnik hisobga olish turi ham qo'llaniladi. Bu yuqori tashkilotlar tomonidan biron ma'lumot talab qilinganda, tez muddat ichida tuzib chiqiladi. Bunday hollarda ko'pincha statistik va yozma hisobotlar tuzish ko'zda tutiladi.

Ish yuritish /deloproizvodstvo/. Yuqorida qayd etilgan hisobga olish va hisobot tuzish ish tartiblarida eng muhim o'rin tutadigan faoliyatlardan bo'lib, u barcha hujjatlarni o'z vaqtida tuzish va rasmiylashtirib borish demakdir. Bunda quyidagilar ko'zda tutiladi:

1. Kelgan hujjatlarni rasmiylashtirish.
2. Hujjatlarni o'rganib chiqish va tegishli xodimlarga topshirish, ularning javobini o'z vaqtida olish, jo'natish.
3. Zarur bo'lganda javoblarni majlisda muhokama qilish /qaror chiqarish/.

4. Qaror, buyruq, farmoyish, topshiriq, ko'rsatmalar yozma ravishda rasmiylashtirilishi va ularning bajarilishi haqida o'z vaqtida belgi qo'yib borilishi zarur.

11.3. Jismoniy tarbiya va sport sohasida tashkiliy-farmoyish berish usulining asosiy xususiyatlari va uni tarmoqlarda qo'llash

Tashkiliy-farmoyish berish faoliyatlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan jarayon hisoblanadi.

Tashkil qilish uchun barcha ish turlari va ularning bajarilish yo'llari ishlab chiqiladi. Ularni amalga oshirish uchun esa rasmiy ravishda ruxsat lozim bo'ladi. Shu sababdan bu faoliyatlarni tashkiliy-farmoyish deb yuritiladi, Shu o'rinda misol tariqasida universiada, spartakiada, festivallarni uyushtirish va o'tkazish tartib-qoidalarini /nizom/ keltirish mumkin. Ya'ni ishlab chiqilgan Nizomlar muhokama qilinib, u qaror asosida tasdiqlanadi va uning tashkiliy qo'mitasi, o'tkazish muddati qatnashchilar, moliyaviy-xo'jalik harajatlari manbalari va hokazolar buyruq /farmoyish/ orqali rasmiylashtiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi va «O'zbekiston», «Dinamo», «Yoshlik», «Talaba» sport jamiyatlari boshqa mas'ul tashkilotlar va ularning quyi tarmoqlarida faoliyat yuritishda xilma-xil ish usullari qo'llaniladi, ularga; tashkiliy, iqtisodiy, huquqiy, g'oyaviy ta'sir ko'rsatuvchi va boshqa usullarni ko'rsatishning o'zi kifoya.

- tashkiliy usullarda farmoyish berish, yo'l-yo'riq ko'rsatish, texnik ta'minot va shunga o'xshash faoliyatlar qo'llaniladi;

- farmoyish berish usuli ishlarining bajarilishi kerak bo'lgan subyekt va obyektning xususiyati, hajmi va turlariga qarab qaror chiqarish, buyruq yoki topshiriqlar berish shaklida amalga oshiriladi. Bu usul tarkibida yana bir qator tashkiliy faoliyatlar mavjud;

- yo'l-yo'riq ko'rsatish usuli quyi tashkilotlarning vakillariga ishlarni tashkil qilish, hisobotlar tuzish va boshqa sohalarni o'rgatishda qo'llaniladi;

- texnik ta'minot usulida yangi sport asboblari, jihozlari va kiyimlarini takomillashtirish, zamonaviy sport inshootlarini qurish, sport mashg'ulotlarida texnik vositalardan foydalanish, boshqarish tizimlarini kompyuterlashtirish kabi faoliyatlar amalga oshiriladi.

Ma'lumki, yuqorida qayd etilgan faoliyatlarni amalga oshirish ko'pincha majlislar, suhbatlar, telefon orqali va xatlar vositasida hal etiladi. Bu jarayonlarning asosiy mazmuni va shakllarini talabalar mukammal o'rganib olishlari kerak bo'ladi. Boshqarishning iqtisodiy usullarida rahbar xodimlar iqtisodiy bilimlar, moliyaviy ish yuritish tartiblariga asosan xodimlarning shaxsiy va guruhviy manfaatlarini yuzaga chiqarish orqati ularni samarali ishlashlarini ta'minlandilar.

Boshqarishning huquqiy usullarida rahbar xodimlar va sportchilar qonunlar, nizomlar va kerakli me'yoriy aktlarni o'zlashtirib olishlari, huquqiy bilimlardan xabardor bo'lishlari zarur.

G'oyaviy va ma'naviy ta'sir etuvchi usullarda rahbarlar respublikada kechayotgan siyosiy, madaniy va ijtimoiy o'zgarishlar va davlat rahbarlari talablariga rioya qilishlari lozim. Ma'naviy-ma'rifiy va milliy xususiyatlarni yaxshi o'zlashtirgan holda muomala qilish va jamoalarda /komandalarda/ ta'lim-tarbiyaning yo'lga qo'yilishini kuzatib borish kerak.

Jamoalarda ish tajribalarini o'rganish va ularni keng yoyish, barcha ko'rsatkichlar bo'yicha g'oliblarni aniqlash maqsadida turli sinovlar, ko'riklar, musobaqalar o'tkaziladi. Bu ham o'z navbatida boshqarishning muhim usullaridan biridir.

Ta'kidlash lozimki, buyruqbozlik, farmoyish berish usullaridagi ba'zi holatlar qaysi jamiyat va tuzum bo'lmasin, o'zining kuchi va mohiyatlarini yo'qotmaydi. Bu holat sport tashkilotlari, jamiyatlari, hatto sport klublar, boshlang'ich jismoniy tarbiya

jamoalarida ham doimiy ravishda qo'llanilishi mumkin. Bularga ba'zi bir misollar keltiriladi, ya'ni:

1. Murabbiylarni ishga qabul qilish yoki bo'shatish haqida buyruq.

2. Yetakchi murabbiy, o'qituvchi, mas'ul xodim, sportchilarni moddiy jihatdan rag'batlantirish uchun buyruq.

3. Sport unvonlari, darajalarini berish haqidagi buyruq /farmoyish/.

4. «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablarini bajarganligini tasdiqlash, guvohnoma berish, nishonlar bilan taqdirlash haqida buyruq va hokazolar.

Umumta'lim maktablari, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari rahbarlari, ishlab chiqarish mehnat jamoalari va turli muassasalarning rahbarlari musobaqalarni o'tkazish, ularning yakunlarini tasdiqlash lozim bo'lgan xodimlar yoki qatnashchilarni taqdirlash va boshqa sohalar bo'yicha buyruq berishlari mumkin. Bunday jihatlar amalda keng qo'llanib kelinmoqda.

11.4. Bozor iqtisodiyoti islohotlari jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy usullarning o'ziga xos xususiyatlari

11.4.1. Bozor iqtisodiyoti islohotlari jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy usullarning o'ziga xos xususiyatlari

O'zbekistonda iqtisodiy, madaniy va boshqa sohalarda islohotlar yangi bosqichga qadam qo'ymoqda. Iqtisodiy usullar bozor mexanizmlaridan foydalanishga tayanadi. Davlatning ta'siri iqtisodiy usullar yordamida bozor orqali o'tkaziladi, boshqarish bozor qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Bu esa davlatning minimum darajada korxonalar faoliyatiga aralashuvini ifodalaydi.

Boshqarishning iqtisodiy usullar jumlasiga:

- kredit va foiz stavkasi;

- soliq va soliq yuki;
- boj to'lovlari;
- subsidiya va sanksiya;
- lisenziya;
- transport to'lovlari;
- narx-navolar kiradi.

Boshqarishning iqtisodiy usullari iqtisodiy manfaatlardan foydalanishga asoslanadi. Zero har qanday jamiyatning iqtisodiy munosabatlari, eng avvalo manfaatlarda namoyon bo'ladi. Manfaatlardan uch xil bo'ladi:

- umumjamiyat manfaatlari;
- jamoa manfaatlari;
- shaxsiy manfaatlari.

Bu manfaatlarni uyg'un sur'atda bog'lab olib borish bir qator muammolarni hal qilishi, har bir davr sharoitlariga muvofiq keladigan munosabatlarni o'rnatishni talab qiladi.

Masalan, bozor iqtisodiyoti sharoitida umumjamiyat manfaatlari ro'yobga chiqarish maqsadida quyidagi iqtisodiy boshqaruv usullarga, ya'ni:

- korxonlar va xo'jaliklarga faoliyat yuritishlarida erkinlik va mustaqillik berish;
- xo'jaliklarni pirovard natijalarga binoan moddiy rag'batlantirish, soliq imtiyozlarini berish;
- korxona va xo'jaliklar o'rtasidagi o'zaro shartnomalarning bajarilishi intizomini mustahkamlash va ularning rolini oshirish;
- moliya-kredit munosabatlarini takomillashtirish;
- bozor munosabatlari mexanizmlari: baho, foyda, soliq, rentabellik, raqobat va hokazolarga keng e'tibor berilgan.

Iqtisodiy boshqaruv usullarining asosiy vazifasi ishlab chiqariladigan mahsulot (xizmat) birligiga sarflanadigan harajatni kamaytirishga imkon beruvchi xo'jalik mexanizmlarining yangi usullarini, shuningdek, manfaatdorlik muhitini vujudga keltirish va ulardan samarali foydalanishdir.

Bu usulda kishilarning shaxsiy va guruhii manfaatlarini yuzaga chiqarish orqali ularning samarali ishlashi ta'minlanadi. Bu maqsadda qo'shimcha ish haqi to'lash, mukofotlar berish, bir yo'la katta pul bilan taqdirlash kabilar muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy usullar boshqarishning barcha usullari ichida yetakchi o'rinni egallaydi. Har qanday darajadagi rahbar bu usulning mazmunini yaxshi bilishi va ularni to'g'ri qo'llay olishi kerak. Jismoniy tarbiya va sport obyektlariga iqtisodiy usullar orqali ko'rsatiladigan ta'sir korxonlarni:

- jiddiy rejalar qabul qilishga;
- jismoniy tarbiya va sportdagi mehnat va moliya resurslaridan yanada unumliroq foydalanishga;
- sport obyektlarini zamonaviy talablarga javob beradigan darajaga ko'tarishga;
- ko'rsatiladigan xizmatlar raqobat talablariga javob berishga rag'batlantiruvchi va shunga da'vat etuvchi bo'lishi kerak.

Shu bilan birga iqtisodiy usullar shunday tanlanishi va qo'llanilishi kerakki, bunda jamoalar va har bir xodimning manfaatlarigagina emas, balki butun jamiyat manfaatlariga rioya qilindigan bo'lsin. Bir korxona uchun foydali tadbir davlatga ham foydali bo'lsin.

Bunda bozor iqtisodiyoti munosabatlari boshqa sohalar kabi jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarishga ham yangicha munosabatlar, ish faoliyatlari va ularni amalga oshirish usullarini vujudga keltiradi. Bunda jismoniy tarbiya va sport sohasini rejalashtirish va mazkur rejalashtirishni hayotga singdirishda aholining jismoniy tarbiyasini takomillashtirish asos bo'ladi. Bu jihatlar mustaqil davlatning bozor iqtisodiyoti islohotlariga tayanadi. Jismoniy tarbiya va sportning boshqarilishida iqtisodiy jihatdan zarur bo'lgan tadbirlar amalga oshiriladi. Bu jarayonda majmuiy faoliyatlar usullari muhim ahamiyatga egadir. Bu faoliyatlar quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- moddiy jihatdan rag'batlantirish. Mehnatga ish haqini oshirish, murabbiy-o'qituvchilar va boshqa xodimlarga unvonlarni berish, sport inshootlari xodimlarini moddiy taqdirlash;

- moddiy yordam va hisoblashni to'g'ri markazlashtirish. Ya'ni yuqori idoralar va tashkilotlar tomonidan beriladigan mablag'larni taqsimlash;

- xo'jalik yuritish yo'li va undan keladigan daromadlardan foydalanish;

- pullik xizmatlarni /pulliq musobaqalar, sog'lomlashtirish guruhlar, ijara, tijorat va hokazolar/ amalga oshirish usullari;

- sport inshootlarini pasportlashtirish. Bunda sport inshootlarini hisobga olish, ularning daromadlarini aniqlash va moddiy kirim chiqimlarni hisoblash usuli;

- boshqarishning me'yoriy usullari. Bunda «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida» gi Qonun va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining sport sohasidagi qarorlari asosida ish olib boriladi. Hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot jarayonida sport inshootlari, sport maktablari, terma jamoalarni iqtisodiy jihatdan ta'minlash, ularning faoliyatini rivojlantirish davlat mablag'lari, xo'jalik yuritishdan olingan foydalar, homiylar faoliyatidan foydalanish yo'li bilan amalga oshirilmoqda.

11.4.2. Boshlang'ich jamoalarda homiylik, jamg'arma uyushmalari faoliyatidan foydalanish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida mamlakatimizda quyi jamoalar, moddiy-texnik jihatdan kam daromadli xo'jaliklarda moliyaviy yordam berishni yangi usullari qo'llanilmoqda. Bunda sanoat, savdo, tijorat, kurilish va boshqa ko'p sohalardagi yirik jamoalarning kelishgan holda homiylik qilish yo'llari qo'llanilmoqda. Buning boisi shundaki, homiylik qiladigan tashkilotlar. Yuridik shaxslar olingan daromadlardan

solliq to'lashda ba'zi imtiyozlarga ega bo'ladi. Bu jihatlar sport klublar, terma jamoalar, murabbiylar, ilmiy tashkilot, tibbiy xizmat va boshqa sohalarda qo'llanilib kelinmoqda.

Ma'lumki, mamlakatimizda juda ko'p xayriya jamg'arma uyushmalari faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Ular orasida jismoniy tarbiya va sport harakati, ayniqsa, mashqlarda tashkil qilinadigan ommaviy sport tadbirlari, terma jamoalarni moddiy ta'minlash kabi faoliyatlarga «Navro'z», «Mahalla», «Sog'lom avlod uchun», «Ekosan», «Kamolot» hamda boshqa jamg'arma uyushmalari doimiy ravishda ko'maklashmoqda.

Jamg'arma uyushmalarining ish mazmuni va vazifalari haqida jamoat tashkilotlari haqidagi mavzu bo'limda birmuncha tanishtirildi.

Umuman olganda, jamg'arma uyushmalarining ham boshlang'ich tashkilotlari mavjud bo'lib, ular barcha faoliyatlarda, shuningdek, sport klublar, jismoniy tarbiya jamoachari, sport to'garaklari, sport turlari bo'yicha komandalarning tashkiliy, ommaviy, amaliy ishlarida hamkorlik qilishadi.

11.5. Matematik-statistik usullaridan foydalanish

Xalq xo'jaligining barcha tarmoqlaridagi kabi jismoniy tarbiya va sport sohasida ham matematik-statistik usullardan keng foydalaniladi. Bu ishlar sport tashkilotlari faoliyatlarini barcha tarmoqlari hamda boshqa-rish bilan aloqador idoralar hamda tashkilotlarida quyidagi shakllarda ifodalanadi:

1. Ish rejalarining ko'rsatkichlarida kun, vaqt, yil va bajarilishi lozim bo'lgan dalillarning sonlari.
2. Sport musobaqalarida qo'llanilayotgan bayonnomalar (protokollar).
3. Sport to'garaklari, komandalarni qayd daftarlari (jurnal).

Yangi usulda shug'ullanuvchi va qatnashuvchilar haqidagi ma'lumotlar, mashg'ulotlarni o'tkazish kunlari, yillar raqamlar bilan ko'rsatiladi.

Eng muhimi davriy, yillik hisobotlarda (statistik hisobot) asosan barcha ko'rsatkichlar raqam bilan belgilanadi.

Elektron tablolar, musobaqa qatnashchilarining natijalari va boshqa ko'rsatkichlarni o'lchaydigan elektron hisoblash mashinalari (EHM) hamda komp'yuterlar kabi texnik asboblarda ham asosan matematik usullar mavjud bo'ladi.

Xulosa qilib aytish lozimki, jismoniy tarbiya va sport harakatini tashkil qilish, barcha faoliyatlarga rahbarlik qilishda, rejalashtirish, qarorlarni ishlab chiqish, farmoyishlar berish, hisobga olish, xo'jalikni yuritishda matematik statistik usullardan foydalaniladi. Bu usullarni sport tashkilotlari, jamiyatlari va ularning barcha tarmoqlarida keng miqyosda qo'llash jaraenida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdikdangan rasmiy xujjatlarga tayaniladi. Shuningdek, respublikamizdagi barcha boshqaruv faoliyatlarida qo'llanib kelinayotgan yangi ish usullari, ayniqsa, tashabbuskorlik, ijodkorlik, fidoiylik kabi fazilatlar sport sohasidagi rahbarlar, murabbiylar, o'qituvchilar, ilmiy xolimlar, jamoatchi faollar, sportchilar, o'quvchi-yoshlarning faoliyatlarida ham tarkib topmoqda.

XII. BOSHQARISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK YO'NALISHLARI

Inson ruhiyati uning ijtimoiy turmush va ta'lim-tarbiya jarayonida asosiy omildir. Shu sababdan o'qitish, tarbiya berish, yoshlarning ma'naviy va jismoniy kamolotini tarbiyalab etishtirish, ularni kasb-hunarga yo'llashda ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayonlarga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Bu jihatlar jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish, ayniqsa, iqtidorli yoshlarni sportga jalb etish, sportchilar mahoratini oshirish, ularni sport musobaqalariga ruhiy jihatdan tayyorgarliklarini ta'minlash eng muhim pedagogik jarayon hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil martdagi «Respublika Ma'naviyat va ma'rifat jamoatchilik markazini tashkil qilish to'g'risida»gi qarori mamlakatimizda milliy qadriyatlarini tiklashni takomillashtirish masalalarini e'tiborga olib qabul qilindi. Bu esa aholini, ayniqsa, o'quvchi-yoshlarni milliy madaniyatimizni rivojlantirish, ulkan adiblar asarlari va madaniy meroslarini qunt bilan mutolaa qilishga da'vat etadi. Buning uchun barcha jamoalardagi kabi jismoniy tarbiya harakatida ham ta'lim-tarbiya va madaniy ishlarni yaxshilashni taqozo qiladi.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda xalq pedagogikasinn takomillashtirishda yetuk mutafakkir olimlarning hissalarini kattadir. Ilmiy-pedagogik meroslarimizni ta'lim tizimiga kiritish va ulardan keng foydalanish fikrlarini olg'a surdilar.

Jahon xalklari tarixi va pedagogikasida o'chmas iz qoldirgan buyuk allomalar Abu Ali ibn Sino, Ismoil Buxoriy, Naqshbandiy, Alisher Navoiy va boshqa sharq olimlarining ma'naviy-ma'rifiy hamda ilmiy-pedagogik meroslari o'quvchi-yoshlar va mehnatkashlar orasida targ'ib qilinmoqda.

Sport jamoalarining faoliyatini ijtimoiy-ruhiy jihatdan o'rganish va ilg'or tajribalarni ommalashtirishda yetuk yirik olimlarimiz o'z hissalarini qo'shib kelmoqdalar.

Sport tashkilotlari faoliyatini boshqarish va ommaviy sog'lomlashtirish musobaqalarini tashkil etishda raxbar xodimlar, mas'ul tashkilotchilar hakamlar, xizmatchilar, vakillar va hokazolar, jamoalar umumiy qoidalarga itoat etish, o'zaro yaxshi munosabatda bo'lish, sport musobaqalari qoidalariga to'la rioya qilish, etik-estetik me'yorlarni bilish kabi talablarni bajaradilar.

Sport jamoalari faoliyatida, asosan, quyidagi ijtimoiy-ruhiy va pedagogik jarayonlar muntazam ravishda mavjuddir:

1. Jamoa rahbari sport qo'mita yoki sport jamiyati voqelikni kuzatadi.

2. Murabbiy o'yinlar va barcha mashg'ulotlarni tashkil qilish jarayonida ularni kuzatib, tahlil qiladi.

3. Jamoa ishtirokida rahbarlar va murabbiylar barcha faoliyatlarni, shuningdek, o'yin (musobaqa) natijalarini birgalikda muhokama qiladilar.

4. Muhokama jarayonida g'oliblar takdirlanadi va rag'batlantiriladi. Mag'lublar tegishli vazifalarni oladilar.

Bu jarayonlar ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatdan bir-biriga chambarchas bog'lanib ketganligi uchun maqsad bu faoliyatlarni to'g'ri uyushtirish, aniq yo'natishlar berish, kelgusi ish samaralarini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Shu jihatdan ham talabalar va barcha yosh mutaxassislar sportning turlariga qarab bu faoliyatlarni chuqur o'rganishlari, amaliyot jarayonlarida qayta-qayta tajribalardan o'tkazishlari zarur, toki ular uchun mazkur faoliyatlar odat, ehtiyoj tusiga kirsin.

Jahon sporti harakati, qolaversa, respublikadagi jismoniy tarbiya harakati tajribalarida jamoa, rahbar, guruxlar o'rtasidagi o'zaro aloqalap va rasmiy munosabatlar tabiiyligi ma'lum. Ular ish faoliyatini yaxshilash, munosabatlarni mustahkamlash, yuqori samaralarga erishishga qaratilgan bo'ladi. Bu jarayonlar hayotda oson kechmaydi. Chunki har bir rahbar va ishonchining o'ziga xos fe'l-atvori, xususiyati, istagi, maqsadi, imkoniyati bo'ladi. Shu asnoda aytish kerakki, sobiq Ittifoq davrida O'zbekistonga juda

ko'p iqtidorli murabbiylar, sportchilar futbol, kurashda ko'proq edi taklif etilgan. Bu masala katta shartlar evaziga hal bo'lgan. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitlarida ham murabbiylar va sportchilar o'rtasida raemiy shartnomalar tuzilib, ular rahbar tashkilotlar orqali hal etilmoqda. Bu ham o'ziga xos ijtimoiy-psixologik jarayonlarni vujudga keltiradi.

Sport jamoalarida shaxs tushunchasi katta ahamiyatga molik bo'lib, murabbiy o'zi xohlagan sportchilarni tanlashi va ular bilan muloqotlar tashkil qilishi mumkin. Bu tabiiy hol. Sportchilar ham shaxs sifatida o'z istaklari va xohishlariga ega bo'lishlari, shu asosda muloqot va o'yinlarda qatnashishlari mumkin. Bu murabbiy va sportchi o'rtasidagi raqobat, muloqot va boshqa pedagogik jarayonlarni to'g'ri yo'lga qo'yishni taqozo qiladi. Shu jihatdan sport jamoalarida faqat ixtisoslik bo'yichagina ishlar olib borilishi etarli bo'lmaydi. Shuning uchun ular bilan ijtimoiy-psixologik va pelagogik jihatdan ta'lim-tarbiya ishlarini rejalashtirish, g'oyaviy, siyosiy va madaniy tadbirlarni yo'lga qo'yish zarur. Bu jihatdan bolalar va o'smirlar sport maktablari va o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari, sport klublari to'garaklarida tartibli ravishda tashkil qilish, ularni yoshlikdan tarbiyalash kerakdir.

Sport jamoalarining o'quv mashg'ulotlari va bevosita sport musobaqalari jarayonida maxsus ilmiy tadqiqotlar o'tkazish yo'lga qo'yilganiga ancha bo'ldi. Bu sohada ko'p tanikli olimlar va yosh mutaxassislar tadqiqotlar o'tkazib, ijobiy natijalarga erishgan, ularning ta'kidlashicha, sportchilar quyidagi toifalarga bo'linadi.

1. Eng yuqori malakali sportchilar xalqaro toifadagi sport ustalari.

2. Yuqori darajadagi sportchilar (sport ustalari).

3. O'rta me'yorli sportchilar (1-razryadlilar).

4. Oddiy sportchilar (2-3-razryadlilar).

5. Sportga endigina qadam qo'yganlar.

1980 yil Moskvada bo'lib o'tgan XXII Xalqaro Olimpiya o'yinlari hamda keyingi yillarda Moskva, Leningrad, Kiyev,

Toshkent va boshqa yirik shaharlarda o'gkazilgan rasmiy xalqaro sport musobaqalari hamda O'zbekiston Respublikasi xalqaro spartakiadasi, o'quvchilar va talabalarning spartakiadalari, universiadalari paytida qator ilmiy tadqiqot ishlari o'tkazilganligining guvohimiz. Bu tadqiqot jarayonlarini tashkil qilish va bevosita o'rganishda quyidagilarni aniqlashga muassar bo'lingan:

1. «Eng yaxshi murabbiylarning qaysi jihatlari sizga ma'qul?» degan savol-javoblarda yuqori darajali sportchilar talabchanlik, odamiylik, hozirjavoblik kabi hislatlarni ko'rsatganlar.

2. «Murabbiylarning kaysi jihatlari sizga ma'qul emas?» degan savolga yuqori darajali sportchilar qo'pol, o'zini tutolmaydigan, mag'lubiyatda o'zini yo'qotib qo'yadigan va hokazolar deb ko'rsatganlar.

Sportga endi qadam qo'ygan yoshlardan «Murabbiylarning qaysi xislatlari sizga yoqadi?» degan savolga yaxshi muomalla qilish, mashqlarni doimo o'zi ko'rsatib berishi, yaxshi o'rgatishi yoqishini ta'kidlaganlar. «Murabbiyning qaysi tomonlarini yoqtirmaysiz?» degan savolga esa barchaga barobar muomala qilmasligi, do'q urishi, xatolarni tuzatishda dag'allik qilishi va hokazolarni ko'rsatishgan.

Yuqorida qayd etilganidek, jamoada murabbiy va o'yinlar (mashklar) jarayonlari yaxlit ijtimoiy-psixologik va pedagogik jaryondir. Sportchilarning o'z murabbiylariga bergan baxrlari o'ta haqqoniy va to'g'riligiga hech qanday shubha bo'lishi mumkin emas, chunki haqiqatdan ham murabbiylarning ruhiy va jismoniy holatlari doimo o'zgarib turadi. Vazmin, donishmand va katta tajribali murabbiylar hamma sportchilarga yoqadi. Shu jihatdan olganda, talabalar, yosh murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari yaxshi rahbar, murabbiy bo'lishga intilishlari, hayotiy ish tajribalarni o'zlarida mukammal shakllantirishlari lozim.

Sport jamoatari rahbarlari, murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari ta'lim-tarbiya ishlarini yaxshilashda barcha sport mash-

g'ulotlari jarayoni va avvaldan mo'ljallangan vaqtlarda suhbatlar o'tkazishni yaxshi yo'lga qo'yishlari lozim. Bunda:

- sport mashg'ulotlari va o'yinlari (musobaqalar) ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayonlarga aniq qaratilishi;

- oldiga aniq vazifalar qo'yilishi;

- suhbat rejalari aniq va ehtiyojga yarasha bo'lishi;

- suhbatning ta'sirli bo'lishi uchun vaqt va joy moe kelishi;

- suhbat jarayonida aniq maqsadlarga erishish;

- olingan axborotlar, ma'lumotlar dalil sifatida aniq va to'g'ri haqqoniy bo'lishi;

- suhbatda maqsadga erishilgach, uni darhol to'xtatish, boshqa vaqtda davom zttirishga ehtiyojni uyg'otish kerak bo'ladi.

Suhbatlar ma'lum masachatar bo'yicha chegaralangan, maqsadga qaratilgan va erkin holda bo'lishi kerak. Imkoni boricha suhbatda barcha qatnashchilar o'z fikr-mulohazalarini izhor qilishlari kerak. Uning yakunida doimo bar-chadan qanoat hosil qilishi va yana davom ettirishga qiziqish uyg'otishi zarur.

Xulosa qilganda, jiemokiy tarbiya jamoalari, sport-klublari, sport jamoalari va aholi o'rtasida maqsadga qaratilgan tarbiyaviy ishlar muhim ahamiyatga egadir. Rahbar xodimlar, murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, jamoatchi xodimlar va sport ixlosmandlari jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport musobaqalarini uyushtirish jarayonlarida e'tiborlarini ma'naviy-ma'rifiy va madaniy faoliyatlarni yaxshilashga qaratish lozim. Sportchilar va tomoshabinlar, murabbiylar va sportchilar hamda tashkilotchi hakamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar eng yuqori saviyada bo'lishiga qaratilishi lozim. Buning uchun barcha sport jamoalarida, ayniqsa, bolalar va o'smirlar sport maktablarida, sport mashg'ulotlarini tashkil qilish jarayonlarida ta'lim-tarbiya ishlari yaxshi yo'lga qo'yilishi, umum madaniyat va milliy ma'anaviyatimiz durdonalari, yetuk allomalarning ilmiy-pedagogik meroslari o'quvchi-yoshlarga singdirilishi kerak. Talabalar bu jarayonlarni chuqur o'rganishlari va o'zlarida to'la mujassamlashtirishlari lozim.

XIII. BOSHQARISHNING HUQUQIY ASOSLARI

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik taraqqiyoti yuliga kirgach, milliy davlatchilik an'anatariga, qadriyatlariga mos keluvchi boshqaruvchilik faoliyati tizimini barpo etishni eng muhim amaliy masalalardan biri deb hisobladi.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, ma'muriy-buyruqbozlik tizimi sharoitida boshqaruvchilik faoliyati byurokratlarcha markazlashuv, nomenklatura, o'z-o'ziga xizmat qilish, shaxeiy manfaatni ustun qo'yish, demokratiyani tan olmaslik, buyruqbozlik, rasmiyatchilik, konservatizm tamoyillariga asoslangai bo'lsa, bozor iqtieodiyoti sharoitida demokratiya, iqtisodiy munosabatlarni demokratlash-tirish, yuksak ma'naviyat, milliy hafsizlikni ta'minlash tamoyilla-riga asoslanadi.

Boshqarishning huquqiy asoslari deganda ijtimoiy munosabat-larda yuridik, qonuniy ta'sir o'tkazish jarayonida qo'llaniladigan huquqiy me'yorlar majmui tushuniladi.

Hukukiy me'yorlar davlat tomonidan belgilanadi. Agar huqu-qiy me'yorlarni jamoat tashkiloti chiqarsa, u davlat tomonidan tasdiklanadi.

Bu borada jamiyatimizni sog'lomlashtirish uchun xizmat qila-digan jismoniy tarbiya va sport sohasidagi bosh-qaruvchilik fao-liyatining huquqiy bilimlari adohida o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni bosh-qarishda huquqiy va me'yoriy aktlarni ikki guruhga ajratib o'rga-nish va hayotda qo'llash amalga oshirilmoqda. Ular:

1. Davlat tomonidan belgilangan huquqiy hujjatlar Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi farmonlar, qarorlar va hokazolar.

2. Sport tashkilotlari va ularning quyi tarmoqlarida qo'llanuv-chi huquqiy-me'yoriy aktlar nizomlar, qarorlar, rejalar, musobaqa-larning qoidalari, sport unvonlari. darajalar, sport klassifikasiyasi va hokazolar.

O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi boshqa sohalardagi kabi jismoniy tarbiya harakatiga ham ko'pgina qonuniy huquqlar, imtiyozlar berdi, Umuman jismoniy tarbiya, sport va sayohat jarayonlarida xizmat qiluvchi xodimlar, jamoatchi faollar daatadni idora qilish haqidagi huquqiy bilimlarga ega bo'lishlari shartdir. Chunki jismoniy tarbiya harakati respublikadagi yuzdan ortiq ishlab chiqarish tarmoqlari, muassasalari, tashkilotlari, o'quv yurtlari, yangidan tashkil qilingan konsernlar, assosiaiyyalar va boshqa nufuzli tarmoqlar faoliyati bilan chambarchas bog'langan. Bu esa jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish, ayniqsa, moliyaviy, xo'jalik faoliyatlarini qonun asosida boshqarishda zarurdir.

Huquqiy bilimlarga ega bo'lgan yoki boshqarishning qonun-qoidalarini yaxshi o'zlashtirgan jismoniy tarbiya xodimlari ishlab chiqarish korxonalari, turli muassasalar va tashkilotlarning rahbarlari bilan munozara qilish, jiddiy masalalarni hal etish va barcha faoliyatlarni boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelmaydi.

Boshqarishning huquqiy vositalari deganda ijtimoiy munosabatlariga yuridik, qonuniy ta'sir o'tkazish jarayonida qo'llaniladigan huquqiy normalar majmui tushuniladi.

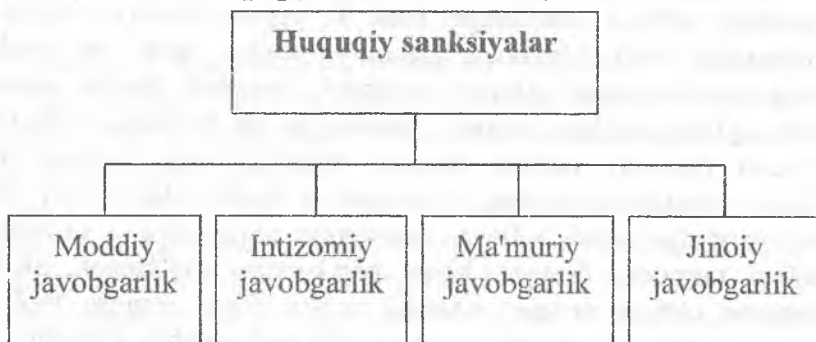
Huquqiy normalar davlat (turli tashkilotlar orqali) yoki jamoat tashkilotlari tomonidan chiqariladi va tasdiqlanadi.

Huquqiy normalar turli qonuniy hujjatlar, nizomlar, buyruqlar, farmoyishlar va hakazolar shakliga ega bo'ladi. Boshqarish amaliyotida teng huquqli boshqaruv subyektlari o'rtasida vujudga keladigan munosabatlar bo'ladi. Bunday hollarda huquqiy muvofikqlashtiruvchi (koordinasion) yoki kelishtiruvchi hujjatlar chiqariladi.

Teng huquqli tomonlarning xo'jalik sohasidagi o'zaro aloqalari xo'jalik shartnomalarini tuzish yo'li bilan tartibga solib turiladi.

Huquqiy normalar muayan sanksiyalarni nazarda tutadi. Qo'llaniladigan ta'sir choralarining xarakteriga qarab, ular moddiy, intizomiy, jinoiy-huquqiy sanksiyalarga bo'linadi.

Huquqiy normalar sanksiyasi

Moddiy javobgarlik – bu korxonalar va tashkilotlarning, shuningdek, ayrim mansabdor shaxslarning zimmasiga xo‘jalik faoliyatining natijalari uchun yuklatilgan mas’uliyatdir. Moddiy javobgarlik:

- jarimalarda;
- penyalarda;
- jarimalar va hokazolarda ifodalanadi.

Intizomiy javobgarlik – bu xizmat burchlarini buzish, suiiste’mol qilish natijasida kelib chiqadi. Bunda jazo quyidagi ko‘rinishlarda bo‘ladi:

- tanbeh;
- hayfsan;
- muayyan muhlatga maoshi pastroq ishga o‘tkazish va hokazolar,

Ma’muriy javobgarlik – bu yuridik javobgarlik turi bo‘lib, vakil kilingan organ yoki mansabdor shaxsning qonun-buzarlik qilgan shaxsga nisbatan ma’muriy jazo chorasini qo‘llashida ifodalanadi. Bunday jazolar turli-tuman sanksiyalarda – naxetlar (qaytarib olinishi zarur bo‘lgan xarajat), jarimalar va hoqazolar ko‘rinishda bo‘ladi.

Jinoiy javobgarlik – bu mansab bilan bog‘liq jinoyat sodir etilganda sud tomonidan qo‘llaniladigan jazodir. Shunday qilib:

Sport tashkilotlari faoliyatini yurgazish va u bilan bog'liq bo'lgan qonuniy tomonlar bu tashkilotlar nizomlar:

Moddiy javobgarlikka - moddiy zarar yetkazish;

Intizomiy javobgarlikka - intizomiy nojo'ya harakat;

Ma'muriy javobgarlikka - ma'muriy huquqbuzarlik;

Jinoiy javobgarlikka - jinoyat asos bo'ladi.

Ya'ni O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi «O'zbekiston» sport jamiyati, shuningdek, «Dinamo», «Yoshlik», «Talaba» sport jamiyatlarining Nizom va ustavlari buning dalilidir. Bu nizomlar sport tashkilotlarining huquqiy me'yoriy aktlarini tashkil etadi. Shuni ham uqtirish zarurki, jismoniy tarbiya jamoalari va sport klublari haqida ham maxsus nizomlar mavjud. Bu nizomlar o'z jamoalari va boshqaruv joylarida ishlab chiqiladi hamda yuqori davlat idoralari tomonidan tasdiqlanadi. Ustavlar esa sport jamiyatlarining respublika anjumanlarida tasdiqlanadi.

Barcha nizomlarda jismoniy tarbiya va sport tashkilot va jamiyatlarining vazifalari, huquqlari va ish mazmunlari batafsil bayon etiladi. Sport tashkilotlari va barcha davlat hamda jamoat tashkilotlariga tegishli bo'lgan ba'zi bir huquqiy, me'yoriy aktlar mavjud. Shu hujjatlar o'quv mashg'ulotlari, ommaviy sog'lomlashtirish sport tadbirlari va ularga shart-sharoitlar yaratish imkoniyatlari haqida asos bo'ladi. Bular O'zbekiston Konstitutsiyasi, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi, «Ta'lim to'g'risida»gi qonunlar, «Sog'lom avlod uchun» ordenini ta'sis qilish to'g'risidagi farmon va boshqa qarorlardir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonunni qabul qildi. Bu qonun 28 moddadan iborat bo'lib, unda, asosan «Fuqarolarning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi huquqlari» (2-modda), (3-modda), «O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportga rahbarlik qilish» (6-modda), «Jismoniy tarbiya va sportni, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish» (9-modda), «Jismoniy tarbiya va sportga mablag'

ajratish» (12-modda), «Sportchilarning ijtimoiy ximoyalanganligi» (25-modda), «Professional sport» (26-modda) va boshqa muhim faoliyatlar aks ettirilgan. Bunday qonunlashtirish ishlari respublika aholisini jismoniy tarbiyalash, sogʻliqni muhofaza qilishdagi yangi ququqiy hujjatdir. Talabalar qonunning mazmunini toʻla oʻzlash-tirib olishlari va amaliyotda qoʻllashlari zarur.

1992 yil 8 dekabrda Respublika Oliy Kengashining XI sessiyasida Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilindi. Bunda avvalgidan farqli oʻlaroq, aholining salomatligi, yoshlarning jismoniy kamoloti hamda ularning Vatan himoyasiga tayyorgarlik koʻrishdagi jismoniy chiniqishlari qonuniy belgilab qoʻyilgan.

Konstitutsiyaning «Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari» (IX bob) bobining 41-moddasida «Har kim bilim olish huquqiga ega» deb kafolat berilgan. Maʼlumki, bilim berish oʻkuv yurtlarida amalga oshiriladi. Oʻquv jarayonining tarkibiy qismi jismoniy tarbiya hisoblanadi. Demak, har bir oʻquvchi-yoshlarning jismoniy tarbiya bilan albatta shugullanishi qonun bilan belgilangan. Shuningdek, «Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga gʻamxoʻrlik qiladi» (42-modda), deb belgilangan. Respublika millim madaniyat va ilmiy texnika sohasi jismoniy tarbiya, uning barcha turlari, vositalari, ilmiy asoslari bilan chambarchas bogʻlangan. Bu jabhada ham jismoniy tarbiya va sport haqli ravishda qonun bilan kafolatlangan deyishga asoslar bor.

Konstitutsiyaning 52-moddasida: «Oʻzbekiston Respublikasini himoya qilish – Oʻzbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir. Fuqarolar qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni oʻtashga majburlardir» deb koʻrsatnlgan. Bu esa, oʻz navbatida, oʻquvchi-yoshlarning harbiy xizmatga jismonan epchil, chaqqon, kuchli, chidamli boʻlib tayyorlanishini taqozo etadi.

Yana 56-moddada shunday jumla bor: «Oʻzbekiston Respublikasida qonunda belgilangan tartibda roʻyxatdan oʻtkazilgan kasaba uyushmaari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari,

xotin-qizlar, faxriylar va yoshlar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar va fuqarolarning boshqa uyushmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi». Bu o'rinda «O'zbekiston», «Dinamo», «Yoshlik», «Talaba», «Vatanparvar» sport jamiyatlari nazarda tutilgan. Qolaversa, qayd etilgan barcha uyushma va tashkilotlar faoliyatini jismoniy tarbiyasiz tasavvur qilish mumkin emas.

58-moddada «Davlat jamoat birlashmacharining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydi, ularga ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun teng huquqiy imkoniyatlar yaratib beradi» deb jamoat tashkilotlarining, shuningdek, sport jamiyatlari faoliyati va imkoniyatlaridan keng foydalanishga kafolat berilgan.

"Bolalarni oila va maktablarda tarbiyalash" (63-66-moddalar), ularning salomatligi uchun g'amxo'rlik qilish kabi vazifalar ham Konstitutsiyada mazmun topgan.

O'zbekistonda «Mehnat jamoalari to'g'risida», «Sog'liqni saqlash haqida», «Ta'lim to'g'risida» va boshqa juda ko'p qonunlar qabul qilingan. Ularda aholining sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, sog'lig'ini muhofaza qilish, umrini uzaytirish va ular bilan bog'liq bo'lgan barcha shart-sharoitlarni yaratib berish masalalari olg'a surilgan.

Boshqarish jarayonlarida huquqiy bilimlarning maxsus tomonlari ham mavjud. Bunda ijtimoiy huquq, huquq nomalari, ularning manbalari muhim ahamiyatga egadir.

Ijtimoiy huquq ijtimoiy holatlarni yangilash, uni rivojlantirish maksadida ijtimoiy va milliy munosabatlarni boshqarishni yaratish, huquq tartibi normalari bilan belgilanadi va himoya qilinadi.

Huquq normalari deganda kishilarning davlat tomonidan belgilangan ma'lum va umumiy huquqlari tushuniladi. Huquq shakllari - bu ijtimoiy miqdor bo'lib, u ijtimoiy va millatlararo munosabatlarni yo'lga solib turadi.

Huquqlarning manbalari aktlar miqdori bo'lib hisoblanadi. Bu yozma hujjatlar davlat organlari tomonidan o'z huquqdoirasiga qarab chiqariladi. Shuni e'tiborga olish kerakki, davlat organlarining har qanday aktlari ham normativ bo'lavermaydi. Masalan, shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan hujjatlar – rejali topshiriq, aniq korxonaga berilgan topshiriqlar va hokazolar.

Normativ aktlarning oliy yuridik kuchi qonundir. Bunga boshqa barcha aktlar bo'ysungan bo'ladi. Qonunlar O'zbekiston Oliy Majlisi tomonidan tasdiqlanadi.

Huquqni boshqarishda quyidagi usullar qo'llaniladi:

1. Yozma farmoyish berish.
2. O'zaro kelishuv (shartnoma tuzish).
3. Taklif etish (hal qilingan masalani kelishuv yo'li bilan bajarish).

Sport tashkilotlarida xodimlarni ishga qabul qilish tartibi umumiy mehnat qonunlari asosida olib boriladi. Shu sababdan bu sohada rahbar xodimlar ishga qabul qilish, ishdan bo'shatish, rag'batlantirish, ogohlantirish va boshqa imkoniyatlarni bilishlari zarur.

Jismoniy tarbiya va sportda xodimlarni boshqarish tizimi band bo'lgan kishilar salohiyatini rivojlantirish, ulardan samarali foydalanish, ularga zarur shart-sharoitlar yaratib berish bo'yicha tadbirlardan iborat. Bu tizim quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ish sharoiti;
- mehnat munosabatlari, kadrlarni hisobga olish va rasmiylashtirish;
- xodimlar marketingi;
- kadrlarni rivojlantirish;
- mehnatni rag'batlantirish vositalarini takomillashtirish;
- huquqiy xizmat;
- sosial tuzilmani rivojlantirish;
- boshqarishni tashkiliy tarkibini ishlab chiqish tizimi.

Jumladan huquqiy xizmatning boshqarish obyektlari quyilagilardan iborat:

- mehnat munosabatlaridagi huquqiy masalalarni yechish;
- xodimlarni boshqarishga taaluqli, farmoyishli hujjatlar keltirish;
- xo'jalik faoliyatida huquqiy masalalarni yechish.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish «O'zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi» asosida olib boriladi va ikki tomonlama shartnomalar (kontrakt) bir yil va bir necha yillarga mo'ljallanib tuziladi.

So'nggi yillardagi mehnat faoliyatlari, umuman, sharoitlar shuni taqozo qilmoqdaki, ishga yarakli kishilar o'zlarining asosiy ish joylari yoki boshqa mehnat jamoalarida o'rindosh (sovmestitel) hamda soatbay (yarim stavka) shaklida ishlash huquqlariga ham ega bo'ldilar.

Bir joydan ikkinchi joyga ishga o'tish shartnomalarda ko'rsatilgan tartib yoki huquqiy kuchga ega bo'lgan boshqa hujjatlar asosida amalga oshiriladi.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida xodimlarga ish haqi to'lash tartibi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan «Normativ darajalar» asosida belgilangan. Xodimlarning ma'lumoti, ish staji, ilmiy va boshqa unvonlari, darajalari, lavozimlarini hisobga olgan holda belgilangan darajada ish haqi hajmi tayinlanadi.

Sport tashkilotlari xodimlarinng mehnat intizomiga rioya qilishi, ilg'or mehnatkashlarni taqdirlash yoki mehnat intizomini buzganlarga tegishli choralar ko'rish kabi faoliyatlar tashkilot rahbari, kasaba uyushmalari tomonidan nazorat qilib boriladi. Shu sababli talabalar bu ish tartiblari va qonun-qoidalarni o'zlashtirib olishlari zarur.

Umuman olganda, boshqarish jarayonlari huquq normalari, me'yoriy aktlar asosida olib borilsa, faoliyatlar doimo ijobiy samaralar beradi.

Jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarishda maxsus huquqiy-me'yoriy aktlar mavjud bo'lib, ular sport harakatini tartibli boshqarishning asosiy mezonlari hisobalanadi. Ular:

1. Sport qo'mitalari, jamiyatlari, sport klublari, O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi haqidagi nizomlar.

2. Sport turlari bo'yicha «Xalqaro miqyosidagi sport ustasi», «Xizmat ko'rsatgan sport ustasi» unvonlari va quyi bosqichdagi darajalar (razryadlar)ning normativlarini belgilovchi sport klassifikatsiyasi.

3. «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari, uning nizomi.

4. Sport turlari bo'yicha musobaqalarning nizomlari, o'yin qoidalari,

5. Sport turlari bo'yicha hakamlar, jamoatchi faollarni tayyorlash nizomlari.

6. Musobaqalarning kalendar rejasi.

7. Musobaqalarning protokollari (bayonnomalari).

8. Bayroqlar, ramzlar (emblema), ko'krakka taqadigan nishonlar va h.k.

Ularning mazmunlari va namunalari bilan alohida tanishish va o'rganish jarayonlari amaliy hamda mustaqil mashg'ulotlarda amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport xarakati, uni boshqaruvchi mutasaddi va yordamchi tashkilotlar, muassasalar hamda o'quv yurtlari huquqiy-me'yoriy faoliyatlarga egadir. Davlat qonunlari, hukumat qarorlari va amaldagi maxsus huquqiy-me'yoriy hujjatlarni chuqur o'rganish va ularni hayotda qo'llash, ularga amal qilish har bir mutaxassis xodimning asosiy burchidir.

Shuni ham ta'kidlash zarurki, huquqiy-me'yoriy hujjatlarga tayanish maqsad va vazifalarni amalga oshirish bilan birgalikda, mutaxassislar, sportchilar va o'quvchi-yoshlarning milliy qadriyatlar asosidagi ma'naviy-ma'rifiy jihatdan tarbiyalashda ham xizmat qiladi.

XIV. SPORT TASHKILOTLARIDA MOLİYALASHTIRISH VA MODDIY-TEXNIK TA'MINOT ASOSLARI

Moliyalashtirish tushunchasi, bepul resurslarni hosil etish, ularni jamlash, taqsimlash va ishlatish yuzasidan paydo bo'ladigan iqtisodiy munosabatlardan iborat.

Jismoniy tarbiya va sportda taqsimlash vazifasi ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birlamchi taqsimlash tashkilot, korxona va muassasalar ichida yuz beradi. Ikkilamchi taqsimlash korxona, tashkilotlar va davlat o'rtasida yuz beradi. Bunda davlat solikdar va soliqlardan tashqari majburiy to'lovlar vositasida korxona mablag'i-ning bir kismini o'z ixtiyoriga olib, uni qayta taqsimlaydi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida rag'batlantirish vazifasi moliya vositasida iqtisodiy faollikni qo'llab quvvatlashdan iborat. Buning uchun soliqlardan siylov beriladi.

Buning natijasida sportning ko'pgina sohalariga be-riladigan moliyaviy ko'mak, olingan foydaning 1%dan oshmagan miqdorda soliqlardan ozod qilinadi, futbol sohasida esa bu ko'rsatkich 5% miqdorida.

Respublikadagi bozor iqtisodiyoti munosabatlari va islohot-larining barcha bosqichlari hamda davrlarida jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish, moddiy-texnik jihatdan ta'minlash masa-lalari o'ziga xos xususiyatlar asosida amalga oshirilmoqda. Davlat byudjeti va ta'minoti jismoniy tarbiya va sport ishlariga ancha cheklangan holda ajratilmoqda. Bu jihatlar sport tashkilotlari va jamiyatning xo'jalikni yuritish, pullik xizmatlar (ijara, tijorat, sport inshootlarida sog'lomlashtirish guruhleri, pullik musobaqalar va h.k.) faoliyatlarini yuritishni talab etadi. Bunday faoliyatlar o'zini o'zi moliyaviy va moddiy-texnik jihatdan ta'minlash bugungi kunda odatiy tusga aylandi.

O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining tadbirkorlik, tijorat ishlarini kengaytirish va ularga ma'lum imtiyozlar berish haqidagi qarorlarida ishlab chiqarish korxonalari, savdo, tijorat va shaxsiy

xo'jaliklarning jismoniy tarbiya va sport ishlarini yaxshilash faoliyatida homiylikka keng o'rin berilmoqda. Bu jihatlarda O'zbekistonning demokratik davlat qurishdagi ilk faoliyatlarining namunalari biridir.

Sobiq tuzum davrida O'zbekiston partiya va hukumati tomonidan jismoniy tarbiya, sport va sayohatlarni rivojlantirish hamda takomillashtirish borasida katta tadbirlar amalga oshirildi. Buni hozirgi mavjud bo'lgan ko'p sonli sport inshootlari, sog'lomlashtirish markaxchari hamda oromgohlari, olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, tayyorlangan xodimlar, o'tkazilgan sport musobaqalari va boshqa ko'rsatkichlar misolida ko'rish mumkin.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida esa yuqorida qayd etilgan sohalarni yanada rivojlantirish, ayniqsa, sog'lom avlodni tarbiyalab etishtirish ishlariga alohida e'tibor berilmoqda. Toshkent, Farg'ona, Samarkand, Jizzax, Andijon va boshqa shaharlarda tennis kortlarining qurib bitkazilishi, sportchilarning Osiyo o'yinlari va boshqa Xalqaro sport musobaqalarida ishtirok etishlari, oliy o'quv yurtlari yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, aholi o'rtasida milliy xalq o'yinlarini o'tkazish va shunga o'xshash juda ko'p e'tiborga loyiq tadbirlarni tilga olish mumkin.

Maktabgacha bolalar muassasalari, barcha turdagi o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari, muassasalar, aholi turar joylari va dam olish maskanlarida ommaviy sog'lomlashtirish va sport ishlarini tashkil qilishga sarflanayotgan moddiy mablag'lar bevosita davlat idoralari, jamoat tashkilotlari, xayriya jamg'armalari, homiyliklar va ayrim shaxslar tomonidan berilayotgan moddiy mablag'lar bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar jarayonlari ma'naviy-ma'rifiy va milliy madaniyatning rivojlanishi aholi o'rtasida jismoniy tarbiya va sport ishlarini yanada rivojlantirishni taqazo etadi. Bu jarayonlar, eng birinchi navbatda, moddiy-texnik bazani takomillashtirish, ixtisosli xodimlar tayyorlash va ularning amaliy malakalarini oshirish, bu faoliyatlar bilan bog'liq moddiy man-

baalarni ko'rib chiqish, ularni talab va ehtiyoj darajasida hal etish eng murakkab va dolzarb muammodir.

Xalqaro sport harakatida O'zbekistonning obro'yini oshirish, buning uchun talab etiladigan barcha shart-sharoitlarni muhayyo qilish esa o'ta muhim vazifadir. Bu vazifalarni hal etishda Respublika hukumati tegishli chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Natijada respublikamiz sportchilari jahon sport maydonidagi mavqelarini tobora oshira borib, ulkan muvaffaqiyatlarga erishmoqda. Xirosimada (Yaponiya) utkazilgan XII Osiyo o'yinlari (1994 yil) yakunlari, Seul, Parij, Moskva va boshqa shaharlarda utkazilgan rasmiy xalqaro musobaqalar, Toshkent, Samarqand, Termiz, Namangan, Farg'ona va boshqa shaharlarda o'tkazilayotgan xalqaro turnirlar, o'rtoqlik uchrashuvlari, Toshkent, Olma-ota, Bishkek va boshqa shaharlarda tashkil qilinayotgan Markaziy Osiyo o'yinlari bularningdalilidir. Ma'lumki, bu ulkan tadbirlarni tashkil qilishning o'zi bo'lmaydi. Juda katta tay-yorgarlik, tashkiliy ishlar tarkibida ulkan moliyaviy xarajatlar ham yotadi. Bu masalalarni hal etishda maxsus iqtisodiy bilimlar, zamonaviy ish tajribalari, menejment, marketing, tadbirkorlik kabi faoliyatlarni o'zlashtirish har bir rahbar xodim va mutaxassisdan talab etiladi.

Keyingi yillarda sport tashkilotlari va ularning quyi jamoalarida foaliyatlarni moddiy-texnik jihatdan tashkil qilish va boshqarishda katta tajribalar vujudga keldi. Bunda Turkiya, Koreya, Yaponiya va boshqa yirik xorijiy mamlakatlarning ish tajribalari ancha qo'l kelmoqda.

O'zbekistonning bozor iqtisodiyoti islohotlari davrida jismoniy tarbiya va sport ishlarini moddiy-texnik jihatdan ta'minlash masalalari turli-tuman shakllarda amalga oshirilmoqda.

Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, turli vazirliklar orqali o'quv jaraenlarini ta'minlash davlat tomonidan amalga oshirilmoqda. O'quvchi-yoshlar va sportchilarning sport mashg'ulotlari, musobaqalari bilan bogliq faoliyatlar esa xo'jalikni boshqarish

va o'ziga-o'zi xizmat qilishdan kelgan moliyaviy manbalar hisobiga bo'lmoqda. Sport inshootlarini ta'mirlash va yangidan qurish masalalari ham xuddi shu hisoblardan, shuningdek, turli jamg'armalar, homiyar, kasaba uyushmalari va boshqa tashkilotlarning ko'magida hal etilmoqda.

«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun va O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ba'zi bir imtiyozlar aholining ommaviy sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini tashkil qilishda xizmat qilmoqda. Yana davlat va jamoat tashkilotlarining moddiy manbalari mak-tabgacha bolalar muassasalari, nogironlar, faxriylar, mehnatga yaroqsiz kishilar qaramog'ida bo'lgan bolalar, kam ta'minlangan oilalar va shunga o'xshash tomonlarga sarf etilmoqda.

Sport klublar, yaxshi sport kompleksiga ega bo'lgan jamoalar va yangidan tashkil qilingan tijorat, savdo va ishlab chiqarish korxonalari pullik xizmatlar evaziga sog'lomlashtirish tadbirlari, ijara xizmati va boshqa yullar bilan moliyaviy manbalarni boyitmoqaa. Bu ish uslublari tobora keng tarmoq otmoqda. Bunda tadbirkorlik faoliyatlar ancha samarali bo'lmoqda.

Yana shuni ham eslatish joizki, respublikaning qishloq joylarida va uzoq hududlarida sport inshootlari, o'yin moydonlari, sog'lomlashtirish oromgohlarini hashar yo'li bilan qurish tajribalari davom etmoqda.

Shuni alohida qayd etish lozimki, respublikada jismoniy tarbiya va sport ishlarini moliyalashtirishning aniq manbalari va turlari «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonunda aniq belgilangan. Undan quyidagi iboralarni keltirish mumkin: «Jismoniy tarbiya va sportni mablag' bilan ta'minlash respublika byudjeti va mahalliy byudjetlar, kasaba uyushmalarining mablag'lari, a'zolik badallari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, ayrim shaxslar ixtiyoriy ravishda beradigan mablag'lar, tomoshabop sport tadbirlari va sport lotoreyasi o'rinlari o'tkazishda, aholiga xizmatlar ko'rsatishdan keladigan tushumlar, uy-joylardan foydalanish

tashkilotlarining ajratmalari va boshqa tushumlar hisobidan amalga oshiriladi» (12-modda). Qonunning shu moddasida yana shunday aniq ko'rsatmalar mavjud. Ya'ni jismoniy tarbiya va sport sohasi respublika byudjetida alohida moddada aks ettiriladi. Pul bilan ta'minlash hajmlarini aholi jismoniy tarbiyasi va ommaviy sportni mablag' bilan ta'minlash oliy toifadagi sportchilarni tayyorlashga mablag' ajratishga nisbatan ustun ekanligini hisobga olgan holda Oliy Majlis va xalq deputatlari mahalliy kengashlari belgilaydi. Bu jihatlar yangi tahrirdagi qonunda yanada sayqallashtirilgan.

Ta'kidlash zarurki, so'nggi yillarda O'zbekistonda jismoniy tarbiya harakatiga sarflanayotgan davlat idoralari va jamoat tashkilotlarining mablag'larini o'rganish, ularni hisob-kitob qilish va ilg'or tajribalarini hayotga singdirish masalalari yetuk iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilgan.

Mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport sohasiga davlat byudjetidan ajratilayotgan mablag'larning miqdori yanada oshdi.

Davlat byudjetidan ajratilgan pullar quyidagilarga sarflanishi mo'ljallanadi:

1. Sport inshootlarini qurish va ularni ta'mirlash.
2. Sport tashkilotlari xodimlarini moddiy ta'minlash (ish haqi).
3. Jismoniy tarbiya o'quv yurtlari va sport maktablarini saqlash.
4. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish.
5. Sport musobaqalarini o'tkazish, xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish.
6. Sport buyumlarini ishlab chiqarish.

O'quv yurtlariga ega bo'lgan vazirliklar, qo'mitatar va boshqa davlat tasarrufidagi tashkilotlar jismoniy tarbiya va sport ishlariga yuqorida qayd etilgandek pul ajratadi va sarflaydi.

Iqtisodiy islohotlar va bozor munosabatlarining turli bosqichlarida sport sohasida xo'jatiklarni yuritish, sport inshootlari va buyumlarini ijaraga berish, pullik xizmatlarni tashkil qilish, tijorat

ishlarini yuritishni davr taqozo etmoqda. Bunday tadbirlarni tashkil qilish, tadbirkorlik faoliyatlarini pivojantirishda «Traktor», «To'qimachi», «Yoshlik», «Paxtakor». «Navbahor», «So'g'diyona», «Neftchi» va boshqa ko'pgina klublar katta faoliyat ko'rsatmoqda. Ular barcha faoliyatlarini pul bilan ta'minlashda to'la imkoniyatlarga egadir. Ya'ni o'z-o'zini ta'minlash xo'jalik hisobidagi jamoalardan hisoblanadi.

Bunday ish tajribatari hozirgi kunda ham ma'lum darajada keng qo'llanilmoqda. Masalan, futbol federatsiyasi, Boks federatsiyasi, O'zbek kurash assosiatsiyasi va boshqalarga davlat tashkiloti rahbarlari boshchilik qiladilar. Boshqarish va moliyalashtirishning bunday usullari katta va ommaviy sportning rivojlanishiga hissa qo'shishi turgan gap.

Yuqorida davlat byudjeti to'g'risida fikrlar bildiriddi. Byudjet bu maxsus moliyaviy hujjat bo'lib, kelgan daromadlarning yig'indisi va uni sarflash tartibidir. Bu qonuniy, huquqiy, moliyaviy hujjat kasaba uyushmalari, konsernlar, assosiatsiyalar, turli uyushmalarda ham mavjud. Bunday byudjetlarda boshqa sohalar kabi jismoniy tarbiya va sportga ajratilgan mablag'lar aniq belgilanadi. Bunday idoralar va tashkilotlarning jismoniy tarbiya va sportga ajratadigan pul mablag'lari, O'zbekiston Respublikasining mehnat kodeksida bevosita talqin qilingan.

Respublika kasaba uyushmalari «O'zbekiston» sport jamiyati, «Dinamo», «Eshlik», «Talaba», «Vatanparvar» sport jamiyatlarning o'z byudjetlari mavjud. Ular o'z xazinalarini quyidagi manbalardan to'ldiradi:

1. Jamiyat a'zoligi badallari.
 2. Pullik xizmatlar, jamg'armalar hamda homiylarning ajratmasi.
 3. Tijoratdan tushumlar.
- Byudjetdagi mablag'lar quyidagi sohalarga sarflanadi:
1. Sport va o'yin maydonlarini kurish, ta'mirlash.
 2. Sport buyumlari va jihozlarini xarid qilish.

3. Sport musobaqalari va ommaviy sog'lomlashtirish tadbirlarini o'tkazish.

4. Murabbiylar va xo'jalik xodimlari hamda rahbarlarga ish haqi berish.

5. O'quv mashg'ulotlari, yig'inlar tashkil qilish.

Bu xarajatlar maxsus moliyaviy hujjat - smeta orqali amalga oshirilada. Smeta tashkilotlar va jamiyatlarning ish sohasiga qarab turli xil moddalardan tuzilgan bo'lishi mumkin. Quyida o'quv yurtlari smetasidan namuna keltiriladi.

01.1.00 - Ish haqi

01.2.00 - ish haqidan to'lovlar

01.3.00 - yo'llanma, turli xizmatlar

01.4.00 - kommunal xizmatlar uchun xarajatlar

01.5.00 - aloqa xizmatlari xarajatlar

01.6.00 - joriy remont uchun xarajatlar

01.7.00 - Turli xarajatlar

01.8.00 - asbob-uskuna va jihozlar

01.9.00 - turli boshqa xarajatlar (soliqlar va boshqa)

02.0.00 - Foiz to'lovlar

03.0.00 - Subsidiyalar va boshqa transfert to'lovlar

04.1.00 - kapital xarajatlar

04.2.00 - qurilish xarajatlari va hokazo.

Respublika, viloyatlar va tumanlardagi «Yoshlik», «O'zbekiston» sport jamiyati va ularning quyi jamoalarida smeta tuziladi va uning asosiy moddalari jismoniy, tarbiya va sport ishlari quyidagicha belgilanadi:

O'quv-sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari, ish haqi, sport inshootlarida xo'jalik faoliyatlari, kapital qurilish va ta'mirlash ishlari, sport jihozlarini xdrig qilish va hokazolar.

Sog'lomlashtirish guruhlar va boshqa pullik xizmat ko'rsatish faoliyatlarida sport klublar yoki tashkilot xodimlari hokimiyatlar, moliya idoralari bilan shartnomalar tuzishi va shu asosda tegishli to'lovlarni berishlari shart.

Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitlarida sport jihozlari sotib olish masalalari kanchalik qiyin bo'lmasin, uning ba'zi bir tartib va qoidalarini bilish ma'quldir.

1. Ymkoniyati bor jamoalar qonuniy ravishda tegishli jihozlarni naqd pulga sotib olish.

2. Savdo tashkilotlari bilan kelishgan holda pul o'tkazish (perechislenie) yo'li bilan jihozlarni xarid qilish.

Xarid qilishni ikkala shaklida ham rasmiy hujjatlar talabdagidek bo'lishi kerak. Pul o'tkazish yo'li bilan xarid qilinganda qo'yidagilarga amat qilinadi:

1. Harid qilinadigan jihozlar ro'yxatini aniqlash va unga beriladigan pullarni aniq belgilash.

2. Savdo do'konlariga yozma xat bilan murojaat qilib, zarur jihozlar uchun shartnoma (dogovor) tuzish va hisob (schet-faktura) qog'ozini olish.

3. Schet-faktura orqali bankdan pulni do'konga o'tkazish (poruchenie).

4. Ishonch xati (doverennost) bilan do'kondan jihozlarni olib kelish.

Yana shuni ham bilish lozimki, jihozlarning turlariga (temir, yog'och, rezina, jun, charm, sintetika, trikotaj va hokazolar) qarab, ularning yaroqlilik muddatlari belgilangan. O'sha muddatlar tugagach, buyumlar hisobdan chiqariladi. Bunda jamoa rahbariyati maxsus komissiya tuzib, bu ishni amalga oshiradi (akt tuziladi).

Jismoni tarolk va cnopi ishlarii moliyaviy ta'minlash masalalari sohalarga qarab ko'p tarmoqli hisoblanadi. Shu sababdan ham rahbariyat yoki mutaxassislar, talabalar moliyalashtirishning hozirgi davrdagi tartib qoidalarini yaxshi bilishlari, ilg'or tajribalarni chuqur o'zlashtirib uni takomillashtirish yo'llaridan borishlari maqsadga muvofiqdir.

XV. SPORT TASHKILOTLARIDA MENEJMENT FAOLIYATLARI

15.1. Sport menejmentining paydo bo'lishi, uning jismoniy tarbiya va sportni boshqarishdagi ahamiyati

Menejment inglizcha so'z bo'lib, boshqarish, ijodiy ish ma'no-larini anglatadi. Bu, asosan ishlab chiqarish, mahsulotlarni bozorga, ayniqsa, chetga chiqarish, ulardan olingan foydalarni zarur tomon-larga ishlatishdagi boshqaruv faoliyatlarida ko'proq qo'llanadi.

Ma'lumki, bu faoliyatlar sanoat va boshqa mahsulotlarni ishlab chikaruvchi korxonalarga ega bo'lgan, eng rivojlangan mamla-katlarda uzoq yillardan buen qo'llanib kelinadi, bu mamlakatlarda menejment jismoniy tarbiya va sport sohasini ham qamrab olgan,

AQSH, Yaponiya va bir qator Evropa mamlakatlarida sport-chilarni tanlash, tayyorlash, ularning eng nufuzli sport musoba-qalaridagi yutuqlarini ta'minlashda menejmentlik (boshqaruv) xususiyatlari ancha ustun turadi. Ya'ni o'tkaziladigan tadbirlar, g'olib sportchilar evaziga moddiy mablag'lar tushumiga (foйда) ega bo'lish asosiy faoliyat hisoblanadi. Sport sohasidagi menej-mentlik faoliyatlari O'zbekistonda to'la tarkib toptan emas. Chunki mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportga rahbarlik qilish chet mamlakatlardagi sport tashkilotlarining menejmentlik ishlaridan tubdan farq qiladi. Hozirgi bozor iqtisodiyoti va munosabatlari boshqa sohalarga menejmentlik ish usullarini asta-sekin kiritib kelmoqda. Sportdagi raqobatchilik va moliyaviy-xo'jalik ish yuri-tish usulimiz bozor iqtisodiyoti munosabatlariga to'la o'tgach, sport menejmenti ham to'la tarkib topishi va takomillashishi mumkin bo'ladi. Bu, o'z navbatida, yurtimizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, sport menejmenti sohasida mutaxassis xodimlarni tayyorlash hamda ularning yangi yo'nalishdagi faoliyatlarini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

15.2. Jismoniy tarbiya va sport sohasida menejment asoslari, ularning tushunchalari

Eng avvalo ta'kidlash zarurki, O'zbekistonda sport menejmenti sohasida (davlat tilida) maxsus o'quv yoki uslubiy qo'llanmalar yaratilgan emas.

Professor T.T.Yunusovning o'quv qo'llanmasida qayd qilishi-cha, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi menejment faoliyatlari asosan chet mamlakatlarda kup uchraydi va ularni o'rganish, tahlil qilish hamda mamlakatimiz sharoitiga moslab qo'llash zaruriyati mavjuddir.

Shunga ko'ra jismoniy tarbiya va sportda menejmentning quyidagi asoslarini bilish lozim bo'ladi.

1. Menejer (rahbar) asosiy maqsadlarni anikdaydi va har bir sohadagi guruxdarda ish sifatlarini belgilaydi, maqsadlarga erishish yo'llarini ishlab chiqadi, o'z hamkorlari va faoliyatda zarur bo'lgan kishilar oldiga vazifalar qo'yadi. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra (Saskov V.M. va boshqalar) menejerlarda quyidagi sifatlar bulishi zarur:

aqlning amaliyligi - o'z bilimlarini amalda qo'llash;

muomalani bilish - odamlarga ochiq munosabatda bo'lish, yaxshi suhbatdosh bo'la olish;

aqlning chuqurligi - voqealarning chuqur mohiyatini anglay olish, sabab va oqibatlarni ko'ra olish va asosiysini tanlay olish;

tashabbuskorlik

faollik

qat'iylik, o'zini tuta bilish

sinchkovlik, ishchanlik

tartiblilik

mustaqillik

- ijodiy fazilatlarini ko'rsatish, fikr va takliflarni oldinga surish va boshqalar;

- tezkorlik bilan ish olib borish, amaliy masalalarni yechishda qat'iylik;

- irodani ishga solish, ishni oxiriga yetkazish;

- o'zining his-tuyg'ularini nazorat qila olish, murakkab vaziyatlarda o'z tartib-harakatini saqlay olish;

- ko'ra bilish, ko'rgan narsalarni yodda saqlay olish;

- chidamlilik, og'ir ishlarni olib bora olish, uzoq vaqtda charchamaslik;

- o'zini zaruriy rejimga ko'ra bo'ysundira olish, o'z faoliyatini rejalashtirish;

- o'ziga javobgarlikni olish, masalani mustaqil hal qila bilish.

2. Menejment maqsadga erishish uchun faoliyatlarining tur-larini tashkil etadi va qarorlar qabul qiladi, munosabatlarni tashkil kiladi. Umumiy boshqarishni guruhlariga ajratgan holda amalga oshiradi va unda ishtirok etuvchilarni tanlab oladi.

3. Menejer turli sohalardagi mas'ul xodimlaridan jamoa (komanda) tuzadi va motivlash va kommunikasiyalashni himoya qiladi.

4. Menejrlarning eng muhim va bosh faoliyati o'lchash (izme-renie) hisoblanadi.

Bunda u har bir soha va mas'ul xodimning yagona aniq o'l-chamlarini aniqlaydi, ya'ni qilynadigan mehnat va uning natija-larida aniq ko'rsatkichlar bo'lishiga ko'maklashadi. Natijalarni o'r-ganib, tahlil etadi va ular haqida o'z rahbarlariga ma'lumot beradi.

5. Menejment xizmatchilarining professional jihatdan o'sishi va takomidiga ta'sir etadi. Barcha faoliyatlarni yuritish va xodim-larning mehnatdagi hayotini rivojlantirishda menejerlik ishlari katta ahamiyatga egadir.

15.3. Bozor iqtisodiyoti sharoitida jismoniy tarbiya va sport tizimini tashkil qilish hamda boshqarish

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning davlat idoralari va jamoat tashkilotlari avvaldan mavjud bo'lib, ularning tizimlari ham hozirgi sharoitlar asosida faoliyat ko'rsatib bormoqda. Jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning davlat idoralari tizimida bosh vazifani bajaruvchi O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi hisoblanadi. Shuningdek, o'quv yurtlari va boshqa tarbiyaviy muassasalarda ham jismoniy tarbiya va sport ishlari ma'sul vazirliklar, qo'mitalar, kompaniyalar, korporatsiyalar va hokazolar tomonidan amalga oshiriladi. Bu, o'z navbatida, davlat tizimini tashkil etadi. Turli sport jamiyatlari, ularning kuyi tarmoqlari hamda Milliy Olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha uyushmalar (federatsiyalar), assosiatsiyalar va hokazolar esa jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning jamoat tizimpari hisoblanadi.

Bu ikki yo'nalishdagi asosiy tizimlarda menejerlik xususiyatiga ega bo'lgan o'z-o'zini moliyaviy ta'minlash maqsadida xo'jalik yuritish, pullik xizmat va homiylik sohalari faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda olib borilayotgan turli islohotlar, ayniqsa, bozor iqtisodiyoti munosabatlarining yangi bosqichlar sari qadam qo'yishida jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning yangi shakl va mazmunlari yuzaga kelmoqda. Yangi jamoalar (komanda), federatsiyalar, assosiatsiyalar, mustakil faoliyat ko'rsatuvchi sport klublari, sog'lomlashtirish markazlari va hokazolar menejerlik faoliyatiga kirib borish imkoniyatlariga ega bo'lmoqda.

15.4. Menejerlik, undan jismoniy tarbiya va sport tizimida foydalanish: menejment funksiyasi tahlili, sport tashkilotlari faoliyatining afzalliklarini baholash

Menejment sohasida eng muhim bo'lgan ikki maxsus vazifa ustun turadi, ya'ni:

1. Katta mahsulot beruvchi va uni ta'minlovchi tizimni yaratish, ya'ni sarf bo'lgan kuch va moddiy harajatlarni oshirib bajarish birlik tizimini vujudga keltirish.

Menejer har bir qarori va faoliyatpda tez hamda kelajakda bo'ladigan ishlarni har tomonlama hal qilishga safarbar etishi lozim. Shu sababdan menejer o'z faoliyatlarini ilmiy jihatdan doimiy ravishda tahlil qilib borishi taqozo etiladi. Bu jihatlar sport jamoalari, sport klublari, sport inshootlari, sog'lomlashtirish markazlari va shunga o'xshash sohalardagi murabbiylar, rahbarlarning faoliyatiga ma'lum darajada monand (mos) kelishi mumkin. Shu sababdan mamlakatimizda savdo, tijorat, ishlab chiqariladigan mahsulotlarni chetga chiqaruvchi muassasalar, ishlab chiqarksh jamoalarining ish tajribalarini chuqur o'rganish zaruriyati tug'iladi. Chunki sport tashkilotlarining u yoki bu tarmog'i, sohasidagi faoliyatlarda eng avvalo moddiy-texnika va moliyaviy jihatdan ta'minlashda ayrim muammolar mavjud, Bu muammolarni hal qilish uchun esa jamoalar (komanda), sport klublari o'z faoliyatlari bilan xalqaro sport maydonlariga erkin chiqishlari, jahonda mavjud bo'lgan menejmentlik faoliyatlarini o'rgangan holda ularni o'zlash-tirib olishlari zarur. Ta'kidlash zarurki, xalqaro miqyosda kechayotgan menejmentlik faoliyatlarining ichki tuzilishi, ularning ish tamoyillari bizgacha to'la etib kelmaganligini hisobga olgan xolda, mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning o'ziga xos bo'lgan tamoyillaridan kelib chiqib faoliyat ko'rsatish lozim.

15.5. Sport menejmentida moliyaviy-iqtisodiy va huquqiy asoslar. Sportchilarning iqtisodiy-ijtimoiy himoyalanihi

Jismoniy tarbiya va sport xalq xo'jaligida mustaqil tarmoq sifatida mavjuddir va ma'lum darajada davlat hamda jamoat tashkilotlariga moddiy-ma'naviy mahsulot beradi. Bularni quyidagi faoliyatlarda ko'rish mumkin.

1. Ishlab chikarish korxonalarida mehnat unumdorli-gini oshirish, ishchi va xizmatchilarning salomatligini yaxshilash, kasalliklarning oldini olish.

2. Sport inshootlari, sport markazlarida sog'lomlashtirish gurohlari, pullik musobaqalar (chipta bilan kirish), ijaraga berish va hokazolar orqali moddiy-texnik ta'minotlar.

Xalqaro sport musobaqalari, Olimpiya o'yinlari va boshqa yirik tadbirlarni o'tkazish bilan ommaviy axborot vositalari, teleraudio tarmoqlari orqali moddiy mablag'larning kirimi.

4. Yetakchi va iqtidorli sportchilar, murabbiylar, ilmiy xodimlarning xorijiy mamlakatlar bilan shartnomalar (kontrakt) tuzish yo'li bilan keladigan daromadlar va hokazolar.

Bundan ma'lumki, xalqaro sport tashkilotlari va menejerlarning ba'zi bir amaliy tajribalari mamlaka timizga kirib kelmoqda va ular ma'lum darajada o'z foydalari bilan e'tiborga olinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, Milliy Olimpiya qo'mitasi va boshqa mutasaddi tashkilotlar, idoralarning rasmiy qarorlari hamda Nizomlari asosida sportdagi menejmentlik faoliyatlariga rasmiy huquqlar berilgan, ya'ni jamoalar (komanda), rahbarlar va sportchilarning xorijiy mamlakatlarga chiqishi, ular bilan shartnomalar tuzishi va boshqa faoliyatlar qonunlashtirilgan.

O'zbekistonda yetuk sportchilar, ularning murabbiylarini, ayniqsa, jahon va Olimpiya o'yinlari g'oliblarini taqdirlash, ularni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan himoya qilish yaxshi yo'lga qo'yilgan. Masalan, XXVII Olimpiya o'yinlari, o'zbek kurashi bo'yicha

xalqaro turnirlar, jahon chempionatlari sovrindorlari yengil avtomashinalar, AQSH dollarlari bilan taqdirlanadi.

Xulosa qilganda, mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi menejmentlik faoliyatlari asta-sekin shakllanmoqda. Ular buyuk kelajak hayotimizda muhim ahamiyat kasb etishi shubhasiz.

XVI. SPORT TASHKILOTLARIDA MARKETING ISHLARINI TASHKIL QILISH

16.1. Marketing tizimi, uning asosiy tushunchalari

Sportdagi marketing faoliyati Rossiya va Yevropadagi mustaqillikka erishgan sobiq Ittifoq respublikalarining jismoniy tarbiya institutlarida mustaqil o'quv jarayoni hisoblanadi. Moskvadagi Markaziy jismoniy tarbiya instituti o'quv rejasida «Jismoniy tarbiya va sport iqtisodiyoti hamda boshqarish» alohida fan sifatida sportdagi menejment va marketingni o'z ichiga oladi. Bu sohada mutaxassis olim M.E.Kutepovning «Marketing v zarubejnom sporte» (1993) nomli o'quv qo'llanmasi muhim ahamiyatga egadir. Buni ta'kidlashdan maqsad shuki, Uzbekistonda sport faoliyatiga marketing chuqur singib etganicha yo'q va shu sababdan maxsus o'quv va uslubiy qo'llanmalar ham (sport sohasida) tayyorlangan emas. Ana shularni e'tiborga olgan hrida M.E.Kutepovning o'quv qo'llanmasini asos qilib olishga to'g'ri keladi.

Marketing faoliyati ikki qismga, ya'ni klassik va hozirgi davrga ajratiladi.

Klassik davr, xorijda yana uni cheklangan (ogronichenniy) deb ham yuritiladi. Bunda quyidagicha ifoda mazmun topgan:

- Marketing mollar (tovar) va xizmatlarni ishlab chiqaruvchidan talabgorga (xaridor) yetkazishni boshqaruvchi tadbirkorlik faoliyati.

- Marketing ijtimoiy jarayon sifatida talablarni qondirishda tovar va xizmat faoliyatlarini prognozlash, ularni kengaytirish, o'tkazish (sotish) masalalarini hal qiladi.

Marketing faoliyatini xorijdagi mutaxassislar quyidagi tizimlarga ajratadi:

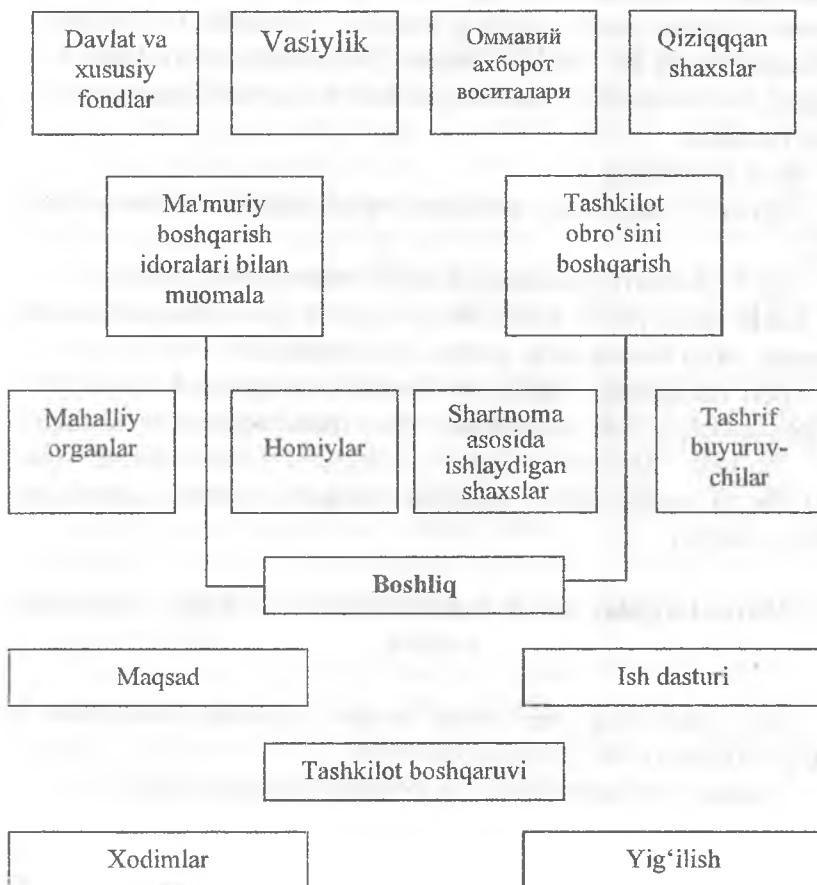
- Marketing - almashtirish yo'li bilan ehtiyoj va talablarni qondiruvchi inson faoliyatining bir turi (F.Kotler);

- Marketing - bu tijorat (biznes) sohasidagi jarayon yoki harakatning yo'nalishidir (G. Dj. Bolt);

- Marketing - bu talabgorlarga (xaridor) tovarlarni taklif etuvchi san'atdir, ya'ni bahoni to'g'ri qo'yish, ularni o'tkazish yo'llari va reklamalarni tanlab olish xizmatidir;

- Marketing - mollar va xizmat faoliyatini ayrim shaxs yoki tashkilotlarga almashtirish yo'li bilan fikrlar, rejalash, g'oyalarni oldinga siljitish va ularni amalga oshiruvchi jarayondir. Amerika marketing assosiatsiyasi.

Bozor iqtisodiyotida jismoniy tarbiya va sport sohasida marketingning asosiy xususiyati uch yo'nalishning birlashuvidan iborat. Ingliz iqtisodchisi Bradfordning sxemasiga ko'ra quyidagicha:

Marketing faoliyati shu tarzda har xil ifodalansa-da, uning mazmuni, maqsadi va vazifalari asosan ishlab chiqariladigan tovarlarni turli yo'llar, ya'ni reklama, afisha, ko'rgazma yo'llari bilan xaridorlarga ta'dim etish va ularga o'tkazishdan (sotish) iboratdir, deyish mumkin.

SPORT SOHASIDA MARKETING TUSHUNCHASI

«Mavjud bo'lgan adabiyotlarni tahlil qilish natijasida aytish mumkinki, - deydi M.E.Kutepov, - sport sohasida ilmiy jihatdan asoslangan maxsus tizim yo'q, amalda faoliyat ko'rsatayotgan mutaxassis xodimlar marketingning umumiy yo'nalishi va usullaridan foydalanayotgan ko'rinadi». Bunga O'zbekiston sharoitidan kelib chiqqan holda qaralsa, marketingni hali to'la shakllanmaganligini bilish mumkin.

Sport marketing, bu:

- iqtisodiy marketing usullarini sport tashkilotlarida qo'llanilishi;

- sport klublarini firmadagidek (bir sohada) boshqarish.

Lekin shuni yodda tutish lozimki, sport tijorat maqsadiga qaratilmaydi, balki havaskorlik, g'oyaviylik demakdir.

Sport marketinga, uning rivojlanish konsepsiyasi uchun klublar, komandalar, yoki sportchilar, sport musobaqalari va boshqalar asos bo'ladi. Bozorda faqat reklamalar yoki biron sport buyumlarini sotish uchun qilingan harakatlar sport marketingini bildiradi olmaydi.

16.2. Marketingning asosiy tamoyillari va vazifalari. Marketing turlari

Sport marketingi faoliyatida asosan quyidagi tamoyillar va vazifalar (funksiyalar) amalga oshiriladi:

1. Amaliy natijalarning so'ngga yutug'iga qaratilishi;

2. Uzoq muddat davomida natijalarga erishishga qaratish;
3. Bozor muvozanatlari talablariga strategik va taktik jihatdan moslashishda o'zaro hamkorlik va aloqadorlikni oshirish.

Marketingning an'anaviy funksiyalari (vazifalari):

1. Atrof-muhit va bozor tadqiqotining tahlili.
2. Talabgorlarni (xaridorlar) tahlil qilish.
- Mahsulotlarni rejalashtirish.
4. Bor mahsulotlarni tahlillash.
5. Harakatlarni (mollarni o'tkazish-sotish) yuritishni rejalash.
6. Narx-navoni (baxr) rejalashtirish.
7. Ijtimoiy mas'uliyat, uni boshqarishni ta'minlash va hokazolar.

Qayd etilgan maqsadlar va vazifalarni O'zbekistonda amalga oshirilayotgan bozor iqtisodiyoti munosabatlari. Tijorat va tadbirkordlik sohasidagi faoliyatiga qiyoslash, ularni muhit-sharoitga qarab tahlil qilish hamda qo'llash yo'llarini o'rganish zarur bo'ladi. Shular asosida futbol, kurash, tennis, sharqona yakka qarashlar hamla boshqa sport turlari bo'yicha sport yutublari, komandalarda marketing faoliyatlarini makkllantirish zarur bo'ladi. Bunda albatta, teleradio, matbuot va sport inshootla-rida reklama usullaridan keng foydalanishga to'g'ri keladi.

Chet mamlakatlarda faoliyat ko'rsatayotgan sport marketingida sport mollari (buyumlar) - tovarlar, xizmat qilish, tashkilotlar, shaxslar, hududlar (territoriya) va g'oyalar kabi turlarga bo'linadi. Ma'lumki, ularning negizida ishlab chiqarilgan sport jihozlari, buyumlari, asbob-uskunalar hamda ularni bozor talablari asosida o'tkazish (sotish) tushunchalari yotadi. Shuningdek, ishlab chiqarish, o'tkazish va ular bilan bog'liq bo'lgan xizmatlar ham e'tiborda bo'ladi.

Sport marketinga faoliyatini yuritishda aloqador-xaridor tashkilotlar, jamiyatlar, shaxslar bilan ishlash, ayniqsa, sport mollariga ehtiyoj sezgan hududlar bilan ishlash avvaldan qo'yilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda qo'l keladi.

Shuni ham e'tirof etish kerakki, sport mollarini ishlab chiqarish industriyasi eng muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumotlarga qaraganda, 1989 yilda Yaponiyada ishlab chiqarilgan tovarlar bozorda 1596 mlrd. ien bilan baholangan. Ularning taxmin qilishicha (prognoz), 2000 yilda bu raqam 3970 mlrd. ienni tashkil qilishi lozim edi.

Sportchilarni oziq-ovqat bilan ta'minlash masalalari sport marketingining muhim tarmog'i sifatida mavjuddir. Turli xil yirik sport musobaqalarini tashkil qilishda avvalo qatnashchilar uchun oziq-ovqat, turli-tuman ichimliklar sonini ko'paytirish marketing faoliya-tining asosiy vazifasi hisoblanadi. Shu o'rinda Germaniya misolida ba'zi bir dalillarni keltirish maqsadga muvofiqadir. Mamlakatda 34 million kishi jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullangani holda, ularning 4,4 millioni bevosita sportchilarni tashkil etadi, qolganlari esa sog'lomlashtirish tadbirlarida bevosita ishtirok etadi. Aniq bozorning sportchilar ozuqasida 4,6 million sportchi ishtirok etadi. Ularning taxminicha, bozor narxi 1990-1995 yilda 20 foizni, sportchilar ichimligining hajmi 40 foizni, ya'ni ular 1995 yilda 120 million markani tashkil etgan ekan.

Sportda tijorat va tijorg' bo'lmagan marketing mavjud. Buni quyidagi jadvalda ko'rish mumkin.

Sport sohasida tijorat va tijorat bo'lmagan marketingning asosiy farqlaridagi xususiyatlari

Tijorat yo'li bilan	Tijoratsiz yo'l bilan
- sport buyumlari, xizmat, shaxslar, hududlar va g'oyalar bilan aloqadorlik. - sport buyumlarining hajmi, xizmat, daromadlar. - talabgorlik mablag'i (sport buyumlarini xarid qilish, abonementlar, musobaqalarda chipta va hokazolar).	- davlat va jamoat sport tashkilotlari, hududlar, g'oyalar hamda bepul xizmat qilish orqali. - moliyaviy xarajat belgilanmagan (aholining salomatligini ko'tarish va hokazolar). - dotasiyalar (davlat, homiy-lar va xokazolar).

- aholi ehtiyoji asosida daromadlar olish (buyumlar musobaqasi).	- iqtisodiy jihatdan foydasiz faoliyatlar (yoshlar, nogironlar va hokazolar).
- sport ishqibozlari mavjudligi.	- sport ishqibozlari va homiylar mavjudligi.

16.3. Jismoniy tarbiya va sport harakatiga marketingning kirib kelishi

Mavjud adabiyotlarni tahlil qilish yo'li bilan sport marketing-gining vujudga kelishi va uning taraqqiyoti quyidagicha bayon etiladi. Ya'ni XIX asrning ikkinchi yarimida Yevropada sport turlari bo'yicha xalqaro sport musobakalarining tashkil etilishi, sport federatsiyalarining ta'sis qilinishi, aynisa, I Olimpiya o'yinlarining o'tkazilishi (1896) va boshqa turli faoliyatlar sport buyumlari, asbob-uskunalarini ishlab chiqarish, ularni sotish, ko'rikka qo'yish (ko'rgazma), musobaqa tomoshabinlariga turli-tuman buyumlar, oziq-ovqat, ichimlik va xizmat faoliyatlari yuzaga kelgan. Shu tariqa sport marketingi jahonga tarqalgan. Keyinchalik buni sport marketingi sifatida tan olib, uni takomillashtirish yo'llari kengaytirilgan.

Bunday faoliyatlarni amalga oshirishda mutaxassislarning ba'zi bir fikr-mulohazalarini bilish zarur bo'ladi, ya'ni:

Xalqaro amaliyotda marketing faoliyatini tashkil qilishning ikki asosiy modeli mavjud - amerikacha va fransuzcha.

1. Amerikacha model – notijorat tashkilotlarga ko'p jihatdan shaxsiy, korporativ va davlat moliyaviy mablag'larini yo'naltirishdan iborat. Bu variantda marketing obyekti – homiylar, fond va davlat organlari hisoblanadi.

Amerikalik mutaxassislarning fikricha, «Sport marketingi» atamasi «sportdagi homiylikdir».

2. Fransuzcha model – madaniyat sohasidagi marketing amerikacha modelga qarama-qarshi bo'lib, asosiy e'tibor homiylarni jalb qilishga emas, balki tomoshabinlar talabini qondirishga qaratilgan.

Fransuz sport marketologlari E.Ledo va D.Merlarning tasdiqlashicha, marketing - ishlab chiqaruvchi tashkilotning xaridorga (potrebiteľ) o'z mahsulotlarini yetkazib berishi demakdir.

Aslida sport marketologi V.Froyyor sport marketingiga «Tadbirkorlikdagi uslub, g'oya va falsafa, shuningdek, bir qarorga kelishdir», - deb ta'rif beradi.

Ma'lum bo'ldiki, marketing o'z mazmuni, shakli va faoliyati bilan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, talabgorlik, ehtiyoj va boshqa sohalar bilan birgalikda vujudga kelgan hamda tabiiy ravishda taraqqiy etadigan bozor munosabatlarining muhim bir turidir.

O'zbekiston sharoitida sport buyumlari va jihozlari-ni ishlab chiqarish ma'lum darajada yo'lga qo'yilgan. Ular katta bozor, ayniqsa, xalqaro miqyosga chiqqan emas. Chunki ularni sotuvga chiqarish, reklama qilish, talabgorlarni topish, rejalashtirish kabi faoliyatlarda tajriba ortgirishni davr taqozo etmoqda. Qolaversa, xorijdan tijorat yo'li bilan keltirilayotgan sport buyumlari, jihozlar aholining, ayniqsa, o'quvchi-yoshlar, sportchilarning ularga bo'lgan talab hamda ehtiyojlarini oshirmoqda.

16.4. Sport marketingi, sport reklamasi, rejalashtirish vositalari va ularni tashkil qilish yo'llari

Sport marketingi jismoniy tarbiya va sport harakatining ko'pgina tarmoqlarida maxsus faoliyat sifatida xizmat qiladi. Xalqaro sport taraqqiyotida, ayniqsa, qit'alar, mamlakatlarning yirik musobaqalarida bu ko'proq uchraydi. Ya'ni sport uyushmalari, assosiatsiyalari o'rtasida komandalarni yetuk sportchilar bilan ta'minlash, ularning talab va ehtiyojlarini qondirish, sportchilar bilan shartnomalar (kontrakt) tuzish kabi faoliyatlar jarayonida xilma-xil usullar, muloqotlar, munosabatlar, kelishuvchilik kabi faoliyatlar mavjud bo'ladi. Shu o'rinda quyidagi holatlarni keltirish mumkin.

**Sport assosiatsiya muhitida marketingning majmuiy
xususiyatlari**

Sport assosiatsiyasi faoliyati turlari	O'zaro aloqadorlik turlari	Xaridorlar
Musobaqalashuv sporti	Mashg'ulot, asbob- uskunalar, moliyaviy ta'minot. Natijalar, mashhurlik.	Yuqori malakali sportchilar
Ko'ngilxushlik uchun sport	O'rgatish, jalb etish (pul)	Sportchilar
A'zolik	Mashg'ulotlarni ta'minlash A'zolik badallari	Assosiatsiya a'zolari
Kadrlar ta'minoti	Ish haqi, huquq, tayyorgarlik Murabbiylar xizmati.	Murabbiylar
Erkin holdagi ishlar	Jamoatchilik, mas'uliyat, ijtimoiy huquq. Vaqt xizmatlari	Rahbarlar
Ajratish (dotasiya)	Jamoatchilik, faoliyat, umumahamiyatli faoliyat Moliyalashtirish	Muassasa, tashkilotlar
Sport tomoshalari	Musobaqalar, tomoshlar Kirish chiptalari	Matbuot, tomoshabinlar

Jadvaldagi ko'rsatkichlardan ma'lumki, sport tashkilotlari o'z faoliyatlarini yuritishda marketingga xos xususiyatlarga ega bo'lgan turli xil ish turlari, xizmatlar, daromad qilish yo'llarini afzal ko'radi.

Sport reklamalarining marketing mazmuni ekanligini tasavvur qilish qiyin emas. Ayniqsa, yirik stadionlar, o'yin maydonlari, otchoparlar, velotrekler, ko'cha, hiyobonlardagi sportga doir reklama, afishalar, shuningdek televideniyeining barcha kanallari tarkibida mavjud bo'lgan sport reklamalari sport marketingining qanchalik faoliyat ko'rsatayotganligini namoyish etadi.

Sport inshootlari, televideniyealarda namoyish etilayotgan reklamalarda o'tkazilayotgan musobaqalar, dongdor klublar, komandalar, sportchilar qatori sport buyumlari, jihozlari, sportchilarning iste'mol qiladigan ichimliklari va boshqa turlar ko'proq o'rin oladi,

O'zbekistonning yirik shaharlari, viloyatlarning markazlaridagi sport majmualari, stadionlar, tennis kortlari, suv havzalarida o'tkazilayotgan rasmiy musobaqalar jarayonida turli xil reklamalar tashkil etilmoqda. Televideniye va radio orqali sport sohasidagi yangiliklar, sport jihozlari va boshqalarni targ'ib qilish odat tusiga aylandi. Bunday faoliyatlar sport marketingining yurtimizga qadam qo'yayotganligidan darak beradi.

Ommaviy axborot vositalari orqali jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish bilan birgalikda uning taraqqiyotdagi asosiy bosqichlar, omillar ham yoritib borilmoqda. Bunda sportlotto, stadionlardagi qatnashib kelayotgan tomoshabinlarning soni, homiylarning amaliy jihatdan ko'rsatayotgan moddiy yordamlari ham o'z ifodasini topmoqda.

Sport marketingida faoliyatlarni rejalashtirishning asosan ikki yo'lini ko'rish mumkin, ya'ni: mahsulotlarni ishlab chiqarish rejasi va faoliyatlarni harakatga solish rejasi. Ularning tarkibida o'ta murakkab ish faoliyatlari, xizmatlar va boshqa sohalar mazmun topadi. Bunga oddiy bir misol qilib quyidagini keltirish mumkin.

Sportchilar oyoq kiyimini (keta, butsi, botinka va boshqa) tayyorlashda teri yoki sun'iy terini tanlash, ranglarni belgilash, turli hajmlarda (razmer) bichish-tikish, belgi (etiketka) qo'yish, bog'ich yoki oyoqqa mahkamlovchi moslamalarni joylashtirish, maxsus joylarda ularni saqlash, jo'natishga tayyorlash (upakovka), markalar qo'yish, narxlarni belgilash va hokazolar. Boshqa sport asbob-uskunalari, buyumlari, jihozlarini ham shu tarzda tayyorlashni hayolan tasavvur qilishning o'zi marketing haqidagi tushunchalarni to'ldiradi.

Bunday holatlarni avvaldan belgilab olish (rejalash) ishning aniq maqsad yo'lida borishi va yaxshi samaralarga erishishini ta'minlaydi.

Ishlab chiqilgan (olingan) mahsulotlarni xaridorlarga (talabgorlar) yetkazish uchun juda ko'p faoliyatlarni amalga oshirish. Ya'ni harakat qilish lozim bo'ladi. Bu jihatlarni ham avvaldan maqsad yo'lida rejalashtirish talab etiladi. Bunda eng muhim bo'lgan omillar va shakllar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- murojaat qilish;
- xabar qilish;
- ishontirish;
- mahsulotlar haqida ma'lumotlar;
- xizmat turlari;
- asosiy g'oyalar va hokazolar.

Mahsulotlarni o'tkazish (sotish) uchun ehtiyojlarni kuchaytirish (rag'batlantirish – stimulyatsiya) hamda tashkilotlar, kompaniyalar ramzini yaxshilash maqsadlari qo'yiladi.

Sport marketingidagi asosiy maqsad, vazifalar va g'oyalarni amalga oshirish uchun rejalashtirilgan tadbirlar asosida quyidagi faoliyatlarni o'tkazish lozim bo'ladi:

1. Faoliyatlarni harakatlantiruvchi targ'ibotlar (matbuot, teleraudio, sport inshootlari, ko'rgazma reklama, uchrashuv, xatlar yuborish va hokazolar).

2. Doimiy nashr etiladigan vositalarda (jurnal, seriyali qo'llanmalar, xabarlar va hokazolar) nashr qilish.

3. Matbuot-anjumanlar, prezentasiyalar.

4. Maxsus nashrlar.

Shuni ham ta'kilash lozimki, mahsulotlarni o'tkazish (sotish) faoliyati shaxsiy sotish yo'li bilan ham amalga oshiriladi. Bunda sotuvchi va boshqa xizmatchilarning qiyofalari, kiyinishlari, zebziynatlari (taranish, upa-elik va hokazolar), o'zini tutishi (ochiq chehra), qo'llar bilan ko'rsatish kabi harakatlar muhim ahamiyatga ega.

Marketing faoliyatida turli-tuman qiyinchiliklar, sun'iy to'sikdar uchrashi mumkin. Ayniqsa, «qiyin» xaridorlar (nozik, hiylakor, o'g'rilik qiluvchi va hokazolar) bilan muomala qilish san'ati ancha ustun turishi lozim.

Marketing faoliyatida mahsulotlarni baholash bir muncha ustuvor mas'uliyat hamda tadbirlardan biridir, Mahsulotlarga narx qo'yishning umumiy strategiyasi mavjud bo'lib, ular juda ko'p omillardan iboratdir. Bunda quyidagi jihatlarni ko'rish mumkin:

- Narx-navo va talabgorlik aloqasi. Bu, asosan, ehtiyoj va uning o'zgarib turuvchi qonuniyatlarini belgilovchi iqtisodiy holatlardir. Talabgorlik (ehtiyoj) qonuni narx o'rnatadi (belgilaydi), xaridorlar esa ularni eng arzon narxda oladi.

Narx iqtisodiy vosita sifatida tez-tez o'zgarib turadi. Ishlab chiqaruvchilar (sotuvchilar) ham, is'temolchilar (xaridorlar) ham narxni mo'ljalga olib ish ko'radilar.

Narxlarning shakllanishi bosqichma-bosqich, g'oyat murakkab kechadi. Uning o'z qonun-qoidalari mavjud. Asosiy omillarga tovarning qiymati, tovarga talab va taklif, tovarning nafligi va nihoyat, raqobatni kiritish mumkin.

Narxni yuzaga keltiruvchi eng muhim omil talab va taklifning nisbati hisoblanadi. Agar talab taklifdan ustun kelsa, narx oshgan, hisoblanadi, agar taklif talabdan ko'p bo'lsa, aksincha, narx pasayadi. Talab narxni oshirgan chog'da unga javoban taklif

ko'payadi, chunki yuqori narx sharoitida foydani ko'proq olish mumkin.

Bu holatlar narxlarning bir zaylda turishi va mahsulot xaridorlarining ko'payishi bilan bog'lanib ketadi. Natijada, marketing faoliyati to'g'ri ekanligi ayon bo'ladi.

Sport marketingi faoliyatida izlanish, tadqiqot ishlari muhim rol o'ynaydi, Ya'ni mahsulot turlarini tanlash, talabgorlarni topish, narx-navolarni me'yorida saqlash ko'yilgan maqsadlarni amalga oshirishning asosiy omilidir. Bu ish usullari aholining, ayniqsa, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining faoliyatini muvofiklashtirish, ularning talab va ehtiyojlarini qondirishda asosiy tadbirdir. Shu jihatdan olganda, O'zbekiston sharoitida mavjud bo'lgan sport buyumlari va jihozlarini ishlab chiqaruvchi korxonalar, eng avvalo, aholining ehtiyojini e'tiborga olishlari zarur. Iste'mol uchun zarur bo'lgan mahsulotlarning sifatini yaxshilash, ularni xorijdan keltirayotgan sport mahsulotlari darajasidan oshirish yo'llarini izlash va maqsadga erishish kerak. Shunda mahalliy marketing faoliyati sport jamolari orasida ham keng yoyilishiga erishgan bo'lamiz.

16.5. Xalqaro olimpiya qo'mitasi va milliy olimpiya qo'mitalari, xalqaro sport tashkilotlarining faoliyatida marketing xususiyatlari

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Olimpiya o'yinlarini o'tkazish jarayonlarida, xalqaro sport harakati bilan bog'liq bo'lgan barcha jarayonlarda faol ishtirok etadi. Bu o'rinda jahon chempionatlari, turnirlar, rasmiy uchrashuvlar musobaqalarda olimpiya g'oyalarini olg'a surish maqsadida turli reklamalarni qo'llaydi.

Ayniqsa, Olimpiya o'yinlari o'tkaziladigan vaqtda tashkilotchi davlatning tijorat, marketing faoliyatlariga, ya'ni Olimpiya belgilari, nishonlari va boshqa mahsulotlarni tomoshabinlar, vakillar va musobaqa qatnashchilariga sotishga yo'l ochib beradi.

O'z o'rnida bu faoliyatlar olimpiya g'oyalari targ'ib qilib, olimpiya marketingini amalga oshiradi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi rahbariyati va Milliy Olimpiya qo'mitasi vakillari turli sport marketingi faoliyatlarini ishga solish, ulardan ma'lum darajada foyda olish imkoniyatlariga ega. Bu, asosan, Olimpiya Xartiyasi va Milliy olimpiya qo'mitasi Nizomi asosida amalga oshiriladi. O'z navbatida, Xalqaro tadbirkorlik tashkilotlari qoidalariga ham rioya qilinadi. Xalqaro sport uyushmalari (federatsiya), assosiatsiyalari va boshqa sport tashkilotlari sportchilarni musobaqalarga tayyorlash, ularni sport buyumlari va jihozlari bilan ta'minlash, sportchilarning maoshi va ov-qatlanishi bilan bog'liq ko'pgina faoliyatlarni umumqoida darajasida sport marketingi va tijorat tashkilotlari faoliyatlari bilan aloqadorlik, shartnomalar (kontrakt), o'zaro kelishuvchanlik, mahsulotlarni (tovar) achmashtirish va boshqa ishlar orqali yo'lga soladi. Ular ham xalqaro huquqlar, savdo, tijorat, marketing qonunlari doirasida ish olib borish imkoniyatlari hamda huquqlariga ega.

Xorijiy mamlakatlarning Milliy Olimpiya qo'mitalari (MOQ) o'z faoliyatlarida marketing ishlaridan keng foydalanish imkoniyatlariga ega. Ular o'zlariga berilgan huquq doirasida sport jamoalarini (komanda) tarkib toptirish, ularni moddiy-texnik, xo'jalik manbalari bilan ta'minlash, g'oliblarni rag'batlantirish, sport inshootlarini kengaytirish, zamonaviy sport asbob-uskunalarini xarid qilish va ular bilan bog'liq bo'lgan barcha faoliyatlarni amalga oshirishda marketing ish usullaridan ham keng foydalanadilar.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasini moddiy-texnik jihatdan ta'minlash mamlakatimizda davlat, jamoat tashkilotlari hamda sport jamiyatlari, homiy tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi.

O'zbekistondagi iqtisodiy, ijtimoiy islohotlarning bosqichlarida Milliy Olimpiya qo'mitasiga xo'jalik yuritish, o'zini-o'zi moliyalashtirish, ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil qilish kabi huquqlar berilgan.

Yaqin kelajakda Milliy Olimpiya qo'mitasining tijorat, marketing va boshqa sohalardagi faoliyatlari keng tarkib topishi hamda jahondagi marketing faoliyatlarini amalga oshirishda yangi yo'nalishlar vujudga keladi. Chunki O'zbekiston Prezidenti va hukumati tomonidan Respublikada Olimpiya harakatini rivojlantirish, yoshlarning sport mahoratini oshirish, ularning xalqaro sport musobaqalari va Olimpiya o'yinlarida munosib ravishda qatnashishlarini ta'minlashga alohida e'tibor berilmoqda. Bu, o'z navbatida, Milliy Olimpiya qo'mitasining sport va olimpiya marketingini tarkib toptirishda katta imkoniyatlarga ega ekanligidan dalolatdir.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda shakllanib kelayotgan marketing faoliyati sport sohasiga ham ta'sir etmoqda. Savdo, tijorat, ishlab chikarish korxonalari, davlat kompaniyalari, korporasiyalari va boshqa rasmiy tashkilotlar respublikada sportning rivojlanishi, aholining salomatligini muhofaza qilish, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish yo'lida marketing yo'llaridan maqsadli va unumli foydalanmoqdalar. Bu jarayonlar sport marketingi va ular bilan bog'liq faoliyatlarni tarkib topirish hamda rivojlantirishda xizmat qilishi tabiiydir.

XVII. SPORT TASHKILOTLARIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATLARI

17.1. Tadbirkorlik haqida tushunchalar

Menejment va marketing haqidagi boblarda tadbirkorlik xususida ham soʻz yuritiddi. Yaʼni tadbirkorlikni ikkala sohaning ham oʻzaro aloqadorlik faoliyatidan kelib chiqqan maxsus soha deyish mumkin. Boshqacha maʼno va shaklda bayon qilinganda, tadbirkorlik har bir sohada ishning hal etilishini koʻra bilish, ularni tashkil qilish, boshqarish hamda barchasini amalga oshiruvchi faoliyatdir.

Oʻzbekiston mustaqilligi sharoitida tadbirkorlik, asosan, sanoat, qishloq xoʻjaligi, yengil sanoat, savdo, tijorat va boshqa sohalarda koʻproq qoʻllanilib, ommaga namoyon boʻlmoqda. Tadbirkorlik yurtimizda yangi kasb yoki faoliyat emas. Mamlakatda ishlab chiqarilgan maxsulotlarni dunyo bozoriga chiqarish, savdo qilish, buyuk ipak yoʻlining markazi sifatida xorijiy mamlakatlarning tadbirkorlari, tijoratchilari, elchilari bilan yurtimiz kishilari yaqin aloqadorlikda ish tutishgan. Bu bilan mahalliy aholining kiyim-kechak, bezaklar, taqinchoqlar, zeb-ziynatlar, qimmatbaho matolar (ipak, shoyi, baxmal, tabiiy jun va hokazolar), boʻyoqlar, chinni idishlar va boshqalarga boʻlgan ehtiyojini qondirganlar. Shular asosida yurtimiz aholisi orasida ishbilarmon, zukko bilimdonlar, tadbirkorlar yetishib chiqishiga asos solingan boʻlsa, ajab emas.

Turgʻunlik va mustamlakachilik yillarida savdo ishlari faqat davlat korxonalari, turli muassasalar orqali olib borildi. Bozor nomigagina mavjud boʻlib, erkin savdoga yoʻl qoʻyadi. Chetdan mol olib kelib sotish, xaridorlarning ehtiyojini qondirish toʻgʻrisida gap boʻlishi mumkin emas edi. Shunday boʻlsa-da, baʼzi bir ishbilarmon, tadbirkorlar mol olib kelib sotish ishlarini yopiq-yashirin holda bajarib kelishgan. Bular oʻsha davrlarda olibsotar,

chayqovchi deb atalar va qo'lga tushsa qonun bilan jazolanar edi. Shu o'rinda misol tariqasida eslash mumkinki, sportchilar xorijiy mamlakatlardagi musobaqalardan qaytishda o'ziga yoki aka-ukalariga sport kiyimlari, buyumlari va shunga o'xshash narsalarni xarid qilib olib kelishar ekan, (bojxonada) ularni olib qo'yish va hatto ularni ayblash hollari odatiy raem bo'lgan. Mustaqillikning sharofati tufayli maxsus qonunlar ishlab chiqildi va ular asosida tadbirkorlik, savdo, tijorat, innovatsiya o'z mablag'ini jamg'armaga qo'yish faoliyatlariga keng yo'l ochib berildi. Ularning eng ilg'orlari, davlat va xalq manfaatlarini yo'lida yaxshi xizmat qilayotganlarni rag'batlantirish ham amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi "Tadbirkorlik to'g'risidagi" Qonunida: «Tadbirkorlik – mulkchilik subyektlarining foyda olish maqsadida tavakkal qilib va mulkiy javobgarligi asosida, amaldagi qonunlar doirasida tashabbus bilan iqtisodiy faoliyat ko'rsatishidir» deb ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasining «Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi» Qonunida: «Davlat iste'molchilarning tovar (ish, xizmat) sotib olish va undan foydalanish chog'idagi huquqlari hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilishni kafolatlaydi» - deb ta'kidlanishi respublikamiz tadbirkorlaridan sifat va kafolatga e'tibor qaratishlari zarurligini ko'rsatadi.

17.2. Jismoniy tarbiya va sportda tadbirkorlikning asoslari va ahamiyati

Tadbir so'zi biron-bir maxsus yoki o'ta zarur ishni amalga oshirish faoliyatini anglatadi. Bunday muhim faoliyatni amalga oshirishning yo'l-yo'riq hamda usullarini yaxshi biluvchi, amadda bevosita faoliyat ko'rsatuvchi shaxsni, uning atrofida qilarni tadbirkorlar deyiladi. O'tgan bo'limda tadbirkorlik faoliyatini yangi bir soha hisoblansa-da, uning qadimdan mamlakatimizda muvaffaqiyatli qo'llanib kelinganligi, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy

jarayonning taraqqiyoti tufayli tadbirkorlikning ham mazmunan va shaklan kengayib-boyib davom etayotganligi qayd etilgan edi.

Tadbirkorlikning ijtimoiy hayot, davlat hamda xalq farovonligi taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega ekanligini hisobga olgan holda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan «Iqtisodiy isdohotlarni yanada chuqurlashtirish, xususiy mulk manfaatlarini himoya qilish va tadbirkorlikni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi farmon (1994-yil) qabul qilindi.

Bu farmondan keyin tadbirkorlik faoliyatlari bilan bog'liq qonunlar, qarorlar qabul qilindi. Tadbirkorlik haqida gap ketganda, turli xil maxsulotlarni ishlab chiqarish va ularni aholining talablari hamda ehti-yojlari asosida rivojlantirish ko'z oldimizga kelishi tabiiydir. Bunday jarayonlar kichik, o'rta va katta tijorat, savdo-sotiq shakllarida ko'proq namoyon bo'lmoqda.

Mamlakatda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi, ayniqsa, yurtimiz hududlarida kurash, tennis, boks, sharqona yakkakurashlar va boshqa sport turlari bo'yicha o'tkazilayotgan turnirlar, chempionatlar, kubok birinchiligi va boshqa tadbirlarning tashkiliy asoslarida tadbirkorlik katta rol o'ynamoqda.

Jismoniy tarbiya va sport harakatida tadbirkorlik asosan ikki yo'nalishda faoliyat ko'rsatishini e'tirof etish ma'quldir, ya'ni:

1. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari, jamiyatlar va ular bilan bevosita aloqador sport uyushmalari-ning eng yuqori tabaqasidan tortib to quyi tarmog'igacha (sport klub, jismoniy tarbiya jamoasi, komandalar va hokazolar) rahbarlik, turli sport musobaqatarini tashkil qilish va ular bilan aloqador faoliyatlar tadbirkorlikning asosini tashkil etadi.

2. Sport inshootlarini kengaytirish, ta'mirlash, turli sport buyumlari, jihozlarini ishlab chiqarish yoki xorijdan olib kelib iste'molga chikarish, sport komandalarini moddiy va moliyavii ta'minlash hamda shunga o'xshash boshqa juda ko'p tadbirlardagi faoliyatlar ham tadbirkorlikning asosidir.

Bu yoʻnalishlar sport menejmenti va marketinga faoliyatlarini mazmun hamda baʼzi bir shakllariga oʻxshab ketadi. Shu sababdan ham xorijdagi menejment va marketing sohasidagi mutaxassislar, olimlar tadbirkorlikni tan oladilar.

Tadbirkorlikning mazmun va shakllari hamda ularni amalga oshirish faoliyatlari mamlakatimizda menejment va marketingning yangicha yoʻnalishini belgilab berdi. Shu sababdan ham tadbirkorlik negizidagi homiylik, xoʻjalik yuritish, tijorat ishlari sport klublarida rivojlanib bormoqda. Bunda sportchilarning mashgʻulotlarini (trenirovka) tashkil qilish, ularni zarur buyumlar, sport kiyimlari, oziq-ovqat mahsulotlari va boshqalar bilan taʼminlash nazarda tutiladi. Sport klublarning rahbarlari, komandalarning murabbiylari, sport uyushmalari, assosiatsiyalarning masʼul xodimlari, turli homiy tashkilotlar, idoralar hamda shaxslar bilan uzviy bogʻliq hamda muloqotlar asosida tadbirkorlik faoliyatlarida maqsad yoʻlida foydalanmoqdalar.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida tadbirkorlikni yuritish va udan samarali foydalanish jarayonida har ikki tomon, yaʼni isteʼmolchilar (sport jamoalari, ularning masʼul xodimlari) va taʼminlovchilar (ishlab chiqarish, muassasa, tijorat rahbarlari va hokazolar) oʻzaro kelishuv hamda maqsadli faoliyatlarini amalga oshirishda quyidagilarga jiddiy eʼtibor berishlari lozim:

- tadbirkorlik haqidagi qonun, qarorlar va nizomlarga qatʼiy ravishda rioya qilish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi isteʼmolchilar va ularni taʼminlash faoliyatlari bilan aloqador boʻlgan jarayonlarni puxta oʻrganish;

- oʻzaro kelishuvchilik hamda rasmiy ravishda tuzilgan shartnomacharni (kontrakt) oʻz vaqtida bajarish;

- insoniylik, axloq normalari hamda maʼnaviy-maʼrifiy qoidalarga itoat etish;

- oʻzaro hurmat, munosabat va raxbarliknint madaniy meʼyorlarini saqlash va hokazolar.

Yuqorida qayd etilgan yo'nalishlardagi tadbirkorlik asoslari hamda barcha faoliyatlarning amalda bajarilishini ta'minlovchilar mamlakatning buyuk kelajagi uchun xizmat qilishlari lozim. Bu jihatlar jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish, xalq milliy o'yinlarini rivojlantirish, ayniqsa, sport terma jamoalarini shakllantirish, ular bilan olib boriladigan mashg'ulotlar, ijtimoiy-madaniy, tibbiy xizmatlarga bevosita yordam berilishi bilan muhim ahamiyatga egadir.

17.3. Tadbirkorlik va innovatsiya. Ularning manbalari va sport faoliyatiga ta'siri

Tadbirkorlik tushunchalari bevosita innovatsiya (ishni yangicha yuritish - novo vedenie) bilan chambarchas bog'liqdir. Innovatsiya texnika va texnologiya avlodini yangilashda eskisining o'rniga yangisini o'rnatish, u iqtisodiy jihatdan ta'minlashga mablag'lar kiritish jarayonidir. Yoki boshqacha qilib aytganda, tadbirkorlik faoliyatlarini yanada takomillashtirishga qaratilgan iqtisodiy manbalarni boyitish demakdir. Bu bevosita bozor iqtisodiyoti munosabatlari bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy tushuncha hamda maxsus faoliyatdir.

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda innovatsion faoliyat quyidagi funksiyalardan iborat:

- 1) xususiy biznes kapital mablag'larini boshqarish;
- 2) tanlov asosida korxona yoki tarmoqqa yo'naltirilgan kapital mablag'larni stimullash (soliq, amartizasiya orqali);
- 3) innovatsion jarayonlarga ma'muriy aralashuv.

XX asrning 90-yillarida bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda soliq stavkalari foydadan olinadigan soliq bo'yicha 32-35% ga (ilgarigi 40-50% qaraganda), jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar 15-50% ga (ilgarigi 80% ga stavkalarga nisbatan) tushirildi.

AQSHda soliqlar va turli soliq yig'implari byudjet daromadi-ning 84-86%ni, Buyuk Britaniyada 80%ni Shvetsiyada 90%ni tashkil etadi. Bu dalillar iqtisodiy taraqqiy etgan davlatlarda soliqlar roli dolzarb ekanligini ko'rsatadi.

Jahon tajribasida asosiy soliq imtiyozlari quyidagilar:

- soliq kreditlari - yangi uskunalarning qisman bahosi foydaga qo'yilgan soliqdan ayirib tashlanadi;

- soliq skidkalari - amortizasiya hisobiga foydaga quyiladigan soliqlarni kamaytirish;

- soliq subsidiyalari - uskunalarning bahosini hisobdan chiqarishda soliq to'lovlaridan ayirib tashlash.

O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport sohasi bo'yicha ham soliq imtiyozari belgilangan. Daromad solig'i quyidagi miqdorda kamaytiriladi:

- jismoniy tarbiya va sportga yo'naltirilgan mablag'lar soliq-ning 1% dan oshmagan miqdorda;

- futbolning rivojlanishiga va futbol klublarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlanishi uchun to'langan mablag'lar daromad solig'ining 5% dan oshmagan miqdori.

Ushbu jihatlar sport jamiyatlarining klublari, federatsiyalari, sport inshootlari, sog'lomlashtirish markazlari faoliyatlarida ishlab chikarish, pullik xizmat (sog'lomlashtirish guruxdari, sport musobaqalari, ijaralar va hokazolardan tushgan pul mablag'i) kabi ish turlarida mavjuddir. Ya'ni har bir jamoa uzining xazinasini boyitish yo'lida turli xil harakatlarni amalga oshiradi. Bu uz navbatida, sport klublar, jamoalar, uyushmalar, komandalarning ish faoliyatini ta'minlash, ularga ijtimoiy mehnat, ish haklarini o'z vaqtida to'lab turishda eng zarur va qulay omillardan hisoblandi. Bu faoliyatlar, o'z navbatida, moliya organlari (bank) tartib-qoidalari asosida amalga oshiriladi. Tabiiyki, bundan bank ham manfaatdor (ma'lum foizni olish huquqi).

Bundan tashqari, sport tashkilotlari, jismoniy tarbiya va sport bilan aloqador vazirliklar, kasaba uyushmalari federatsiyalarining

ham jismoniy tarbiya va sportga davlat hamda jamoatchilik yo'llari bilan ajratiladigan mablag'lari (dotasiya) mavjud. Ular ham maxsus davlat hujjatlari, moliya organlarining ko'rsatmalari (instruksiya)/ orqali amalga oshiriladi. Xullas, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishdagi tadbirkorlik faoliyatlarining negizida mablag'larni jamg'arish va ularni zarur ehtiyojlarga ishlatish yo'lidagi innovatsion tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi.

17.4. Innovatsion tashkilot, uning strategik tuzilishi

Marketing va tadbirkorlik faoliyatida innovatsion harakat, uni markazlashtirish ishlari davlat banklari orqali amalga oshiriladi. Mamlakatimizda «Paxtabank», «Sanoat Qurilishbank» va shunga o'xshash banklarning turi va sonlari juda ko'p. Ular orasida jamg'arma banklarning ish faoliyati va maksadlari alohida ajralib turadi, ya'ni yuridik shaxslar, turli tashkilotlar, muassasalarning jamg'armalari shu banklarda saqlanadi va turli operatsiyalarda ishtirok etadi.

Sport sohasidagi innovatsiya faoliyatining eng muhim tarmog'i sport buyumlari, jihozlari, inshootlardagi texnik vositaparni yangilash, ixtiro qilish yo'llarini tadbirkorlik bilan olib borishdir.

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, uning tarmoqlaridagi moliyaviy faoliyatlar davlat yo'li bilan bajariladi. Turli sport jamiyatlari, uyushmalar, assosiatsiyalar, sport klublar o'z jam-g'armalarini innovatsion yo'l bilan amalga oshiradi. Ya'ni shaxslar, yuridik shaxslar, tashkilotlar, muassasalar, ishlab chiqaruvchi sport korxonalari, pulli xizmat ko'rsatuvchi sport inshootlari, sog'lomlashtirish markazlari o'z jamg'armalarini yangi yo'nalishga atab innovatsion tashkilotlarda (muassasa, bank) saqlaydi va ularni maksadga qaratilgan sohalarida ishlatadi.

Ko'rinib turibdiki, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari maxsus soha hisoblanadi va u boshqaruvchilik faoliyatlarida marketing, tadbirkorlik ishlarini yuritadi.

Bu faoliyatlarni amalga oshirish sport tashkilotlari uchun asosiy hisoblanadi. Chunki ishlab mablag' to'plash va uni sarflash jismoniy tarbiya va sport harakatida eng muhim muammodir. Shu jihatdan olganda, tadbirkorlikning innovasiey faoliyatlarini chuqur o'rganish va ularni o'quv yurtlari, sport klublar, komandalar va boshqalarda keng qo'llash davr talabidir.

17.5. Sport tashkilotlarida oliy rahbarlik – jamoa (komanda) va tadbirkorlik, tashkilot, hokimiyat tizimi sifatida uning manbalari

17.5.1. Sport tashkilotlarida oliy rahbarlik – jamoa (komanda) va tadbirkorlik

Respublika va viloyatlardagi sport qo'mitalari, sport jamiyatlari, uyushmalari, klublar va ularning tarmog'idagi tadbirkorlik faoliyatlarining asosi oliy darajadagi komandalarni tarkib toptirishdir. Buning uchun eng avvalo, iqtidorli sportchilarni tanlash, sinovdan o'tkazish va ularni talab darajasida tayyorlab etkazish zarur.

Ma'lumki, musobaqalarning kalendar rejalari asosan xalqaro sport musobaqalari hamda Olimpiya o'yinlari dasturi vositasidagi turlar bo'yicha tuziladi. Har bir sport turi bo'yicha jamoa (komanda) eng yuqori darajadagi g'amxo'rlik, rahbarlik va boshqaruvchilikni taqozo etadi. Buning uchun esa g'oyaviy-siyosiy va ma'naviy jihatdan sportchilarni me'yoriga yetkazish, moddiy jihatdan ta'minlash zarur. Bularni amadda bajarish uchun sportchilarni tadbirkorlikka o'rgatish katta tajribalarni talab etadi.

Sport jamolari murabbiylari boshqa sport turlari jamoalari, ularning yetakchi mutaxassislari bilan hamkorlik qilish, ayniqsa, xorijiy mamtakatlarning sport jamoalari bilan hamkorlik qilish sport marketingini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Bunday faoliyatlarda sport kiyimlari, asbob-uskunolari, ilg'or tajribalarni

ommalashtirish, ularni tayyorlash yoki xarid qilish, tijorat ishlarini qo'llash ma'quldir. Shu bilan birgalikda, mamlakatimizda ishlab chiqilayotgan sport kiyimlari, buyumlari, asbob-uskunalarini targ'ib qilish ham asosiy vazifalardandir.

Sport jamoalarining sport inshootlarini imkoniyat darajasida ijaraga berish, pullik xizmatlar ko'rsatish kabi faoliyatlarni yangi talab darajasiga chiqarishlari maqsadga muvofiqdir.

17.5.2. Tashkilot (jamiyat) – hokimiyat tizimi sifatida, uning manbalari

Jismoniy tarbiya va sport bilan bevosita shug'ullanuvchilar, sport jamoalari sport inshootlari, sport tadbirlarini o'tkazish va boshqa faoliyatlarni o'z zimmasiga olishlari ularning hokimiyat-chiligini bildiradi. Boshqacha qilib aytganda, barcha tabaqa, soha va tarmoqlardagi jismoniy tarbiya va sport harakatiga rahbarlik qilish hokimiyatchilik demakdir. Ularning asosiy ish vazifalari to'g'risida yuqorida bayon qilindi. Bu o'rinda sport tashkilotlari va sport jamiyatlarining o'z tarmoqdaridagi jamoalar, sport klublari, sport turlari bo'yicha jamoalarga rahbarlik (hokimiyat) qilishdagi tadbirkorlikning ba'zi xususiyatlari to'g'risida so'z yuritiladi.

Jismoniy tarbiya va sport harakatining asosiy hokimiyati ularning rasmiy sport jamiyatlari tizimi hisoblanadi. Ular bevosita mutasaddi davlat idoralari bilan uzviy bog'liq holda, o'zlari mustaqil tarzda (hokimiyat) faoliyat ko'rsatadi, Bu jihatlar quyidagi manbalarni tashkil etadi:

- sport jamiyatining Nizomi, ustavi;
- sport musobaqalarining kalendar rejasi va nizomlari;
- sport musobaqalari qoidalari;
- sport klassifikatsiyasi;
- sport sohasidagi mutaxassislar (murabbiylar);
- sport inshootlari;
- innovatsion faoliyatlar, banklardagi moliyaviy holatlar;

- boshqarishning ilmiy-uslubiy asoslari qo'llanmalar, yo'l-yo'riqlar (instruksiya).

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport sohasida tadbirkorlik faoliyatlari endi shakllanib kelayotgan eng muhim jarayondir. Uning mazmuni, vazifasi va shakllari aholining jismoniy jihatdan sog'lom bo'lishi, o'quvchi-yoshlarning buyuk kelajak sari dadil, epchil bo'lib borishlari hamda sportchilarning mahoratlarini oshirish, ularning xalqaro maydonlarda ilg'or mamlakatlarning sportchilari qatoridan o'rin olishiga qaratilgan.

Umuman olganda, sport menejmenti, marketing va tadbirkorlik faoliyatlari xalqaro sport harakati, olimpiya g'oyalarini rivojlantirish kabi muhim muammolar bilan bog'liqdir.

XVIII. XORIJIY MAMLAKATLARDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT ISHLARINI BOSHQARISH

Jahon xalqlari tarixida o'tgan XX asr turli-tuman voqealar, ixtirolar, yangiliklar, shafqatsiz urushlar va yangicha jahon demokratiyasi sari intilish davri hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, davlatlarning taraqqiy etgan va taraqqiyot yo'lida faoliyat ko'rsatayotgan jahon tizimini tashkil etdi. Bu o'rinda sobiq SSSR ning inqirozga uchrashi, uning tarkibidagi respublikalarning mustaqil davlat sifatida istiqlool sari faoliyat ko'rsatishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat taraqqiyoti tarixida juda kup ijtimoiy-madaniy uzgarishlar bulib o'tgan. Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Yevropa, Osiyo va boshqa qit'alardagi mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish asosan davlatni idora kiluvchi kishilar, ularga tobe bo'lgan jamoalar tomonidan amalga oshirib kelingan, faqat XIX asrning ikkinchi yarmvda futbol, suzish, gimnastika, yengil atletika, qilichbozlik, o'q otish kabi turlari bo'yicha Yevropa va xalqaro sport uyushmalari tashkil qilinib, ular ommaviy sport musobaqalari va xalqaro turnirlar uyushtirishni o'z qo'llariga olgan. Natijada, turli sport musobaqalari, Xalqaro Olimpiya o'yinlari (1896) va boshqa rasmiy sport musobaqalari o'tkazilgan.

Ikkinchi jahon urushidan keyin tinch-totuv yashash yo'lida ko'pgina mamlakatlar o'z mustaqilligiga erishdilar. Shu bilan birga, sobiq SSSR ning socialistik jamiyat qurish siyosatiga bevosita moyillik bilan qo'shilgan davlatlar soni ko'payib bordi.

1989-yil oxirida va 1990-yil boshidan esa socialistik mamlakatlar o'z tuzumi va yo'llarini o'zgartirdi.

1991-yilning avgustida sobiq SSSRdagi respublikalar o'zlarini mustaqil deb e'lon qilishdi. Bu holat ham O'zbekiston uchun chet mamlakatlar kabi hisoblanadi. Shu sababdan bu jarayonlar haqida umumiy tushunchalarni berishga to'g'ri keladi.

Hozirgi vaqtda AQSH, Angliya, Germaniya, Italiya, Yaponiya, Koreya kabi bir qator davlatlar rivojlanib bormoqda.

Xorij mamlakatlaridan biri bo'lgan Germaniyada sport tizimini boshqarishning o'ziga xos tomonlaridan biri-sportning davlat aralashuvisiz alohidaligidir, ya'ni sport uchun sport tashkilotchilarning o'zi javob beradilar. Germaniyada asosiy e'tibor yuqori darajadagi sportchilarning moliyaviy ta'minotiga federal va munisipialitetlarda esa ommaviy sportga katta ahamiyat beriladi, Ya'ni sport stadionlari va gimnastika zallari qurilishi, oliy o'quv yurtlar va maktablardagi sport narsalarining moliyaviy ta'minoti ular e'tiborida bo'ladi.

Germaniyadagi aholining uchdan ikki qismi o'zlarini faol sportchilar deb hisoblashadi. Sport havaskorlari ixtiyoriga 55000 sport maydonchalari (maktab maydonlari bilan hisoblanganda), va shu jumladan 35000 sport va gimnastika zallari, 7300 ochiq va yopiq basseynlar berilgan.

Germaniya sport uyushmasi mamlakatning eng katta sport tashkiloti hisoblanadi, unda 2,6 milliondan ortiq odam o'z klublarida trener, yordamchi va boshqarma a'zolari sifatida jamoatchilik asosida ishlaydilar. Ularning olib borayotgan ishlari ommaviy sportni rivojlantirish shuningdek, bolalar va o'smirlar orasidan yangi iste'dodlarni topishga xizmat qilishga qaratilgan. Sport uyushmalarining boshqa tashkilotlari quyidagilar: Germaniya gimnastlari ittifoqi (4,7 million a'zo) va Germaniya tennischilari ittifoqi (2,1 milliondan ortik a'zo).

Germaniyadagi katta sportning infrastrukturasi 20 ta olimpiada bazalarini, 16 ta trenerlik markazlari va 195 federal ahamiyatdagi sport bazalarini o'z ichiga oladi.

Federal hukumat katta sportni qo'llab-quvvatlab kelmoqda. 2000 yilda hukumat tomonidan mashqlar va musobaqalar dasturlariga 222 million marka ajratilgan.

Hozirgi zamon katta sport uchun ijtimoiy yordam va moliyaviy himoya Germaniya sportchilariga yordam jamg'armasi sport

uyushmalari tomonidan ta'minlanadi. Jamg'arma nodavlat muassasasi hisoblanadi. Uning moliyaviy ta'minoti xususiy mablag'lar, maxsus sportga oid markalarni sotishlan tushgan mablag'lar va televizion ko'rsatuvlardan tushgan foydalardan iborat.

Germaniyada sportning iqtisodiy ahamiyatini rivojlanishi uni moliyaviy jihatdan mustaqil bo'lishiga olib keldi. Iqtisodiyot va sport hamkorligining vakili sifatida homiylikning ahamiyati ortdi. Bu esa davlat byudjetining yildan-yilga qisqarishini hisobga olganda zaruriyatga aylanmoqda. 1997-yil ma'lumotlariga kura tijorat homiylari sportga 2,3 mlrd marka o'tkazdilar.

Germaniyada sport muhim iqtisodiy omil hisoblanadi. Germaniya aholisi sport tovarlari va xizmatlari uchun yiliga 43 mlrd marka sarflaydilar.

Yevropa ittifoqi fuqarolarining uchdan bir qismi sport klublarining a'zolari hisoblanadi. 1991 yil dekabrda Yevropa sport forumiga asos solingan, bu organ Yevropa mamlakatlari orasida sport bo'yicha munozara va maslahat o'tkazish vazifasini bajaradi «Yevratlon» dasturi hisobiga sport moliyaviy ta'minlanadi, uning asosiy qismi ommaviy sportga, shu jumladan nogironlar sportiga sarflanadi.

Yevropada sportga normativ yondashuv misoli sifatida professional sportchilarning har joyda yashashlari, diplomlarning tan olinishi, sport anjomlarini normativlashtirilishi va sport musobaqalarini televidenie orqali ko'rsatish huquqini ko'rish mumkin.

Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasida juda ko'p davlatlar ozodlikka erishib, o'z mustaqilliklarini qo'lga kiritdilar. Bunday mamlakatlarda ijtimoiy. iqtisodiy rivojlanish, madaniyat, tibbiyot va boshqa sohalar bilan birgalikda sportni yaxshi yo'lga qo'yishga ham alohida e'tibor berila boshladi. Bunday davlatlarning ba'zi birlariga qisman to'xtalish mumkin.

Afrikada ko'pgina mamlakatlarda sport harakati bo'yicha davlat idoralari tashkil qilingan. Kongo, Mali va Gvineya davlatlarida jismoniy tarbiya va sport vazirligi, Jazoir Xalq Demokratik res-

publikasi va Kamerunda jismoniy tarbiya va sport ishlari bo'yicha komissariatlar tashkil qilingan.

Senegal, Marokash va Tunisda bo'lsa yoshlar va sport ishlari davlat kotibiyatiga yuklangan.

Barcha jismoniy tarbiya va sport ishlarini jamoalarda tashkil qilish sport klublari tomonidan olib boriladi. Afrika mamlakatlarida sport mutaxassislari yetarli darajada bo'lmaganligi sababli sobiq Ittifoq mutaxassislari ularga katta yordam berib keldi.

Afrika mamlakatlarining sport hayotida regional o'yinlar katta o'rin egallaydi. Yirik musobaqalar qit'aning turli mintaqalarda o'tkaziladi. Unda O'rta Yer dengizi, Arab va Panafrika mamlakatlari o'yinlari diqqatga sazovordir. Juda ko'p Afrika davlatlari bu o'yinlarda faol qatnashishi bilan o'zlarining ozodlik va mustaqillikka erishganligini namoyon etadilar. Shu sababdan ham Afrika sport harakatini boshqarib va yo'lga solib turadi. O'z navbatida, Oliy Kengash chempionatlar, birinchiliklar o'tkazadi, sport inshootlari qurish, mutaxassis kadrlar tayyorlash ishlarini yo'lga solib turadi.

Ko'ptina mustaqillikka erishgan Afrika davlatlari Milliy Olimpiya qo'mitalari, federatsiyalar va uyushmalarga ega. Ular Olimpiya o'yinlari, jahon birinchiliklari va chempionatlariga keng yo'l ochib berib, Afrika sportchilarining ravnaqini belgilab berdi. Osiyo va Lotin Amerikasi mamlakatlari qayotida jismoniy tarbiya va sport harakatining rivojlanishi birmuncha o'zgarib ketdi. Ko'pgina davlatlarda jismoniy tarbiya va sportni boshqarish davlat idoralari tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, bu ishlarda jamoat tashkilotlari ham qatnashib, xalq o'rtasida sport mashg'ulotlarini tashkil qilishda ko'maklashadi.

Hindistonda jismoniy tarbiya va sport ishlarini sport, jismoniy tarbiya va dam olish milliy Kengashi, Olimpiya qo'mitalari yuritadi, ular xalqaro sport harakatida faol qatnashadilar.

Hindiston, Birma, Marokash, Braziliya va boshqa bir qator davlatlar Olimpiya o'yinlari turlari bilan bir qatorda o'zlarining milliy sport turlari, o'yinlariga ham egadirlar.

Hozirgi zamon ijtimoiy taraqqiyoti davrida nafaqat o'z tuzumi va madaniy rivoji bilan alohida ajralib turadigan, balki jahonda tinchlik. iqtisodiy muxit muvozanatini saqlab turishga sababchi bo'lgan bir qator yirik davlatlar va badavlat mamlakatlar bor. Ular-da jismoniy tarbiya va sport ishlari ham yuqori saviyada tashkil qilingan. Ularga Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSH) rahnamolik qilmoqda. Hozirgi ijtimoiy taraqqiyot va tinchlik uchun kurash avj olgan bir paytda AQSH, Germaniya, Angliya, Yaponiya, Italiya, Fransiya, Janubiy Koreya va boshqa davlatlarni shular qatoriga kiritish mumkin.

Ko'pgina yaponlar uchun sport ular hayotining ajralmas qismidir.

Hozirgi davrda Yaponiya havaskor sport assosiatsiyasi 50 dan ortiq sport tashkilotlarini va Yaponiyaning 47 prefekturasining havaskor sportchilarini o'z ichiga oladi.

O'z navbatida Yaponiya Olimpiada qo'mitasiga 45 sport tashkilotlari kiradi.

1997 yil Yaponiya Olimpiada qo'mitasi byudjeti 6,8 mlrd ienni tashkil qildi; havaskor sportchilar assosiatsiyasi byudjeti esa 4,5 mlrd ienni tashkil qildi. Jumladan 1,3 mlrd ien miqdoridagi mablag'ni Yaponiya Olimpiada qo'mitasi davlat byudjetidan subsidiya sifatida oldi. Bundan Olimpiada qo'mitasi 2 mlrd ien tijorat reklamasi uchun, jumladan 1,1 mlrddan ortig'ini Yaponiya kompaniya va tashkilotlaridan qaytarmaslik sharti bilan berilgan yordam sifatida oldi

Shunday qilib, Yaponiya Olimpiya qo'mitasi davlat, xususiy kompaniya va tashkilotlarga moliyaviy tobe deb aytish mumkin.

O'z navbatida Yaponiya sport havaskorlari byudjetining 50% dan ortig'i xususiy kompaniyalar va davlat yordami hisobiga olinadi.

Sportning Yaponiyadagi jamiyat hayotida muhimligini hisobga olib Yaponiya maorif vazirligi 1995 yildan boshlab rasmiy nomini maorif, sport, fan va madaniyat vazirligiga o'zgartirgan.

Yaponiyada keksa yoshdagi aholining 65 foizi sport bilan shug'ullanadi, lekin ularning 30 foizi oyiga 1-3 marta, 25 foizi haftasiga 1 marta shug'ullanadi. Shu bilan birga Yaponiyaning 85 foiz aholisi turli jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadi.

Hozirgi zamonda Yaponiyada turli sport nashrlari chiqariladi, ularning 7 tasi yirik nashrlar bulib, yiliga 6,5 mln nusxada chop etiladi.

Yaponiya televideniyesi asosiy e'tiborni beysbol, golf va boshqa professional sport turlariga qaratgan. Fransiya Ishchilar sport-gimnastika federatsiyasi, Finlyandiya Ishchilar sport uyushmasi, Italiya halq sport uyushmasi, Avstriya jismoniy tarbiya va sportchilar uyushmasi, g'arbiy davlatlardagi havaskorlik ishchilar sport harakatiga rahbarlik qiladi va xalqaro sport harakati bilan aloqa bog'laydi.

Ishchilar sport klubi Yaponiya, Belgiya, Daniya, Shvetsiya, Shveysariya davlatlarida tashkil qilingan. Sport klublar, sport bo'yicha milliy federatsiyalar, ligalar va uyushmalarga birlashadilar. Bu yo'nalishlar monopolistik davlat va jamoat tashkilotlari ta'siri ostida bo'ladi.

1. Sport yutuqlarining eng yuqori natijalari ustidan rahbarlikni markazlashtirish.

2. Monopol, kooperasiya, firmalar tomonidan sportdagi oliy natijalarga ta'sirning o'sishi, bu esa sportni moliyaviy ta'minlashda davlatga foyda keltiradi.

3. Katta sportga ilmiy-texnik yutuqdarni tatbiq qilish.

4. Sportchilarni mashqqildirish uchun bir yoki bir necha mamlakatlarning maxsus markazlarini tashkil qilish. Bu esa jamoa bo'lib sportchilarni tayyorlashga qaratilgan faoliyatdir.

8 millionlik Shvetsiya aholisining 7 yoshidan 70 yoshigacha turli sport klublarning a'zosi hisoblanadi. Ular sport klublarning

faoliyatida harakatdagi sportchilar yoki o'zlarini yaxshi sport formasida ushlab turish uchun murabbiy, shuningdek rahbar sifatida ishtirok etadilar. Ikki million kishi sport bilan faol shug'ullanadilar, 650 mingdan ziyod kishi turli sport musobaqalarida qatnashadilar.

7 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan har uch o'g'il bolaning ikkitasi, shuningdek har ikkinchi qiz turli sport klubining a'zosi hisoblanadi. Shvetsiyaning shahar va tumanlaridagi sport klublar soni 22 mingdan ortiq. Bundan tashqari, turli firmalarda 18 mingdan ziyod sport klublar faoliyat ko'rsatadi.

Shveysiyada tennis, chang'i sporti, parus sporti, xokkey, qo'l to'pi, stol tennisi, avtoralli, motopoyga, kegli, eshkak eshish va kanoe hamda nogironlar sporti keng ommalashgan.

Sport klublari va jamiyatlari faoliyatida qatnashish Shvetsiya Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan. Bu esa har bir fuqaroning o'z sport klubini topishida muhim manba hisoblanadi.

Sport klublar Shvetsiyada jismoniy tarbiya va sport harakatining asosi hisoblanadi. Bugungi kunda Shvetsiyaning har bir qishlog'ida sport klublar tashkil qilingan.

Shvetsiya sport modeli to'liqligicha mahalliy rahbarlarning qo'llab-quvvatlashlariga (jamoatchilik asosida) bog'liq.

Shvetsiyada 63 ta sport federatsiyalari tashkil qilingan. Arqon tortirish federatsiyasidan tortib zamonaviy florbol (fristi) va amerikkacha futbol federatsiyasigacha faoliyat ko'rsatadi. Maxsus federatsiyalar (sportning bitta turi) shuningdek kompleks (bir necha sport turlarini uz ichiga olgan) federatsiyalar. Kompaniya sport assosiatsiyasi, maktab sporti assosiatsiyasi, universitet sporti assosiatsiyasi, nogironlar sporti assosiatsiyasi shular jumlasiga kiradi.

Eng yirik federatsiya Shvetsiya futbol assosiatsiyasi hisoblanadi. Uning tarkibiga 3200 ta klublar kiradi. Eng kichik federatsiya parus - kanoe federatsiyasi hisoblanadi. Uning tarkibiga 16 ta klub kiradi.

Sport klublarida jami shug'ullanuvchilarning 40 foizini ayollar tashkil etadi.

Yangi sport turlari bo'yicha tashkil etilgan federatsiyaning Shvetsiya sport Konfederatsiyasi tarkibiga kirish uchun Konfederatsiya Bosh assambleyasining roziligi kerak. Masalan, yangi federatsiya mablag' o'zlashtirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymasligi kerak. Sport mashg'ulotlarini shunday tashkil qilish kerakki, bu sport harakatining maqsad va mafkurasiga muvofiq kelishi, mavjud sport turlaridan qofiya (kopiya) olmasligi (takrorlash), shuningdek kamida sport okrugining yarmini va 50 ta sport klubi ga (har birida kamida 3 ming a'zo) ega bo'lishi kerak.

Halqaro sport harakatida Shvetsiya fuqarolari faol ishtirok etmoqdalar. 300 dan ortiq Shvetsiya fuqarosi turli Xalqaro sport tashkilotlarining a'zolari hisoblanadi.

Shvetsiya boshqa mamlakatlarning sportchilarini turli darajadagi musobaqalar, chempionatlarga doimiy ravishda taklif qiladi. Shvetsiyada jahon va Yevropa chempionatlari muntazam ravishda o'tkaziladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra yirik Xalqaro sport musobaqalarini o'tkazishda Shvetsiya asosiy tashkilotlardan hisoblanadi.

Xalqaro sport harakatida Shvetsiyani asosan ikkita tashkilot Shvetsiya sport konfederatsiyam va Milliy Olimpiya qo'mitasi tashkil etadi. Bu tashkilotlar Shvetsiya sportchilarining Olimpiya o'yinlari va Olimpiya siyosatidagi ishtiroklari uchun javobgar hisoblanadi. Shuningdek Shvetsiya sport konfederatsiyasi yirik dasturdagi sport yordamiga ham ma'suldir. Ya'ni Shvetsiya sporti, yangi demokratik mamlakatlarga (Sharqiy va Markaziy Yevropa) doimiy ravishda yordam ko'rsatib keladi. Janubiy Afrika, Zimbabve va Tanzaniya mamlakatlariga yordam ko'rsatish loyihalarini qo'llab-quvvatlaydi.

Boshlang'ich va o'rta maktablarda sport va salomatlik alohida fan sifatida o'tiladi. Har bir o'quvchi o'zining jismoniy tayyorgarligi va umumiy jismoniy tayyorgarlik, sport va maktabdan tashqaridagi faoliyati uchun shaxsan javobgarlikka o'rganadi.

Shvetsiya sport konfederatsiyasi ta'lim muassasalarida sport mashg'ulotlarini sifatli o'tkazilishi uchun sharoit yaratishga harakat qiladi.

Davlat sektoridan jismoniy tarbiya va sport moliyaviy ta'minoti uchun mahalliy tashkilot rahbarlari javobgar hisoblanadi. Davlat sektori tomonidan 600 mln. dollar ajratiladi. Bundan 430 mln. sport inshootlarini ekspluatasiya qilish uchun, 70 mln. sport faoliyati uchun xarajat qilinadi.

Bundan tashqari homiylar tomonidan Shvetsiya sport harakati uchun yiliga 70 mln. dollar miqdorida mablag' ajratiladi.

Shvetsiyada 7-14 yoshdagilarning 60 foizi, 15-29 yoshdagilarning 43 foizi, 30-49 yoshdagilarning 30 foizi, 50 yoshdan yuqoridagilarning 10 foizi sport bilan shug'ullanadilar. Xotin-qizlar o'rtasida sportning futbol, ot sporti, yengil atletika, gimnastika va golf turlari rivojlangan. 50 mingdan ziyod xotin-qizlar futbol bilan muntazam shug'ullanadilar.

Shvetsiyada sport federatsiyalari o'zini-o'zi mablag' bilan ta'minlashga harakat qiladi (a'zolik va kirish badallari, sport lotereyalarini sotish va xokazo). Sportning tomoshabin turlari moliyaviy manba bo'lib, radio-televidenie bilan shartnomalar tuzish, shuningdek homiylar yordamiga tayanadi.

Shvetsiya sportchilari olimpiya o'yinlarida jami 547 medalni qo'lga kiritgan, shulardan 211 tasi oltin. Shvetsiya sportining shiori "Sport yoshlar uchun va sport hamma uchun".

Hozirgi zamon havaskorlik sport harakati professional sport harakati bilan yonma-yon borib, uning ko'pchilik ish shakllari bir-biridan unchalik farq qilmayotir. Bu, asosan, Amerika Qo'shma Shtatlarida ko'proq sodir bo'lmoqda.

Amerika sporti rivojlanishining bosh markazini o'rga maktablar, kollej va universitetlar tashkil qiladi. To'liqsiz o'rta va o'rta maktablarda jismoniy tarbiya bo'yicha majburiy darslardan tashkari, maktab va maktabdan tashkari sport ishlari keng rivojlangan. Maktab o'quvchisiga sport turini tanlash huquqi berilgan.

Sportning suvda suzish, yengil atletika, futbol, basketbol, voleybol turlari bo'yicha maxsus inshootlarga ega bo'lgan maktablarda bir tomonlama sport mutaxassisligi beriladi. Shu sababdan sport musobaqalari juda ko'p o'tkaziladi. Bundan tashkari, bolalar polisiya qoshidagi sport uyushmalari, kichik xristian assosiatsiyalari, skaut otryadlarida sport bilan shug'ullanadilar. Undan keyingi boskich kollej va universitetlar hisoblanadi. Amerika Qo'shma Shtatlari universitetlarida jismoniy tarbiya dasturi uch bo'limdan iborat:

1.1-kursda barcha talabalar uchun o'quv rejasi asosida majburiy darslar.

2. Oliy o'quv yurti ichidagi sport mashg'ulotlari, bu mashg'ulot fakultativ shaklida tashkil qilinib, talabalar o'rtasida ommaviy sportni rivojlantirishga qaratilgan.

3. Universitetlararo sport, bu iqtidorli sportchilarni o'z ichiga oladi.

Oliy o'quv yurtlararo sportda shug'ullanuvchilarga yotoqxonada bepul yashash va ovqatlanishga imkoniyat berilishi ularni sport bilan ko'proq shug'ullanishga otlantiradi.

Talabalar sporti rahbarligini ko'pgina tashkilotlar, ayniqsa, oliy o'quv yurtlararo sport milliy assosiatsiyasi olib boradi.

AQSHda sportni rivojlantirishda havaskor atletlar uyushmasi va Milliy Olimpiya qo'mitasi asosiy rahbarlik qiladi.

Shu sababdan, bu tashkilotlar o'rtasida doimiy kelishmovchilik va o'zaro tortishuvlar mavjud. Bunga asosiy sabab moliyalashtiradigan yagona tizimning yo'qligidir. Bu ko'ngilsizliklarni bartaraf qilish uchun havaskorlik sporti haqidagi qonun kabul qilingan va AQSH Kongressi havaskorlik sporti harakatiga tegishli barcha faoliyatlarni Milliy Olimpiya qo'mitasiga yuklatilgan.

AQSH Milliy Olimpiya qo'mitasi sportchilarni Olimpiya o'yinlari va Panamerika o'yinlarida qatnashish uchun tayyorlaydi. Shu bilan birgalikda, xalqaro sport harakatiga aloqador bo'lgan masalalar bilan shug'ullanadi. Germaniya, Angliya, Fransiya,

Yaponiya, Koreya, Xitoy va boshqa taraqqiy qilgan mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sportga rahbarlik ishlari davlat idoralari tomonidan amalga oshiriladi. Shuningdek, sport federatsiyalari, turli uyushmalar, Milliy Olimpiya qo'mitalari ham boshqaruvchilikda faol ishtirok etadi.

Sportdan fonda oladigan tashkilotlar, idoralar xorijiy mamlakatlarda juda ko'p. Ular o'yinlar paytida savdo, tijorat, reklama kabi faoliyatlardan maqsadli foydalanadilar. Shu sababdan matbuot, televideniye, sport markazlari, inshootlarida sportni keng targ'ib qilishda faollik bilan ishtirok etadi.

Professional sport. Sport klublar, uyushmalar, sport sindikatlari va trestlari (xorijdagi faoliyat ko'rsatuvchi tashkilotlar) tomonidan sportning bu yo'nalishi tashkil etiladi. Professional sportchilar shaxsiy va chakana savdo qiluvchi tashkilotlar, xodimlar bilan shartnomalar (kontrakt) tuzadi va ularga xizmat qiladi. Bu jihatlar jahonning barcha mamlakatlariga xos xususiyatga aylandi. Ya'ni eng yetuk va ishonchli sportchilar kelishilgan narxda sotib olinadi yoki sotiladi. Bunda sportchilarning shaxsiy roziligi, xohishi va tashabbusi asosiy rol o'ynaydi.

Professional sportning yana bir o'ziga xos jihati borki, sportchilar cheklanmagan yoki havaskorlik sportidagi qoida yoki normativlardan ustunroq bo'lgan holatlarda (vaqt, texnik-taktik qoidalar va hokazolar) bellashadilar. Masalan, og'ir va mutloq og'ir vazndagi boks, tennis va boshqa sport turlarida bu jihatlar ko'proq kuchaydi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy mamlakatlardagi jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish va boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari bo'lsada, ular xalqaro sport harakatlari talablari doirasida amalga oshiriladi. Ularning eng asosiy maqsadi katta va professional sportni rivojlantirish, uning negizida esa jismoniy trabiya va sport bilan shug'ullanuvchilarni ko'paytirish ko'zda tutiladi.

XIX. XALQARO SPORT HARAKATINI TASHKIL QILISH

Xalqaro sport harakati jahondagi barcha davlatlar va xalkdarning kundalik faoliyati sifatida tarkib topgan hamda umumjahon miqyosida ijtimoiy-siyosiy, madaniy jarayonlarni o'zida ifodalovchi ijtimoiy faoliyatdir. Uning vujudga kelishi va taraqqiyot yo'li uzoq darvlarni hamda juda ko'p turli-tuman faoliyatlarni o'z ichiga oladi.

E'tirof etish kerakki, jahonda taraqqiy etgan AQSH, Yaponiya, Janubiy Koreya, Germaniya, Fransiya va boshqa davlatlar taraqqiyotida o'zining salmokdi o'rni va har tomonlama mavqei jihatidan e'tiborga loyiq bo'lgan Rossiya, Xitoy, Hindiston, Arab mamlakatlari o'rtasida sport sohasida o'zaro aloqalar mavjud. Bu faoliyatlar esa xalqaro sport harakatiga ijobiy ta'sir o'tkazmoqda.

Jahon xalqdari tarixida xalqaro sport harakati ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan jarayondir. U xalqlarni faqat sportdagi faoliyatlari bilangina emas, balki turli millatlarning madaniyati, ijtimoiy taraqqiyoti, insonparvarlik hamda progressiv g'oyalari bilan ham o'zaro bog'laydi.

Xalqaro sport harakati o'zining tarixiy taraqqiyot bosqichlariga ega. Ya'ni XIX asrning oxirlarida Yevropa mamlakatlarida xalqaro sport uchrashuvlari tashkil etilib, asta-sekin rasmiy musobaqalar tusini oldi. Natijada turli sport uyushmalari (federatsiyalari) tashkil qilina boshlandi. Buning oqibati esa Xalqaro Olimpiya o'yinlarini davr talablari asosida tashkil qilishga da'vat etdi.

XIX asrning ikkinchi yarimida o'tkazilgan musobaqalarning yagona tartib va qoidalari bo'lmaganligi sababli Xalqaro sport harakatining rivojlanishiga birmuncha salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Shunday bo'lsada, 1881 yilda Yevropa gimnastika uyushmasi, 1892 yilda akademik eshkak eshish Xalqaro federatsiyasi, 1904 yilda Xalqaro futbol federatsiyasi tashkil etildi. Bu siljishlar Xalqaro Olimpiya qo'mitasini tuzishga (1894) va uning faoliyatini

rivojlantirishga sababchi bo'ldi. Bunda buyuk mutafakkir P'er de Kubertenning (Fransiya) xizmatlari nihoyat kattadir.

Shuni ta'kidlash kerakki, xachkaro sport federatsiyalari hamda Xalqaro Olimpiya qo'mitasining dasturlari, xartiyasi, tashkiliy asoslar burjua sport xodimlari tomonidan ishlab chiqilgan. Bu uzoq yillar davomida o'zgarishsiz faoliyat kursatib keldi.

Hozirgi kunda ham uning asosiy qismi o'z kuchi va mavqeini saqlab kelmoqda.

Xalqaro sport harakatining birinchi bosqichi Oktyabr to'ntarishigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu, albatta, birinchi Xalqaro Olimpiya o'yinining o'tkazilishi (1896) va keyingi davrlarda har 4 yilda bir marta o'yinlarning tashkil qilinishi bilan belgilanadi.

1894 yilda Parijda I Xalqaro sport kongressi bo'ldi. Bunda quyidagi masalalar ko'rib chiqilgan edi:

1. Havaskorlik va professionalizm.

2. Olimpiya o'yinlari.

Hozirgi davrda Xalqaro Olimpiya qo'mitasiga 200 dan ortiq mamlakat a'zo bo'lib kirgan. Sobiq SSSR dan ajralib, hozir mustaqil davlat sifatida faoliyat ko'rsatayotgan respublikalar 1991-1992 yillarda Xalqaro Olimpiya qo'mitasiga a'zo qilib qabul qilindi. Bu mamlakatlarning sportchilari sport cho'qqilarini zabt etish, xalqlar o'rtasida tinchlik va do'stlikni mustahkamlash uchun o'z g'oyalarini olg'a surmoqdalar.

Birlashgan millatlar tashkiloti (BMT) Xalqaro sport harakatining rivojlanishi va uning tashkilotchisi Xalqaro Olimpiya qo'mitasi faoliyatining rivojlanishini e'tiborga olgan holda bu ishlarni kuzatib borish, tegishli yordam qilish maqsadida o'zining muhim tayanchi bo'lgan YUNESKO huzurida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha Xalqaro sport kengashini tashkil qildi. Bu tashkilot davlat hisobida bo'lmagan davlat tashkilotlari bilan aloqador bo'lib, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash, ilmiy tadqiqotlar, tajriba almashish ishlari bilan shug'ul-

lanadi. Xalqaro sport harakatida sport uyushmalarining ahamiyati va o'zini juda kattadir.

Bular o'z klassifikatsiyalariga (turlari) qarab jahon va hududiy uyushmalarga bo'linadi.

1) Jahon sport uyushmasiga Xalqaro Olimpiya qo'mitasi va Xalqaro sport federatsiyalari, jismoniy tarbiya va sportning xalqaro kengashi, Xalqaro sport federatsiyalari Bosh Assambleyasi, milliy olimpiya qo'mitalarining Bosh assambleyasi va boshqa uyushmalar kiradi.

2) Hududiy uyushmaga hududdagi milliy sport tashkilotining birontasi kiradi. Bunday tashkilotlarga Afrika sporti Oliy kengashi, Osiyo Olimpiya kengashi, Panamerika sport tashkiloti, Markaziy Amerika va Qarib dengizi o'yinlari sport tashkiloti, O'rta Yer dengizi o'yinlari xalqaro qo'mitasi va boshqalar kiradi.

Ijtimoiy-siyosiy xususiyati bo'yicha xalqaro sport uyushmalari quyidagilarga bo'linadi:

- milliy uyushmalar, ligalar, davlat va jamoatchilik asosida tuzilgan mamlakatlarning uyushmasini o'z ichiga oluvchi Xalqaro sport uyushmalari;

- kapitalistik davlatlarni ichiga oladigan Xalqaro sport uyushmalari (harbiy sport xalqaro kengashi - jismoniy tarbiya va sportning xalqaro katolik federatsiyasi);

- milliy sport tashkilotlarining professional holatlari bo'yicha temiryo'lchilarning Xalqaro sport uyushmasi, aloqa, telegraf va telefon xizmatchilarining Xalqaro uyushmasi;

- ilmiy sohalar bo'yicha (sport tibbiyotining Xalqaro federatsiyasi, sport psixologiyasining xalqaro assosiatsiyasi, Xalqaro sosiologiya assosiatsiyasi va boshqalar);

- jinsi bo'yicha (xotin-qizlar) jismoniy tarbiyasi va sportining xalqaro assosiatsiyasi;

- liniy e'tiqodlar bo'yicha (Xalqaro katolik va xristian sport uyushmalari).

Har bir xalqaro sport uyushmasi o'z ustaviga ega. Ustavda uyushmaning vazifasi, maqsadi, ish mazmuni, a'zolikka qabul qilish va undan chiqarish qoidalari, yig'ilishlar, kongresslar o'tkazish, qarorlar chiqarish tartibla-ri, moliyaviy masalalar, nashriyot ishlari va hokazolar aks ettirilgan. Ustavda rahbar xodimlarni saylash va ularning hisobot berib turishlari belgilangan.

Xalqaro sport uyushmalarining byudjetlari asosan milliy sport tashkilotlarining badallari, sport musobaqalaridan yig'ilgan mablag'larning bir qismi, televizion ko'rsatuvlar, nashriyot, ayrim shaxslarning homiyligi, hukumatlarning ba'zi badallaridan hamda homiy-likdan tashkil topadi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi jahon sport harakatini boshqaruvchi oliy tashkilotdir. Uning vazifasiga xalqlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish va har 4 yilda bir marta o'yinlarni tashkil qilish kiradi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi havaskorlik sporti rivojlanishini taqdirlaydi, kelgusi o'yinlarni o'tkazish vaqti va joyini belgilaydi. Bu o'yinlar xalqlar o'rtasida sportdagi do'stlikni mustahkamlaydi.

E'tirof etish kerakki, Olimpiya o'yinlarining asosiy g'oyalari sportni rivojlantirish, u orqali xalqaro hamdo'stlikni mustahkamlashga qaratilgan. Bu o'rinda P'er de Kubertenning «Sportga qasida»si /1912/ muhim ahamiyat kasb etish bilan birga, u o'zining mazmunan mohiyatini tobora rivojlantirmoqda.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining faoliyatini belgilab beruvchi asosiy hujjat Xartiya (ustav) hisoblanadi. Unda Xalqaro Olimpiya harakatining maqsadi va vazifalari, huquq va burchlari belgilangan. Shuningdek, unda Xalqaro Olimpiya qo'mitasining milliy va xalqaro sport uyushmalari bilan munosabatlari, olimpiya musobaqalarining dasturlari, olimpiada o'yinlarini ochish va yopishdagi tadbirlar ham alohida ko'rsatilgan.

Xartiyada olimpiada o'yinlariga sportchilarni qo'yish shartlari ifodalangan. Bunda professional sportchilarning xalqaro olimpiada o'yinlarida qatnashishi man etilgan. Shuningdek, irqchilik, millat-

larni kamsitish va diniy yo'llar bilan harakat qilishga yo'l qo'ymasligi alohida qayd qilingan.

2001 yil ma'lumoti bo'yicha Xalqaro Olimpiya qo'mitasi 200 dan ortiq mamlakatning milliy olimpiya qo'mitalarini tan olgan.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining Oliy organi har yilda o'tkaziladigan sessiyasi hisoblanadi. Sessiyalar oraliq'ida Xalqaro Olimpiya qo'mitasi faoliyatini ijroiya qo'mita boshqaradi. Olimpiya o'yinlari oldidan Xalqaro Olimpiya qo'mitasi o'zining Konfessi va Assambleyalarini tashkil etadi. Unda Prezident va ijroqo'mni saylash, o'yin qoidalari va dasturga kiritiladigan sport turlari va boshqa masalalar hal etiladi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasining tarkibida Xalqaro Olimpiya akademiyasi mavjud.

U asosan Olimpiya g'oyalarini targ'ib qiladi. Bunda Prezident, 3 ta vitse-prezident va a'zolar bo'ladi. Prezident har 8 yil muddatga saylanadi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi a'zolarini saylash muddati belgilanmaydi. Lekin u 72 yoshga kirs, a'zolikdan chiqib ketadi.

Xalqaro Olimpiya harakatining barcha davrlarida 8 ta prezident saylangan. Ular quyidagilar:

1. D.Vikalis, Gresiya, 1894-1896 yillar.
2. P'er de Kuberten, Fransiya, 1896-1925 yillar.
3. A.de Baye-Latur, Belgiya, 1925-1942 yillar.
4. E. Edstram, Shvetsiya, 1942-1952 yillar.
5. E. X. Brendejd, AQSH, 1952-1972 yillar.
6. Lord M.Killanin, Irlandiya, 1972-1980 yillar.
7. X.Samaranch, Ispaniya, 1980-2001 yillar.
8. Jak Rogg, Belgiya, 2001.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining (XOK) moliyaviy manbai asosan Milliy olimpiya qo'mitalari (MOQ) a'zolidan, ya'ni har bir a'zo Amerika dollari hisobidan badallar to'laydi, Olimpiya o'yinlariningtelevizion ko'rsatuvlaridan yig'ilgan pullarning bir qismi, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi byulleteniga obunalardan bir qismini tashkil qiladi. Olimpiya o'yinlari jarayonidagi barcha harajatlarni o'yinni tashkil qilgan mamlakat ko'taradi.

Olimpiya o'yinini o'tkazish uchun mamlakatda (shahar) Tashkiliy qo'mita tuziladi va u barcha ishlar uchun Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Xalqaro sport federatsiyasi va Milliy Olimpiya qo'mitasi oldida to'la javob beradi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi 26 ta Xalqaro sport federatsiyalarini tan oladi. Ma'lum bir sport turini xalqaro tan olishi uchun kamida 3 ta qit'alardagi 40 ta mamlakatida erkaklar va 2 ta qit'aning 25 ta mamlakatida ayollar tomonidan qo'llanishi shart.

Yozgi Olimpiya o'yinlari dasturi kam deganda 15 ta sport turi bo'yicha o'tkazilishi kerak. Sportchilarning Olimpiya o'yinlari bilan bog'liq bo'lgan moddiy harajatlarini (yotish joyi, ovqatlanish, transport va boshkalar) milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) to'laydi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining rezidensiyasi Lozanna (Shveysariya) shahrida joylashgan.

Ta'kidlash zarurki, har bir qit'ada Olimpiya o'yinlari kengashi mavjud, ular Milliy olimpiya qo'mitalari, sport uyushmalari bilan hamkorlik qiladi.

Xalqaro sport harakatida hozirgi davrda bir qator muhim muammolar mavjud. Turli mamlakatlarning sportchilari yig'ilib musobaqa o'tkazish joyi faqat sportdagi kurashgina bo'lib qolmasdan, balki u professiv davlatlar bilan reaksion harakat nomoyandalari o'rtasida bo'layotgan siyosiy va g'oyaviy keskin kurash obyekta ham bo'lib hisoblanadi. Bunday kurashlar Olimpiya o'yinini o'tkazishni hal qilish uchun yig'ilgan jarayonlarda va o'yin yakunlarida ko'proq namoyon bo'lmoqda.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining tashkiliy tuzilishi

Milliy Olimpiya qo'mitalari (MOQ) Bosh Assambleyasi	Xalqaro Olimpiya qo'mitasi sessiyasi	Xalqaro sport federatsiyalarining Bosh Assambleyasi
	Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Ijroiya qo'mitasi	
Mamlakatlarning Milliy Olimpiya qo'mitalari /MOQU	Prezident Vise-prezidentlar A'zolar	Olimpiya sport turlari bo'yicha xalqaro federatsiyalar
Komissiyalar		Kichik qo'mitalar

Shu sababli Xalqaro Olimpiya qo'mitasining demokratik tamoyillar asosida ish tutishini progressiv kuchlar doimo taqib kilib bordi. Shunga qaramasdan, ayrim kuchlarning vakillari o'z foydalari uchun qar xil nayranglarni ishlatib keldi. Demokratik kuchlar hali o'z cho'qqisiga to'la chiqib yetganicha yo'q.

O'tgan davrlarda sobiq SSSR va socialistik tuzumdagi barcha Miliy Olimpiya qo'mitalarining haqqoniy talablari bilan Xalqaro Olimpiya qo'mitasi tinchlik uchun kurashga da'vat etuvchi qaror (rezolyusiya) qabul qildi. Milliy kamsitish va irqchilikka qarshi kurash hamma a'zolarining burchi bo'lib qoldi.

Kuba sportchilarini Xalqaro va kontinental musobaqalarga qatnashtirmaslik uchun imperialistik kuchlar qanchalik urinmasin, professiv kuchlar uni puchga chiqargan edi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi a'zoliciga Afrika mamlakatlaridan Senegal, Nigeriya sportchilari ham birinchi marotaba kiritildi. Sportdagi irqchilik va kamsitishlarga yo'l qo'rganligi sababli professiv kuchlarning talabi bilan Isroil, Janubiy Afrika respublikasi va boshqa bir qator mamalakatlar 1970 yillarda a'zolikdan chiqarildi. Ular faqat 1991 yilda qayta qabul qilindi.

Shuningdek, xalqaro sport federatsiyalari tomonidan musobaqada hakamlar ishlarini yaxshilashga qaratilgan birmuncha tadbirlar olib borildi va ular ijobiy hal qilindi. Professiv kuchlar talabi bilan Xalqaro Olimpiya qo'mitasi yig'ilishlari muntazam o'tkazilishi va ularda Milliy Olimpiya qo'mitalari hamda xalqaro sport federatsiyalari vakillarining qatnashishga erishildi. Shu bilan birga, Olimpiya kongresslarining o'z vaqtida o'tkazilishi ta'minlandi.

1981 yil sentyabrda Baden-Baden shahrida Xalqaro Olimpiya qo'mitasining XI Konfessi o'tkazildi. Bunda Olimpiya o'yinlari, xalqaro hamkorlik, olimpiya harakatining kelajagi kabi masalalar ko'rib chiqildi. Keyinchalik bu masalalar bo'yicha yangi komissiyalar tuzildi.

Olimpiya harakati - yangi komissiyaga Xalqaro Olimpiya qo'mitasi sobiq Prezidenti X.A.Samaranch boshchilik qildi. Unga asosan, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, xalqaro sport federatsiyalari va Milliy Olimpiya qo'mitalarining vakillaridan iborat 29 a'zo kirdi.

Olimpiya o'yinlari komissiyasi tarkibiga Xalqaro Olimpiya qo'mitasi a'ziligiga saylangan finlyandiyalik ayol birinchi xotinqizlar vakili hisoblanadi.

Olimpiya o'yinlari hozirgi xalqaro hayotda eng muhim voqealardan biri bo'lib hisoblanadi. 1950 yilda 61 ta Milliy Olimpiya qo'mitalari mavjud bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda ularning soni 200 dan oshdi.

Olimpiya o'yinlari jahon miqyosida muhim pedagogik va ijtimoiy funksiyalarni bajarmoqda. Davlatlar va sportchilar o'rtasida ijtimoiy xususiyat tobora rivoj topmoqda. Olimpiya bayramlari juda muhim tarbiyaviy va ta'limiy ahamiyat kasb etmoqda. Olimpiya o'yinlarida ishtirok etish sport mahoratini oshirishning eng yirik maktabi hisoblanadi.

Shu bilan birgalikda, hozirgi zamon olimpiya harakatida o'tkazilayotgan o'yinlar, ularning natijalari, holati va kelajagi

to'g'risida turli nazariyalar, dunyoqarashlar, konsepsiyalar va to'qnashuvlar yuz bermoqda.

Bu o'rinda 1980 yilda Moskvada o'tkazilgan XXII Xalqaro Olimpiya o'yinlariga AQSH va uning tarafdorlari qatnashmaganligi va 1984 yil Los-Anjelesda bo'lib o'tgan (AQSH) XXIII Xalqaro Olimpiya o'yinlarida sobiq SSSR va boshqa socialistik davlatlar sportchilarining qatnashishiga qarshilik ko'rsatilgani va ularning xavfsizligini saqlashga kafillik berilmaganligi oqibatida sportchilarning bu o'yinlarda qatnashmaganliklarini eslashning o'zi kifoyadir.

Shunga qaramasdan, sobiq SSSRda 1984 yil «Do'stlik», 1986 yilda «Yaxshi niyat o'yinlari» xalqaro musobaqalarining muvaffaqiyatli o'tkazilishi jahon sportchilari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik iqlimini yanada mustahkamladi.

Natijada, 1988 yilda Seulda (Koreya) o'tkazilgan XXIV Xalqaro Olimpiya o'yinlari sobiq SSSR va AQSH sportchilarining yangi uchrashuvi va sportdagi keskin raqobatlarining qayta tiklanishiga sababchi bo'ldi.

Olimpiya harakatida hal qilinishi zarur bo'lgan muammolar hali juda ko'p. Olimpiya o'yinlari dasturi, ayniqsa, xotin-qizlar ishtirok etadigan turlarni rivojlantirish talab etiladi. 1992 yilda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlariga tayyorgarlik, bunda sobiq Ittifoq sportchilarining birlashgan (MDH-SNG) so'nggi jamoalari yutuqlari va eng yaxshi natijalarni o'rganishni zamon talab etadi.

Olimpiya o'yinlari moliyaviy xarajatlarini kamaytirish, ulkan qimmatbaho qurilmalar bilan band bo'lib qolmasligi kerak. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Milliy Olimpiya qo'mitalari va xalqaro sport federatsiyalarining faoliyatlarini takomillashtirishni davr talab qilmoqda. Milliy Olimpiya qo'mitalarining hukumat tashkilotlari bilan aloqasini mustahkamlashga e'tibor qaratish zarur, Yangidan a'zo bo'lib kirgan Milliy olimpiya qo'mitalari faoliyatlariga amaliy yordam berilishi lozim.

Hozirgi zamon ijtimoiy taraqqiyotini ilmiy urganish nuqtai nazaridan qaralganda, Olimpiya harakati o'z maqsad va vazifalarini to'la amalga oshirish uchun quyidagilarni o'zida mujassamlashtirib olishi zarur ko'rinadi:

- Olimpiya harakati insonparvarlik yo'nalishida ravnaq topishi, uning ma'naviy va axdoqiy tamoyillari rivojlanishi va sport faoliyati bilan bog'lanishi;

- xalqlar o'rtasidagi tinchlik va do'stlikni mustahkamlash, insoniyat taqdirini Olimpiya harakati vositasi bilan echib berish;

- Olimpiya harakatiga qabul qilishda sportchilarning millati, irqi, diniy dunyoqarashlaridan qat'iy nazar, teng huquqdikni ta'minlash;

- jahonda havaskorlik sportini ommalashtirish, bu bilan talantlar va eng yuqori natijalarni qo'lga kiritish;

- eng yaxshi Olimpiya an'alarini saklash va mustahkamlash bilan uni yanada takomillashtirish.

Bu yo'llar kelajakda Xalqaro sport harakati va Olimpiya o'yinlarini yanada takomillashtirish uchun keng imkoniyatlar ochib berishiga shak-shubha bo'lishi mumkin emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, T., «O'zbekiston», 1992.
2. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy madaniyat va sport to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahrirda), 2000
3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, 1997.
- O'zR VM ning «Respublikasi ma'naviyat va ma'rifat jamoatchilik markazining faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi qarori. 1993.
- O'zR Prezidentining «Sog'lom avlod uchun ordenini ta'sis qilish to'g'risida» gi Farmoni, 1993 yil 4 mart.
- O'zR VM ning Sog'lom avlod uchun Davlat dasturi. 1997 yil.
- O'zR VMning «Yosh avlodni sog'lomlashtirish muammolarini har tomonlama hal qilish to'g'risida»gi qarori, 1993 yil 3 dekabr.
4. O'zR VMning «O'zbekiston futbolini rivojlantirishning tashkiliy asoslari va prinsiplarini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori, 1996yil 17 yanvar.
5. O'zR VMning «O'zbek milliy kurashini rivojlantirish to'g'risida»gi qarori, 1998.
6. O'zR VMning «O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori, 1999 yil 27 may.
7. O'zR VMning «O'zbekiston Olimpiya harakatini yanada rivojlantirish va mamlakat sportchilarining Sidney shahri (Avstraliya)dagi XXVII Olimpiya o'yinlariga tayyorlash to'g'risidagi»gi qarori, 2000 yil 7 iyun.
- O'zR VMning «Ayollar va o'sib kelayotgan avlod sog'lig'ini mustahkamlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori, 2002 yil 25 yanvar.
- PF 5924-son 24.01.2020yil.
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoyev;yoshlarni tarbiyalashdagi muhim 5 ta tashabbus. 20.03.2019yil.
8. Karimov I.A. O'zbekiston - kelajagi buyuk davlat, T., «O'zbekiston», 1992.
9. Karimov I.A. «O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li». T., «O'zbekiston», 1992.
10. Karimov I.A., «Bizdan ozod va obod Vatan qolsin». T., «O'zbekiston», 1994 y.
11. Karimov I.A. «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida». T, «O'zbekiston», 1997 y.
12. Karimov I.A. «O'zbekiston XXI asrga intilmoqda», T, «O'zbekiston», 1999 y.

13. Abdullayev A, Xonkeldiyev Sh.X. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi (darslik), Farg'ona, 2001 yil
14. Abdumalikov R., Qudratov R.K., Yrashev K.D. Ko'pkari (ilmiy-ommabop kitob), T, O'zDJTI nashr. 1997 yil.
15. Akromov A.K. «O'zbekiston jismoniy madaniyati va sporti tarixi», (o'quv qo'llanma). T, O'zDJTI nashr. 1997 yil.
16. Atoev A.K. «Kurash» (darslik). T. «O'qituvchi», 1984 yil.
17. F.Xujaev. O'zbekistonda jismoniy madaniyat. T., «O'qituvchi» 1997 yil.
18. Axmatov M.S. Uzluksiz ta'lim tizimida ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini samarali boshqarish, T., O'zDJTI, 2005 yil.
19. Axmedov B.A. Amir Temur (tarixiy roman). T., 1995 yil.
20. Jismoniy madaniyat tarixi. darslik (tarjima), T., «O'qituvchi», 1975 yil
21. Ismoilov R.I., Sholmoiskiy Yu.S. O'zbekistonda fizkultura tarixi., MMT.qo'l. T., «O'qituvchi», 1968 yil.
22. Kazieva R.A. Razvitie jenskogo fizkulturnogo dvijeniya v Uzbekistane, T., «O'zbekiston», 1979 yil.
23. Ponomarev N.I. Vozniknovanie i pervonachalnoe razvitie fizicheskogo vospitaniya, M., FIS, 1970 yil.
24. Temur tuzuklari. T., G'afur G'ulom nomli nashr. 1991 yil.
25. Toshpo'latov J.T. Surxondaryoda jismoniy madaniyat va sport. T., O'zDJTI nashr. 1991 yil.
26. Usmonxo'jayev T.S., Xo'jayev F. 1001 o'yin, T., Ibn Sino, 1990 yil.

Мундарижа

O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT ISHLARI, O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT ISHLARINI TASHKIL QILISH	7
I. JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI BOSHQARISHNING NAZARII ASOSLARI	7
II. BOSHQARISH TIZIMLARI	18
2.1. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLATNI IDORA QILISH	18
2.2.1 Davlat idoralari	22
2.3. Sport tashkilotlari	23
2.4. Jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishda jamg'arma uyushmalarining faoliyatlari	25
III. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT QO'MITASI	28
3.1. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining tuzilishi va taraqqiyoti	28
3.2.1. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasning Nizomi haqida	30
3.2.2. O'zbekiston Respublikasi Davlat sport qo'mitasining	34
ichki tuzilishi. Kollegiya	34
3.3. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining tarkibiy tarmoqlari	36
3.3.1. Davlat sport qo'mitasi tarmoqlari	36
3.3.2. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti	37
3.4. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi davlat idoralari va jamoat tashkilotlarining faoliyatini muvofiqlashtiruvchi maxsus tashkilot	37
3.5. Jismoniy tarbiya va sport qo'mitalarining eng muhim faoliyatlari. Mutaxassis xodimlar, sport jamoalari /komandalar/, uyushmalar bilan ishlash	39
3.6. O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining matbuot idoralari bilan aloqalari	41
3.6.1. O'zbekiston Respublikasi Teleradiokompaniyasi bilan O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi hamkorligi	41
3.6.2. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining ommaviy axborot vositalari bilan aloqalari	42
IV. JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI BOSHQARISHDA ISHTIROK ETUVCHI DAVLAT IDORALARI	44
4.1. O'quv yurtlariga ega bo'lgan davlat idoralari va ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vazifalari	44
4.2. Xalq ta'limi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklarida jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish	45

4.3. Sog'liqni saqlash muassasalari tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish. Aholining sog'lig'ini nazorat va muhofaza qilish. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirishdagi faoliyatlar	50
4.3.1. Sog'liqni saqlash muassasalari tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish. Aholining sog'lig'ini nazorat va muhofaza qilish	50
4.3.2. Aholining sog'lig'ini nazorat va muhofaza qilish	52
4.3.3. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirishdagi faoliyatlar	53
4.4. Ichki ishlar, Mudofaa, Qishloq va suv xo'jaligi. Madaniyat va boshqa vazirliklarning jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi asosiy vazifalari.	54
4.4.1. Ichki ishlar vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish	54
4.4.2. Mudofaa vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sport ishlari	55
4.4.3. Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sport ishlari	55
4.4.4. Madaniyat ishlari vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sport	57
V. BOSHQARISHNING JAMOAT TASHKILOTLARI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA	59
5.1. Aholining mehnat faoliyatini himoya qilish va ijtimoiy turmush madaniyatini rivojlantirishda kasaba uyushmalari, turli partiyalar, jamg'arma uyushmalarining o'rni. 59	
5.2. Sport jamiyatlari («O'zbekiston», «Talaba», «Dinamo», «Yoshlik», «Vatanparvar» tashkiloti va h.k.) va ularning quyi tarmoqlari tuzilishi	61
5.2.1. «O'zbekiston» jismoniy tarbiya-sport jamiyati	61
ISHLAB CHIQUV VA TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIY TARBIYA JAMOALARI	62
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTAB O'QUVCHILARINING «YOSHLIK» SPORT UYUSHMASI	65
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY O'QUV YURTLARI TALABALARINING «TALABA» SPORT UYUSHMASI	66
5.2.2. Jismoniy tarbiya va sport harakatida partiyalarning ishtiroki	67
5.3. Xalq milliy o'yinlari markazi, uning ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi faoliyati	67
5.3.1. Xalq milliy o'yinlari markazi	67
XALQARO KURASH ASSOSIATSIYASI	68
5.4. Sport turlari bo'yicha federatsiyalarning jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishdagi faoliyatlari	70
VI. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY OLIMPIYA QO'MITASI	73
6.1. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining Nizomi	73
6.2. Milliy Olimpiya qo'mitasining asosiy vazifalari	74
6.3. Olimpiya klublari. Olimpiya akademiyasi. Ularning vazifalari	75
6.3.1. Olimpiya klublari va ularning vazifalari	75
6.3.2. Olimpiya akademiyasi va uning vazifalari	76
VII. SPORT MAKTEBLARI VA MARKAZLARI FAOLIYATINI TASHKIL QILISH	80
7.1. Iqtidorli sportchilarni tarbiyalashda bolalar va o'smirlar sport maktablarining ahamiyati. Sport maktablarining turlari va ularning nizomlari haqida tushunchalar	80

7.1.2. Sport maktablarining turlari va ularning nizomlari	81
haqida tushunchalar	81
7.2. Ixtisoslashgan va kompleks sport maktablarining bosqichlari. Murabbiylar kengashi. Iqtidorli yoshlarni tanlash, qabul qilish tartiblari	83
7.2.1. Ixtisoslashgan va kompleks sport maktablarining bosqichlari	83
7.2.2. Murabbiylar kengashi	85
7.2.3. Iqtidorli yoshlarni tanlash, qabul qilish tartiblari	86
7.3. Olimpiya o'rinbosarlarini tayyorlovchi bilim yurtlari	87
7.4. Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini uyushtirish. Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish	88
7.4.1. Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini uyushtirish	88
7.4.2. Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish	89
7.5. Sport markazlari va ularning faoliyatlari	90
VIII. AHOLI TURAR-JOYLARIDA OMMAVIY SOG'LOMLASHTIRISH VA XALQ MILLIY O'YINLARINI TASHKIL QILISH	92
8.1. Aholining jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan ehtiyojlarini o'rganish	92
8.2. «Mahalla» jamg'arma uyushmasi. «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi, mahalla oqsoqollari kengashi faoliyatida jismoniy tarbiya va sport ishlarining mazmuni va vazifalari	97
8.2.1. «Mahalla» jamg'arma uyushmasi	97
8.2.2. «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi	99
8.2.3. Mahalla oqsoqollari keshgashlarining faoliyatida jismoniy tarbiya va sport ishlarining mazmuni hamda vazifalari	101
8.3. «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlari va boshqa milliy an'analarda xalq milliy o'yinlarni tashkil qilish	103
8.4. Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha turli jamoalar, to'garaklar tashkil qilish	105
8.4.1. Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha jamoalar /komanda/ tashkil qilish	105
8.4.2. To'garaklar tashkil qilish	106
8.5. Dam olish maskanlarida /sport lagerlari, istirohat va ko'ngil ochish bog'lari va hokazo/ sog'lomlashtirish ishlari	106
IX. JISMONIY TARBIIYA VA SPORTNI BOSHQARISH VAZIFALARI, REJALASHTIRISH ISHLARI	107
9.1. Sport tashkilotlari faoliyatini tashkil qilishdagi asosiy vazifalar /funksiyalar/	107
9.2. Qarorlar ishlab chiqish va ularni hayotga tatbiq etish yo'llari	108
9.3. Qarorlarning bajarilishini nazorat qilish va tekshirish. «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun va boshqa qarorlarning bajarilishini nazorat qilishdagi asosiy vazifalar	110
9.3.1. Qarorlarning bajarilishini nazorat qilish	110
9.3.2. «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun va qarorlarning bajarilishini nazorat qilishdagi asosiy vazifalar	112
9.4. Sport tashkilotlari ish faoliyatlarini rejalashtirish	113
9.4.1. Yillik rejaniig tuzilishi va ko'rsatkichlari	113

9.4.2. Sport musobaqalarining kalendar rejasi. Sport tadbirlariniyag	
kalendar rejasi.....	115
9.5. Rejalarni tuzish, qabul qilish va ularning ijrosini	116
nazorat qilish tartiblari.....	116
X. IXTISOSLIK XODIMLARINI TAYYORLASH VA ULARNING	
MALAKASINI OSHIRISH	119
10.1. Jismoniy tarbiya, sport, sayohat va xalq milliy o'yinlari bo'yicha	
mutaxassislar tayyorlashning hozirgi kundagi xususiyatlari.....	119
10.1.1. Jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash.....	119
10.1.2. Sport mutaxassislarini tayyorlash.....	120
10.1.3. Ommaviy sport tadbirlari, sayohat, xalq milliy o'yinlari bo'yicha	
mutaxassislar tayyorlash.....	121
10.2. Ixtisoslik xodimlariga bo'lgan talab va ehtiyojlarni o'rganish va	
uni yo'lga solish tadbirlari.....	121
10.3. Mutaxassislarni tayyorlash, ularni ish bilan ta'minlash tartiblari.	
Jamoatchi faollarni tayyorlash.....	123
10.3.1. Mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ularni ish bilan ta'minlash tartiblari.....	123
10.3.2. Jamoatchi faollarni tayyorlash	124
10.4. Mutaxassislarning malakasini oshirish ishlarini tashkil qilish va ularga	
bo'lgan asosiy talablar.....	125
10.5. Ilmiy kengashlar, doktorantura, aspirantura, magistratura	
haqida tushunchalar	126
10.6. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish	128
XI. BOSHQARISH USULLARI: TASHKILIY FARMYOYISH BERISH VA	
IJTIMOY-IQTISODIY USULLAR	130
11.1. O'zbekistonda boshqarish usullarining xususiyatlari. Jismoniy tarbiya va	
sport faoliyatlarini tashkil qilishda boshqarish usullaridan foydalanishning mohiyati ...	130
11.1.1. O'zbekistonda boshqarish usullarining xususiyatlari.....	130
11.1.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatlarini tashkil qilishda	
boshqarish usullaridan foydalanishning mohiyati.....	131
11.2. Mustaqillik davrida jismoniy tarbiya va sportni boshqarish	132
11.2.1. Boshqarishii ilmiy tashkil qilish	133
11.3. Jismoniy tarbiya va sport sohasida tashkiliy-farmoyish berish usulining	
asosiy xususiyatlari va uni tarmoqlarda qo'llash	135
11.4. Bozor iqtisodiyoti islohotlari jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy usullarning	
o'ziga xos xususiyatlari	137
11.4.1. Bozor iqtisodiyoti islohotlari jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy usullarning	
o'ziga xos xususiyatlari	137
11.4.2. Boshlang'ich jamoalarda homiylik, jamg'arma uyushmalari faoliyatidan	
foydalanish	140
11.5. Matematik-statistik usullaridan foydalanish	141
XII. BOSHQARISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK	
YO'NALISHLARI	143
XIII. BOSHQARISHNING HUQUQIY ASOSLARI	148
Huquqiy normalar sanksiyasi.....	150

XIV. SPORT TASHKILOTLARIDA MOLIALASHTIRISH VA MOLIYAT TEXNIKA TA'MINOT ASOSLARI	163
XV. SPORT TASHKILOTLARIDA MENEJMENT FAOLIYATI	163
15.1. Sport menejmentining paydo bo'lishi, uning jismoniy tarbiya va sportda boshqarishdagi ahamiyati	163
15.2. Jismoniy tarbiya va sport sohasida menejment asoslari, ularning tushunchalari	166
15.3. Bozor iqtisodiyoti sharoitida jismoniy tarbiya va sport tizimini tashkil qilish hamda boshqarish	169
15.4. Menejerlik, undan jismoniy tarbiya va sport tizimida foydalanish: menejment funksiyasi tahlili, sport tashkilotlari faoliyatining afzalliklarini baholash	169
15.5. Sport menejmentida moliyaviy-iqtisodiy va huquqiy asoslar. Sportchilarning iqtisodiy-jamoiy himoyalaniishi	170
XVI. SPORT TASHKILOTLARIDA MARKETING ISHLARINI TASHKIL QILISH	172
16.1. Marketing tizimi, uning asosiy tushunchalari	172
SPORT SOHASIDA MARKETING TUSHUNCHASI	174
16.2. Marketingning asosiy tamoyillari va vazifalari. Marketing turlari	174
16.3. Jismoniy tarbiya va sport harakatiga marketingning kirib kelishi	177
16.4. Sport marketingi, sport reklamasi, rejalashtirish vositalari va ularni tashkil qilish yo'llari	178
Sport assotsiatsiya muhitida marketingning majmuyi xususiyatlari	179
16.5. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi va Milliy Olimpiya qo'mitalari, xalqaro sport tashkilotlarining faoliyatida marketing xususiyatlari	183
XVII. SPORT TASHKILOTLARIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATLARI	186
17.1. Tadbirkorlik haqida tushunchalar	186
17.2. Jismoniy tarbiya va sportda tadbirkorlikning asoslari va ahamiyati	187
17.3. Tadbirkorlik va innovatsiya. Ularning manbalari va sport faoliyatiga ta'siri	190
17.4. Innovatsion tashkilot, uning strategik tuzilishi	192
17.5. Sport tashkilotlarida oliy rahbarlik – jamoa (komanda) va tadbirkorlik, tashkilot, hokimiyat tizimi sifatida uning manbalari	193
17.5.1. Sport tashkilotlarida oliy rahbarlik – jamoa (komanda) va tadbirkorlik	193
17.5.2. Tashkilot (jamiyat) – hokimiyat tizimi sifatida, uning manbalari	194
XVIII. XORIJIIY MAMLAKATLARDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT ISHLARINI BOSHQARISH	196
XIX. XALQARO SPORT HARAKATINI TASHKIL QILISH	207
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:	217